

การเดินทาง
รอบโลก
ตอน
ประเทศสยาม

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๒๕

การเดินทางรอบโลก ตอนประเทศสยาม

เขียนโดย

เลอ กงต์ เดอ โบว์วัวร์

(Le Comte de BEAUVOIR)

นางวรสุดศรี ส่งเจริญ
แปลและเรียบเรียง
(ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม)

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๖๕

การเดินทางรอบโลก ตอนประเทศสยาม

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่

ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๒๙ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๕ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม (ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม)

ลิขสิทธิ์ของกรมศิลปากร

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

โบว์วาร์, เลอ กงต์ ลูเดอวิก เดอ.

การเดินทางรอบโลก ตอนประเทศสยาม.-- พิมพ์ครั้งที่ ๒.-- กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร

กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๖๕.

๑๖๘ หน้า.

๑. ไทย -- ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว. I. วรสุลิสร์ ส่งเจริญ, ผู้แปล. II. ชื่อเรื่อง.

915.93

ISBN 978-616-283-648-0

ที่ปรึกษา

นายกิตติพันธ์ พานสุวรรณ

นายสถาพร เทียงธรรม

นางรักชนก โคจรานนท์

นายบพิตร วิทยาวิโรจน์

นายบุญเดือน ศรีวรรณ

นางสาวศิริรัตน์ ทวีทรัพย์

อธิบดีกรมศิลปากร

รองอธิบดีกรมศิลปากร

รองอธิบดีกรมศิลปากร

รองอธิบดีกรมศิลปากร

ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์ (ภาษาและวรรณกรรม)

ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

ที่ปรึกษาศิลปกรรม

นายวุฒินันท์ จินศิริวานิชย์

มณฑนากรชำนาญการ สำนักสถาปัตยกรรม

บรรณาธิการ ผู้ตรวจสอบชำระ

นางสาวนันท์พร บรรลือสินธุ์

ผู้อำนวยการกลุ่มแปลและเรียบเรียง

นายเชิดพงศ์ สุทธิวงษ์

นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ

พิมพ์ที่

บริษัท ธนอรุณการพิมพ์ จำกัด

๔๕๗/๖-๗ ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศ

เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทร. ๐-๒๒๘๒-๖๐๓๓-๔

คำนำ

การเรียนรู้เรื่องราวในประวัติศาสตร์นอกจากจะสามารถศึกษาค้นคว้าจากหนังสือและเอกสารที่เขียนขึ้นโดยฝ่ายไทยแล้ว บันทึกโดยชาวต่างชาติที่ได้มีโอกาสเดินทางเข้ามาในประเทศไทยและได้พบเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้นก็นับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน อีกทั้งสามารถบอกเล่าเรื่องราวในอดีตได้อย่างน่าสนใจ

หนังสือ เรื่อง “การเดินทางรอบโลก ตอนประเทศสยาม” แปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส เรื่อง “ชวา สยาม และกวางตุ้ง ญวาช โอตูร์ คูมงต์” (Java, Siam et Canton Voyage autour du Monde) เขียนโดย เลอ กงต์ เดอ โบว์วัวร์ (Le Comte de BEAUVOIR) เป็นบันทึกการเดินทางรอบโลก และเรื่องราวต่าง ๆ ในดินแดนแถบตะวันออก

ในส่วนของบันทึกการเดินทางที่เกี่ยวกับประเทศไทยหรือสยาม ซึ่งเป็นตอนที่คัดเลือกมาแปลและเรียบเรียงนี้ เลอ กงต์ เดอ โบว์วัวร์ ได้เล่าเรื่องราวจากสิ่งที่ได้พบเห็นตามสถานที่ต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด บรรยายถึงความประทับใจเมื่อครั้งได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไทย การฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับไทย ตลอดจนติดตามความเคลื่อนไหวอันเนื่องมาจากกรณีกัมพูชา และดินแดนในอารักขาของประเทศฝรั่งเศส หนังสือเล่มนี้จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงสถานะของประเทศไทยในบริบทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง ผ่านความคิดเห็นและมุมมองของชาวต่างชาติ ซึ่งอาจจะคลาดเคลื่อนไปจากข้อเท็จจริงบางประการ ผู้อ่านจึงควรใช้วิจารณญาณในการอ่านประกอบ

กรมศิลปากรได้มอบหมายให้นางวรสุลลศรี ส่งเจริญ เป็นผู้แปลและเรียบเรียง กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้จัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือ เรื่อง “การเดินทางรอบโลก ตอนประเทศสยาม” ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ เนื่องจากหนังสือดังกล่าวให้ข้อมูลที่หลากหลาย และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาค้นคว้างานวิชาการด้านประวัติศาสตร์ หากแต่ปัจจุบันได้กลายเป็นหนังสือหายากและมีจำนวนไม่มากนัก จึงพิจารณานำมาตรวจสอบเนื้อหาให้ถูกต้องตามต้นฉบับและได้จัดพิมพ์เผยแพร่ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเพิ่มโอกาสให้แก่แวดวงวิชาการ นักศึกษา สาธารณชน และผู้สนใจ สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานในการอ้างอิง และพิจารณาเปรียบเทียบกับเอกสารของฝ่ายไทย เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาต่อไป

(นายกิตติพันธ์ พานสุวรรณ)

อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

กรกฎาคม ๒๕๖๕

คำนำ

ในการจัดพิมพ์ครั้งแรก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยได้มีความสัมพันธ์กับนานาอารยประเทศมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทำให้ชาวยุโรปมีความกระตือรือร้นที่จะได้มาเยือนเพื่อจะได้ชมบ้านเมืองของพระมหากษัตริย์ไทยผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นความงามที่แปลกตา เรื่องที่ ตึก เคน ปองทิเอเวอร์ ซึ่งทรงเป็นเชื้อพระวงศ์ของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสราชวงศ์ก่อนที่จะถึงราชวงศ์ของพระจักรพรรดินโปเลียน ก็เป็นผู้หนึ่งซึ่งได้เดินทางมาเยือนประเทศไทยด้วยความชื่นชม

เรื่องที่ ตึก เคน ปองทิเอเวอร์ เดินทางรอบโลกจากประเทศฝรั่งเศสมายังประเทศต่าง ๆ แล้วลงเรือเจ้าพระยาจากสิงคโปร์มายังกรุงเทพฯ ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๖๗ ถึงแม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสจะมีสภาพการณ์ทางการเมืองที่ขัดแย้งกันในเรื่องเกี่ยวกับดินแดนประเทศเขมรและแถบโคจีนจีน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรื่องที่ ตึก เคน ปองทิเอเวอร์ และคณะผู้ตามเสด็จได้เข้าเฝ้าฯ ในพระบรมมหาราชวังด้วยความพอพระราชหฤทัย นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้ขุนนางไทยนำเรื่องที่ ตึก เคน ปองทิเอเวอร์ และคณะไปชมพระที่นั่งและอาคารต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง รวมทั้งพระบวรราชวังของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จสวรรคตไปแล้วด้วย

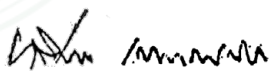
การเดินทางมาเยือนประเทศไทยครั้งนี้ กงต์ เดอ ลูโดวิก โบว์วาร์ (ต่อมาได้เลื่อนยศเป็นมาร์ก) ได้ตามเสด็จ เรือตรี ติ๊ก เดอ ปองทิเอเวรอ มาด้วย เขาเป็นผู้มีพรสวรรค์ในการเขียนพรรณนาเรื่องราวและสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น ทำให้คำบรรยายของเขาละเอียดมีคุณค่าลึกซึ้ง และได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในประเทศฝรั่งเศส ในชื่อเรื่อง Java, Siam, Canton Voyage autour du Monde เขียนโดย กงต์ เดอ โบว์วาร์ งานเขียนชิ้นนี้ของเขาได้รับรางวัลจากราชบัณฑิตยสภาฝรั่งเศส กรุงปารีส และได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่หลายครั้ง กรมศิลปากรพิจารณาแล้วเห็นว่าหนังสือเรื่องนี้เป็นหนังสือที่ดีมีประโยชน์สำหรับการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในอดีต เหมือนเป็นกระจกสะท้อนให้เห็นถึงความงามของบ้านเมืองไทยในสมัยนั้น ซึ่งผู้เขียนรู้สึกชื่นชมและประทับใจอย่างยิ่ง นอกจากนี้ได้บรรยายถึงการเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พูดถึงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปะ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ของไทย เศรษฐกิจ การเมืองระหว่างฝรั่งเศสและไทยเกี่ยวกับดินแดนประเทศเขมรและแถบโคจีนจีน และเรื่องไทยส่งคณะทูตไปเฝ้าฯ พระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ทั้งได้แสดงความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับด้านเศรษฐกิจและการค้า และสัมพันธภาพระหว่างประเทศด้วย ในหนังสือดังกล่าวได้พิมพ์ภาพเกี่ยวกับเมืองไทยไว้หลายภาพที่น่าสนใจยิ่งภาพหนึ่ง คือ ภาพพระเมรุมาศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นภาพที่หายากมาก

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นนั้น กรมศิลปากรเห็นว่าสมควรจัดแปลหนังสือ เรื่อง Java, Siam, Canton, Voyage autour du Monde ซึ่งเขียนโดย กงต์ เดอ โบว์วาร์ เป็นภาษาไทย และพิมพ์เผยแพร่แก่นักเรียน นักศึกษาค้นคว้า และประชาชน จึงได้มอบให้ นางวรสุลลศรี ส่งเจริญ วุฒิ Diplôme Supérieur de Recherches en Sciences Politiques จากมหาวิทยาลัย

กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นผู้แปลเฉพาะตอนที่เกี่ยวกับประเทศไทย และได้เลือกส่วนที่สำคัญและเห็นว่าเป็นประโยชน์มาพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสที่ประเทศไทยและประเทศฝรั่งเศสได้มีความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการต่อกันมาถึง ๓๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๒๙ นี้ โดยให้ชื่อเรื่องในภาษาไทยว่า “การเดินทางรอบโลก ตอนประเทศสยาม” นอกจากนี้ เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจเรื่องราวได้แจ่มชัดยิ่งขึ้น กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร จึงได้ค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมจัดทำเชิงอรรถในบางแห่งโดยพิมพ์ท้ายเชิงอรรถว่า – กวป.

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนหนังสือเรื่องนี้เป็นชาวต่างชาติ ย่อมมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และความคิดเห็นผิดแผกไปจากคนไทย จึงอาจมีทัศนคติที่ขัดแย้งหรือผิดพลาดไปได้ ฉะนั้น ผู้อ่านจึงควรใช้วิจารณญาณในการอ่านด้วย

กรมศิลปากรหวังว่าหนังสือ เรื่อง “การเดินทางรอบโลก ตอนประเทศสยาม” จะเป็นประโยชน์แก่บรรดานักเรียน นักศึกษาค้นคว้า และประชาชนผู้สนใจตามสมควร

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)

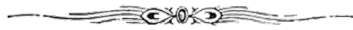
อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

๓๐ เมษายน ๒๕๒๙

คำอธิบายเพิ่มเติมเรื่องเชิงอรรถ

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒

เชิงอรรถที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้มีอยู่ ๓ แบบ คือ

๑. เชิงอรรถที่ผู้เขียนจัดทำขึ้น จะใช้คำว่า “- ต้นฉบับ” ไว้ข้างท้าย
๒. เชิงอรรถที่ผู้แปลจัดทำขึ้นในการจัดพิมพ์ครั้งแรกจะใช้คำว่า “- ผู้แปล” ไว้ข้างท้าย

๓. เชิงอรรถที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้จัดทำเพิ่มเติมขึ้นในการจัดพิมพ์ครั้งแรก เดิมใช้คำว่า “- กวป.” ไว้ข้างท้าย แต่เนื่องจากปัจจุบันนี้ “กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์” ได้ปรับโครงสร้างเป็น “สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์” และในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ ก็ได้มีการจัดทำเชิงอรรถเพิ่มเติมด้วยเช่นกัน จึงได้เปลี่ยนคำท้ายเชิงอรรถในส่วนที่หน่วยงานจัดทำขึ้นจาก “- กวป.” (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์) เป็น “- สวป.” (สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์) ทั้งหมด ทั้งนี้ เพื่อปรับข้อมูลให้เป็นปัจจุบัน และไม่ทำให้ผู้อ่านเกิดความสับสนได้

สารบัญ

๑

เรือเจ้าพระยา

ออกเดินทางไปกรุงเทพฯ – เดินทางไปกับเรือสยาม – ผูกปลาเข้าไปติด
ในเครื่องยนต์ – ปรากฏระยิบระยับจากกระเบื้องประดับพระเจดีย์ – เสื้อผ้า
เนื้อบางเบาของชาวสยาม – จะหาที่ปักได้ทีใด

...๑๘

๒

เจ็ดวันในราชอาณาจักรสยาม

ความเกรงกลัวของท่านสมุหพระกลาโหม อัครมหาเสนาบดี –
ภาษาละตินของผู้ที่จะเข้ารีตนับถือศาสนาคริสต์ – ศาสนาคริสต์ วัดและ
พระภิกษุในพุทธศาสนา – ภูเขาทอง (ไม่แท้) – การบูชาช้างเผือก – พิธี
ศพของชาวสยาม – การเข้าเฝ้าฯ พระเจ้าแผ่นดิน ณ พระบวรราชวังของ
พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๒ – การซื้อหาหญิงในฮาเร็ม – ชนบทใน
ประเทศสยาม – บาทหลวงลาร์โนตี – เจ้าจอมจำนวน ๘๐๐ คน และ
กรมโชดน ทหารหญิงแห่งสยาม

...๔๖

๓

การเดินทางกลับจากประเทศสยาม

คณะราชทูตจากประเทศสยาม – ทะเลสาบ ซึ่งเป็นสาเหตุของ
ข้อขัดแย้งกับประเทศฝรั่งเศส – พระบรมราโชบายด้านการเมืองของ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

...๑๕๔

เลอ กงต์ เดอ โบว์วัวร์
(Le comte de BEAUVOIR)

ชีวประวัติ

เลอ กงต์ เดอ โบวัวร์

เลอ กงต์ เดอ โบวัวร์ มีนามเดิมว่า ฌูโตวิก เอแบร์ต เดอ โบวัวร์ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๔๖) ในตระกูลขุนนางแห่งออร์เลอ็อง ราชอาณาจักรฝรั่งเศส ขณะอายุ ๑๙ ปี ได้เริ่มออกเดินทางรอบโลกกับสหายในวัยเยาว์ คือ ฌัก เดอ ปองติเยฟร์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๘ - ๒๔๑๐ ในการเดินทางรอบโลกครั้งนี้ นับเป็นมิติใหม่ได้นำเขาไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ทั้งออสเตรเลีย หมู่เกาะอินเดียนตะวันตกตอนนอกของเนเธอร์แลนด์ (ประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน) สยาม จีน ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา

หลังจากกลับจากการเดินทางรอบโลกใน พ.ศ. ๒๔๑๐ โบวัวร์ ได้ตีพิมพ์เผยแพร่เรื่องบันทึกการเดินทางในออสเตรเลีย ฮาวา สยาม และกวางตุ้ง ออกเผยแพร่ จำนวน ๒ เล่ม ซึ่งประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก เนื้อเรื่องกล่าวถึงการเดินทางมายังเมืองเมลเบิร์น การเดินทางในรัฐวิกตอเรีย แดสมาเนีย และนิวเซาท์เวลส์ รวมถึงเรื่องเหมืองทองคำในรัฐวิกตอเรีย นอกจากนี้เขายังเล่าถึงประสบการณ์ในการล่าสัตว์ครั้งสำคัญ อาทิ การล่าจระเข้ยักษ์และแรดในฮาวา พรรณนาถึงความยิ่งใหญ่ของสุลต่านและชนชั้นสูงของฮาวา ส่วนที่ประเทศไทย โบวัวร์ได้บันทึกเรื่องความประทับใจ เมื่อครั้งได้เข้าเฝ้าฯ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเข้าร่วมงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๒ เรื่องราวเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตของประชาชนชาวไทยและประเทศไทย นับเป็นประสบการณ์ใหม่ในดินแดนตะวันออกหลังจากเดินทางถึงและพำนักในฮ่องกงได้ไม่นานนักเขาก็ได้เดินทางต่อไปยังมาเก๊า เมืองท่าที่ชาวจีนผู้ยากไร้ได้ตั้งถิ่นฐานแล้วอพยพลงเรือออกเดินทางไปยังแคลิฟอร์เนีย บันทึกความทรงจำของเขามีได้ละไว้ในเรื่องอคติทางเชื้อชาติ อีกทั้งยังแสดงทัศนคติและมุมมองต่อสิ่งที่เขาพบเห็นอย่างตรงไปตรงมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องชนพื้นเมืองในออสเตรเลีย และผู้อพยพชาวเอเชีย

ใน พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๑๔ โบว์วรีได้เป็นทหารเข้าร่วมรบในสงครามฝรังเศส - เยอรมัน และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เลฌียงดอเนอร์ จากกระทรวงการต่างประเทศแห่งจักรวรรดิฝรังเศสที่ ๒ ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๑๕ เขาได้ตีพิมพ์บันทึกการเดินทางรอบโลก เล่มที่ ๓ ว่าด้วยเรื่องการเดินทางไปปักกิ่ง เติ๋น และซานฟรานซิสโก โดยมุ่งเน้นความสำคัญเรื่องความแตกต่างทางวัฒนธรรมในประเทศจีนและญี่ปุ่น

เลอ กงต์ เดอ โบว์วรี ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙
สิริอายุ ๘๐ ปี

VOYAGE

AUTOUR DU MONDE

PAR

le Comte de Beauvoir

JAVA-SIAM-CANTON

E. PLON ET Cie, ÉDITEURS
RUE GARANCIÈRE, 10
PARIS

ข้า
สยาม และ กวางตุ้ง

การเดินทางรอบโลก

โดย
เลอ กงต์ เดอ โบว์วัวร์

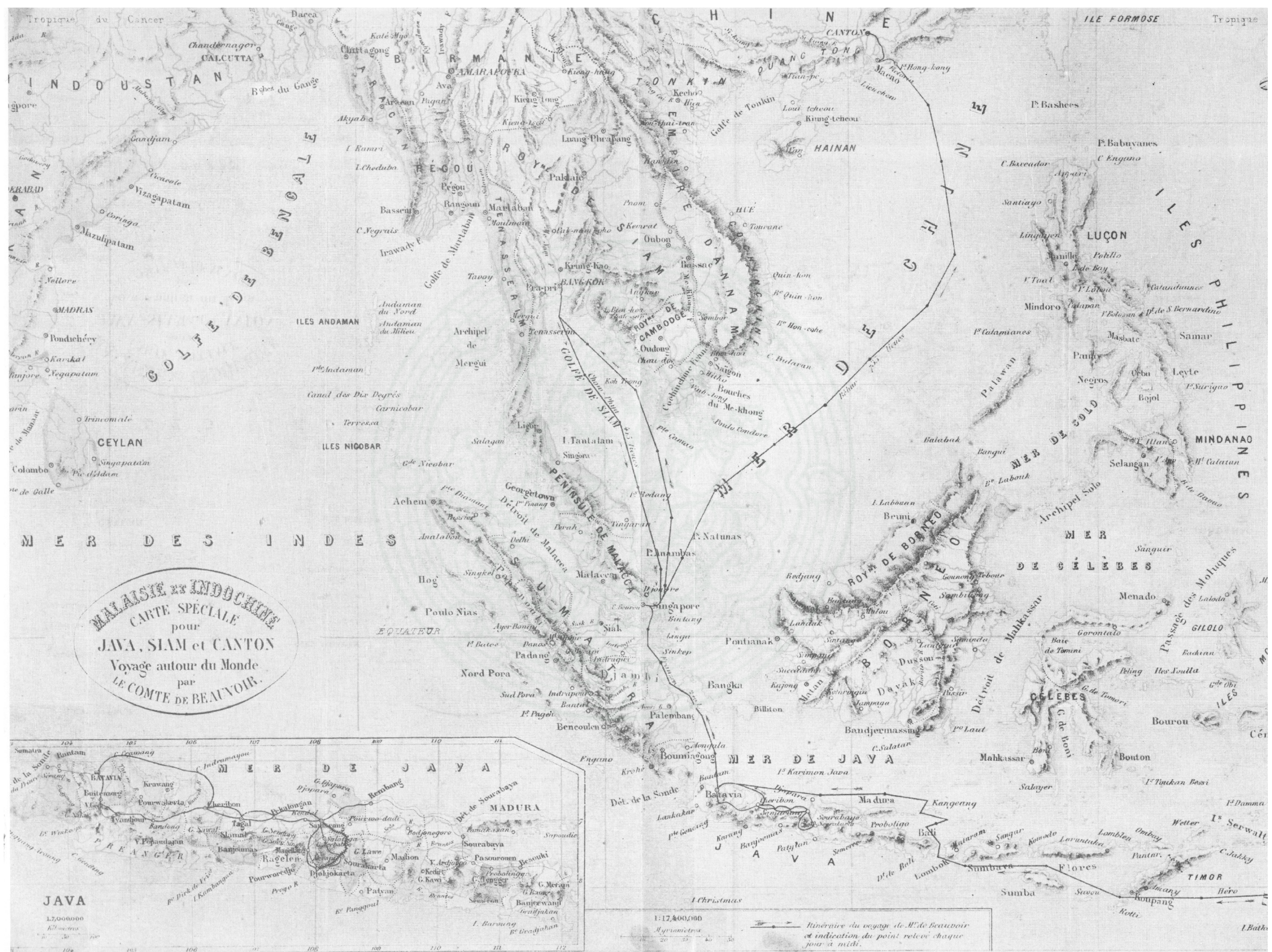
จัดพิมพ์ครั้งที่ ๒
งานเขียนที่ได้รับรางวัล

จาก
ราชบัณฑิตยสภา ฝรั่งเศส
กรุงปารีส

เออ. พลอง เอ คอมปานี จัดพิมพ์
เลขที่ ๑๐ ถนนการองซีแบริ
ค.ศ. ๑๘๗๘

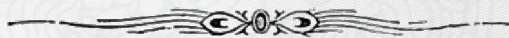

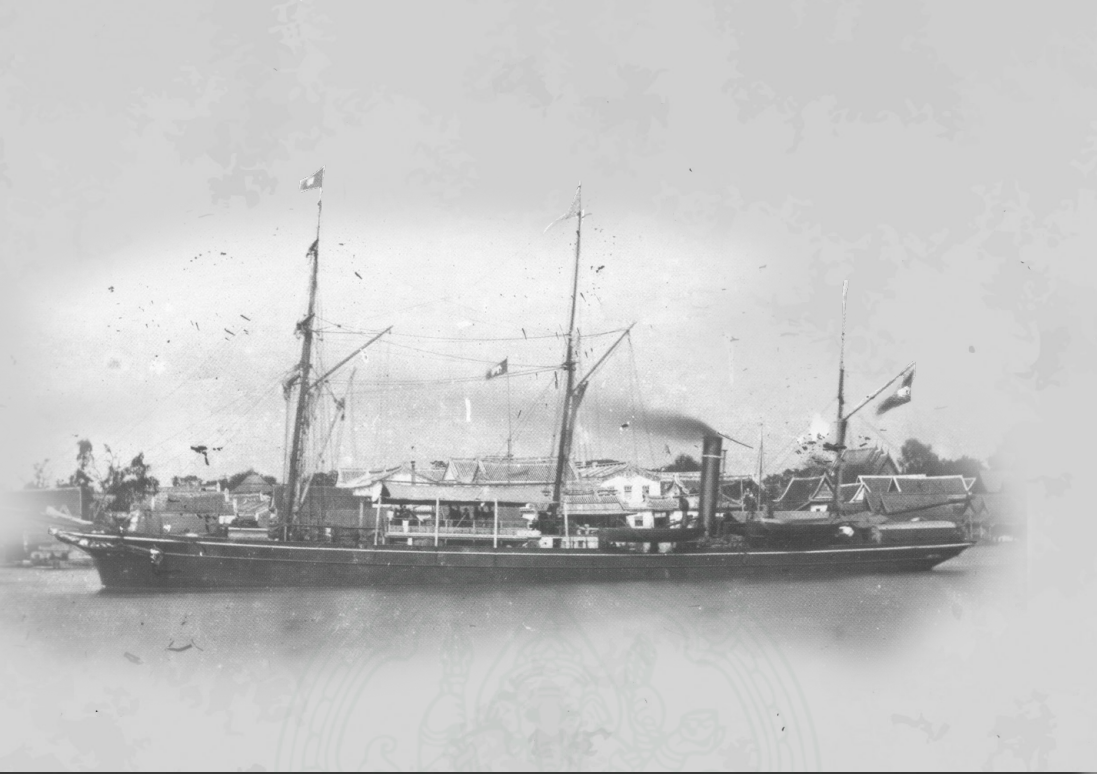

การเดินทางรอบโลก

ตอนประเทศสยาม

เรือเจ้าพระยา

- ออกเดินทางไปกรุงเทพฯ
- เดินทางไปกับเรือสยาม
- ผูกปลาเข้าไปติดในเครื่องยนต์
- ประกายระยิบระยับจากกระเบื้อง
ประดับพระเจดีย์
- เสื้อผ้าเนื้อบางเบาของชาวสยาม
- จะหาที่พักได้ที่ใด

วัน ที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ ในทะเล อ่าวไทย และบนเรือเจ้าพระยา^๑ มีเรือกลไฟลำหนึ่งซึ่งช่วงนี้หาไม่ได้เลยแวะเข้ามาที่ท่าเรือสิงคโปร์ในระยะเวลาอันสั้น ทันทีที่เห็นเราจึงรีบวิ่งไปที่สำนักงานของเรือลำนี้ ขอให้ท่านอ่านตี ๆ นะ สำนักงานที่ว่านี้แท้จริงแล้วมันเป็นเพียงห้องโถง ๆ สกปรก โสมมห้องหนึ่ง ซึ่งเจ้าของเรือเป็นคนจีน จากนั้นเราก็ได้ตัวเรือโดยสารไปกลับที่เป็นกระตาสีฉูดฉาดหลากสีในราคา ๑,๐๐๐ ฟรังก์ สำหรับการเดินทางในระยะทางรวม ๑,๗๐๐ ไมล์ บนเรือโดยสารประจำทางที่นับว่าแย่ที่สุดเช่นนี้ถือว่าเป็นราคาสูงทีเดียว แต่ต่อให้ตัวแสบแค่ไหนหากว่าเราได้ไปเยือนดินแดนของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ใครเล่าจะไม่ยอมจ่าย

คณะของเราออกเดินทางในเย็นวันที่ ๕ มกราคม ท่ามกลางความโกลาหลอย่างที่สุด และยังไม่ทันที่ไปพักเรือจะหมุนได้ถึงสองร้อยรอบเลยก็ต้องหยุดเรือ เพื่อส่งสัญญาณไปยังบ้อมตำรวจที่ท่าเรือ พวกเจ้าหน้าที่แซกรับจ้าง^๒ ที่ดูแล

^๑เรือเจ้าพระยา เป็นเรือกลไฟลำแรกที่แล่นประจำทางระหว่างกรุงเทพฯ กับสิงคโปร์ เป็นเรือเหล็กจักรท้ายมีขนาด ๓๖๓ ตัน เรือเจ้าพระยาลำนี้เดิมเป็นเรือสินค้าของอังกฤษ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๐๔ พระภานุสมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม พิศลยบุตร หรือ เจ้าสัวยิ้ม) ภายหลังเป็น พระยาพิสดมภ์สมบัติบริบูรณ์ ได้ซื้อมาในราคา ๕,๕๐๐ เหรียญ นับตั้งแต่นั้นมีเรือเจ้าพระยาแล่นประจำทางระหว่างกรุงเทพฯ กับสิงคโปร์ ช่วยให้การเดินทางและการติดต่อค้าขายระหว่างกรุงเทพฯ กับสิงคโปร์สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น - สวป.

^๒คือ ทหารซิปอยแซก เป็นทหารรับจ้างที่ได้รับการฝึกฝนทางยุทธวิธีแบบตะวันตก เพื่อทำหน้าที่ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย - สวป.

เรือเจ้าพระยา

ความปลอดภัยถูกเรียกให้มาจับเอาตัวผู้ช่วยคันเรือลำของเรา
ใส่กุญแจมือ เหตุเพราะเขาเกิดบัลลังก์ขึ้นมาหรืออาจจะเป็น
เพราะมาเลยคิดว่าเขาค้นหมุ่กว้านเรือมาท่อนหนึ่งฟาดใส่
พวกลูกเรือจนหลังหักไปหลายคน ได้เห็นเรือจัสแมง (Jasmin)
ของฝรั่งเศสส่งสัญญาณแสดงความเคารพตึก เดอ ปองติเยฟร์
โดยการชักธงลงตามครึ่ง แล้วสิงคโปร์ก็หายลับไปในความมืด

หลังจากนั้นเรือของเราซึ่งเปรียบเสมือนกะลาที่ได้แต่
โคลงเคลงไปมาอย่างน่ากลัว เมื่อต้องกระแสน้ำทะเลสาบซัด
ไม่รู้ทิศทาง สับสนอแหลม่านท่ามกลางท้องทะเลจีน

เรือเจ้าพระยานี้ทั้งแปลก อันตราย แล้วก็เหม็น สะพานเดิน
เรือแคบ ๆ เต็มไปด้วยหีบห่อสูงขนาดเท่ากองฟาง มันลี้ไปลี้มา
เกลื่อนกลาดทุกทิศทางตามความเคลื่อนไหวของเรือ ส่วนตัวเรือ
บรรทุกเหล็กจนเพียบปริ่มน้ำที่ท้ายเรือบรรทุกสินค้ามากมายวาง
ไม่เป็นระเบียบ มิเพียงแต่ฟองน้ำ และเกลียวคลื่นเท่านั้นที่จะ
ซัดซัดน้ำทะเลเข้ามาในเรือ แต่มวลคลื่นสี่เหลี่ยม ๆ นั้นที่เดียว
ที่ซัดเข้ามาเต็มที และพังงาของเรือที่ตั้งอยู่ตรงกลางบนสะพานกว้าง
คู่แล้วเหมือนสะพานสูง ๆ ซึ่งตั้งขึ้นมาเหนือบึงที่เต็มไปด้วย
ถ่าน ถังไม้ กระสอบข้าวสารซึ่งพองโต และหีบห่อที่ลอยฟ่อง

ลูกเรือเป็นชาวจีนมีจำนวน ๔๒ คน ทันทีที่ลมพัดเปลี่ยนทิศ
ไปทางด้านทิศตะวันตกออกไปทางตะวันตกเฉียงเหนือพอที่จะ
ให้ชักใบเรือได้ เรารู้สึกสนุกสนานมากที่ได้เห็นพวกลูกเรือ
คู่ท่าทางเหมือนหุ่นกระบอกไว้หางเปียยาวป็นปายขึ้นไปบนเสา

กระโคงโดยไม่ต้องใช้บันไดเชือก แต่เป็นการไต่ขึ้นไปบนเชือกยึดเสากระโคงเรือกับกราบเรือซ้ายขวา โดยใช้นิ้วเท้าหนีบไว้จนแน่นเหมือนอย่างกับกระรอกไต่ราว

นอกนั้นก็คนจีนอีกเช่นกันที่ทำกับข้าวให้เรารับประทาน พ่อครัวสองคนใช้หม้อที่เปราะด้วยคราบมันและมีกลิ่นเหม็นเป็นภาชนะสำหรับแกงปลาที่ขึ้นราแล้ว ไข่ตายโคมและน้ำมันมะพร้าว กลิ่นชวนคลื่นเหียน มีแต่พริกแดงเท่านั้นที่พอจะช่วยทำให้กลิ่นอาหารได้ คู่กับข้าวเป็นลังติดอยู่ตรงสะพานชิดกับเข็มทิศและใช้เก็บหัวหอม ส้ม มันหมู สับประรด และไข่ที่แตกเนื่องจากกระทบกัน ตอนเรือโคลง มันปนเปไปกันหมดเหมือนอย่างกับไข่เจียวที่กระฉอกไปมาและมีสีรุ้ง ส่วนอื่น ๆ ของเรือที่ไม่น่าเชื่อว่าจะจะเป็นเรือได้นี้เป็นที่โล่งตลอด กล่าวคือ นอกจากไม่มีห้องหรือช่องว่างพอจะใช้เป็นที่รับประทานอาหารร่วมกันได้แล้ว ยังไม่มีแม้แต่โต๊ะสักตัวบนเรือลำนี้ ดังนั้นอาหารจะถูกนำมาวางบนตะแกรงกลางสะพานเดินเรือวันละสองครั้ง และเราก็จะนั่งกันตรงริมสะพานนั่นเอง โดยการนั่งพับขาเข้ามาเป็นลักษณะการนั่งเบียดกัน ทุกครั้งที่คลื่นสาดซัดเข้ามาทางด้านข้างเราก็จะเบียด รวมถึงจานชามที่พลอยเบียดน้ำไปด้วย น้ำทะเลปะปนลงไปในอาหารที่อยู่ในจานชามเหล่านั้นจนกลายเป็นเครื่องดื่ม นอกจากนั้นลมก็จะพัดพาอาหารบนช้อนหล่นหายวับไปจนเป็นช้อนเปล่าเมื่อถึงปากเรา และกลายเป็นว่าเราต่างคนต่างสาดของเหลวมัน ๆ รดใส่เพื่อนที่นั่งอยู่ติดกัน มีแต่กัปตันของเราซึ่งเป็นนักบุญและมีลักษณะ

เหมือน “โจรสลัดติดดาว”^๑ ผู้ชั่วชองจากแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนที่เห็นว่าเป็นเรื่องสนุกสนานและน่าขัน

เรามีเพื่อนเดินทางเป็นพ่อค้าชาวอังกฤษจากประเทศสยาม ภรรยาของนายแพทย์ที่สถานกงสุลอังกฤษและลูกสาวสองคน ภรรยาชาวฝรั่งเศสของศาสตราจารย์ ฟรานเซน วาน เดอ พุตเต (Franzen van de Putte) กับแม่ที่นำราคาของหล่อน และเด็กอ่อนชาวเอเชียซึ่งมองเซญอร์เบอเรล (Monseigneur Beurel) ฝากเรามาว่าเราเป็นพ่อเลี้ยงเด็ก เด็กคนนี้มีชื่อ “ลูโดวิก ลามาซ” (Ludovic Lamache) เราก็พยายามดูแลเขาอย่างดีที่สุดเพื่อนำไปส่งให้แก่บิดาซึ่งเคยเป็นหัวหน้าพ่อครัวบนเรือลาดตระเวนเบาของฝรั่งเศส แต่ปัจจุบันนี้กลายเป็นครูฝึกและนายพลในกองทัพของพระเจ้าแผ่นดินสยาม เด็กมีนิสัยเป็นสีกาน้ำลูกพรุนแห้งตามแม่ซึ่งเป็นสาวน้อยชาวเมืองที่นายทหารผู้นี้สมรสด้วย หนูน้อยคนนี้จะน่ารักมากถ้าไม่มีของเล่นที่เป็นกระดิ่งเสียงดังและถ้าไม่อาเจียนอยู่ตลอดเวลาแม้แต่ในช่วงเวลาอาหาร ขณะที่ดูแลเด็กน้อยข้าพเจ้าก็เขียนบันทึกถึงท่านโดยวางสมุดไว้บนเข่าแล้วพยายามทรงตัวนั่งบนเก้าอี้พับให้ได้ถึงแม้ว่าเรือจะโคลงเคลงจนทำให้เก้าอี้พับลื่นไถลไปมาอยู่ตลอดเวลาเนื่องจากบนพื้นนั้นเต็มไปด้วยไขมัน นอกจากนั้นยังมีมดปลวกมากจนจำเป็นต้องโรยผงยาฆ่าแมลงรอบตัว เพราะคนที่เคยเดินทางมาแถบนี้จะทราบดีว่าเมื่อโดนมดพวกนี้กัดที่ผิวหนังแล้วจะรู้สึกเจ็บ

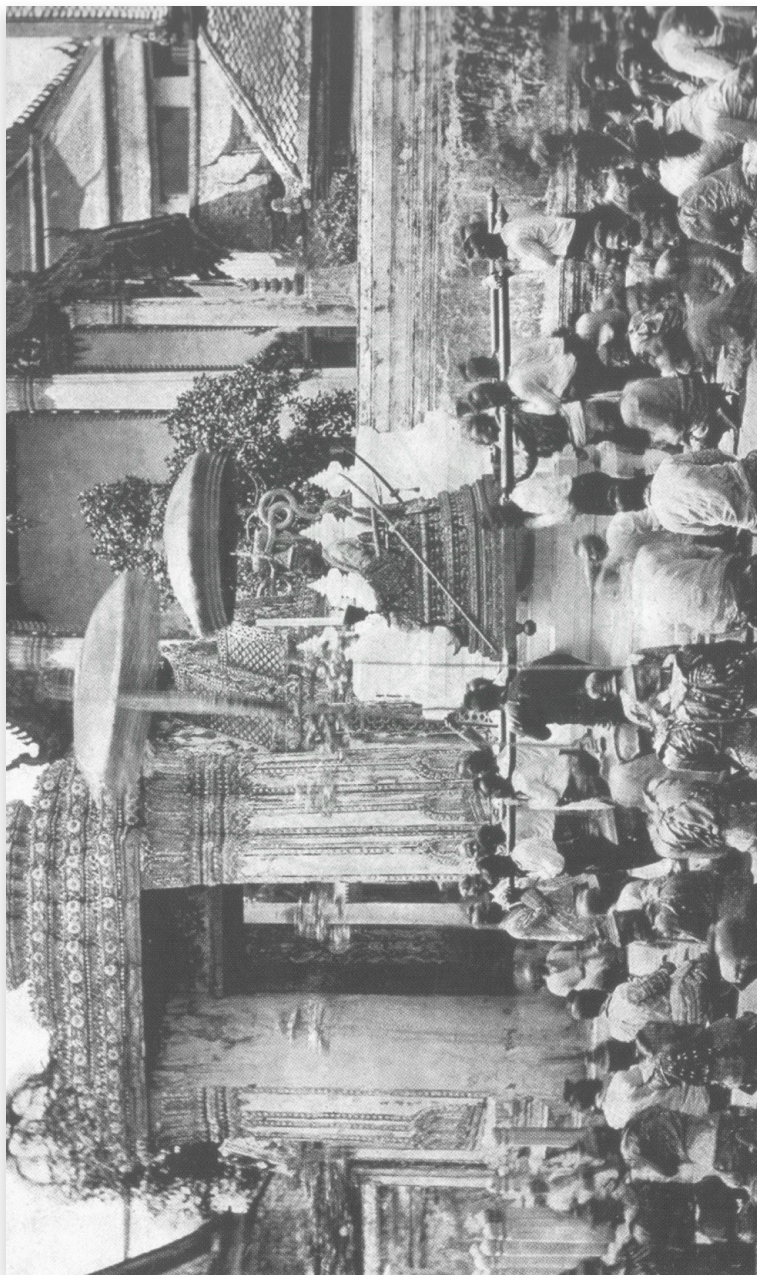
^๑ ต้นฉบับใช้ว่า “pirate étoilé”

อย่างปวดแสบปวดร้อนมากเพียงใด

เป็นเวลา ๕ วันแล้ว ที่เรามีชีวิตอยู่ได้อย่างน่าพิศวง เวลากลางคืนการนอนหลับทำให้รู้สึกว่าเวลาช่างผ่านไปรวดเร็ว ถึงแม้ว่าความชื้นและน้ำค้างบนสะพานจะเย็นและไม่ดีต่อสุขภาพ แต่เราก็มินต์ที่จะหนาวและทนห่อตัวอยู่ในเสื้อคลุมที่เปียกอยู่บนสะพานนี้จนกระทั่งตีห้ามากกว่าที่อื่น ครึ่งถึงตอนเที่ยงอากาศจะกลับร้อนจนหายใจแทบไม่ออก

ถึงอย่างไรทุกอย่างที่ตรงนี้ก็เป็ที่ตั้งสรวงสวรรค์เมื่อเทียบกับผู้โดยสาร ๓๐๐ คน มีทั้งชาวมลายู จีน และอาหรับ ซึ่งอยู่ทางด้านหัวเรือและท้ายเรือ พวกเขาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ บนกองสินค้าเหนือคาน้ำที่ลาดเข้ามา คนเหล่านี้สูบบุหรี่และเล่นลูกเต๋า ซึ่งเป็นอบายมุขสองชนิดประจำของชนชาติและหากเล่นบนบก เขาจะต้องเสียภาษีมาก พวกเขาจึงทั้งสูบบุหรี่ทั้งเล่นกันอย่างมีความสุขสุดแสนที่จะพรรณนาเวลาที่อยู่บนท้องทะเล กลุ่มมนุษย์ซึ่งเบียดเสียดอัดเยียดกันอย่างกับฝูงมดและส่งกลิ่นเหม็นนี้ มักจะส่งเสียงดังน่ารังเกียจและตึงกั้ว ทุกครั้งที่มิดิ้นลูกใหญ่สาดซัดมาพวกเขาจะร้องเสียงดังลั่นราวกับว่าเรือกำลังจะจม บ้างก็สวดคัมภีร์กุรอ่าน (Coran) บ้างก็ดื่มให้เมาและทะเลาะวิวาทกัน

ในหมู่คนเหล่านี้มีคนหนึ่งซึ่งเป็นบุคคลพิเศษ กับตันเรืออนุญาตให้เขามาสูบบุหรี่บนคาน้ำข้างท้ายเรือได้ เขาชื่อนายพูน (Nai-Poun) เป็นเจ้านายชาวสยาม เขามักหัวเราะอยู่เสมอถึงแม้ว่าจะมีประวัติที่เศร้ามาก เขาเคยร่วมไปใน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะเสด็จพระราชดำเนินกลับสู่พระบรมมหาราชวัง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

คณะราชทูตซึ่งพระเจ้าแผ่นดินสยามโปรดให้ไปยังกรุงปารีส^๑ เพื่อนำสิ่งของและผลิตผลจากราชอาณาจักรของพระองค์ไปแสดงในงานแสดงสินค้า คณะราชทูตดังกล่าวประกอบด้วยผู้ร่วมคณะ ๕ นาย แต่ละนายได้รับพระราชทานเงินจำนวน ๒๕,๐๐๐ ฟรังก์ เพื่อใช้จ่ายในประเทศฝรั่งเศส เพื่อเป็นการให้สมพระเกียรติยศ ระหว่างรออยู่ที่สิงคโปร์เพื่อขนส่งสิ่งของไปยังยุโรปเป็นเวลา ๘ วัน ทูตพิเศษคนนี้ใช้จ่ายเงินไปจนหมดโดยการซื้อของเล่นเด็ก เสื้อการพั่น ค่าอาหาร ฯลฯ ท้ายสุดด้วยความอึดเอมในความสำเร็จจากการกระทำของตนเองเขาได้พบหนทางที่จะค่าว่าคูหมิ่นกงสุลสยาม เป็นผลให้กงสุลอนุญาต

^๑พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับฝรั่งเศส โปรดเกล้าฯ ให้พระยาครีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี (แพ บุนนาค) เป็นราชทูต เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (วร บุนนาค) เป็นอุปทูต พระณรงค์วิจิตร (จอน บุนนาค) เป็นตรีทูตและเป็นผู้จัดบันทึกการเดินทาง บาทหลวงหลุยส์ ลาร์โนดี (Louis Larnaudie) เป็นเลขานุการและล่ามในคณะพร้อมผู้ช่วย และเจ้าพนักงานกำกับดูแลเครื่องมงคลราชบรรณาการ รวมจำนวนผู้เดินทาง ๒๗ คน คณะราชทูตได้อัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการไปถวายสมเด็จพระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ณ พระราชวังฟงแตนโบล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๐๙ ประเทศฝรั่งเศสเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมโลก ได้มีหนังสือเชิญให้ประเทศไทยเข้าร่วมงานมหกรรมโลกอย่างเป็นทางการที่กรุงปารีส (Exposition Universelle de Paris 1867) จัดขึ้น ณ บริเวณของปี เดอ มาร์ส (Champ de Mars) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (วร บุนนาค) ต่อมาเลื่อนเป็นพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ เป็นราชทูตไปฝรั่งเศสอีกครั้ง โปรดให้จัดส่งสิ่งของตลอดจนผลิต และงานศิลปหัตถกรรมของไทยไปร่วมแสดงในงานนี้ด้วย นับเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยได้จัดแสดงนิทรรศการขนาดใหญ่และสร้างศาลาไทยทั้งดงาม มีรูปปั้นช้างเป็นสัญลักษณ์ปรากฏอยู่โดดเด่นที่ด้านหน้าโปรดเกล้าฯ ให้พระสยามธรรนภฤกษ์ (ม.เคอ เกรอิง) กงสุลไทยประจำกรุงปารีส เป็นผู้แทนพระองค์ดำเนินการทั้งหมด - สวป.

ให้คณะราชทูตเพียง ๔ นายเท่านั้นเดินทางต่อไปยังกรุงปารีส (ถึงแม้ว่าเขาเหล่านั้นก็ได้ใช้เงินพระราชทานไปในทางที่ผิดเช่นกัน) ส่วนนายพุนผู้ร้ายกาจถูกส่งตัวกลับไปยังพระเจ้าแผ่นดินของเขากับต้นเรือมักจะพุดเล่นกับเขาอยู่เรื่อย ๆ อย่างที่ไม่น่าจะเอามาพุดเล่นกันเลยว่าเขาคงจะต้องถูกพระเจ้าอยู่หัวสั่งประหารชีวิตเป็นแน่ แล้วก็ทำท่า “ตัดหัว” แถว ๆ ที่กำลังบนสะพานเดินเรือ นายพุนก็ได้แต่แค้นหัวเราะตอบโต้ถ้อยคำเหน็บแนมแบบอังกฤษไปอย่างชาวเอเชียแล้วนั่งไขว่ห้างพร้อมสูบบุหรี่ฟั่นควั่นสืเทา สืฟาดอยดลมาเป็นวงกลมลอยดลไปเป็นระยะ ๆ ดูราวกับเด็กที่กำลังเล่นอย่างเพลิดเพลิน

นี่เป็นวิธีการเดินทางระหว่างสิงคโปร์และประเทศสยามที่เราค่อนข้างจะโชคดีที่เสาะหามาได้ เจ้าของเรือชาวจีนคงจะทำการใดได้อย่างมหัศจรรย์เพราะเรือลำนี้บรรทุกกระสอบไปเต็มจนกระทั่งในเรือชูชีพ มีการเรียกเก็บค่าภาษีที่สูงมาก ค่าระวางเรือขนาดน้ำหนัก ๔๐๐ ตันนี้จึงสูงถึง ๑๒๙,๐๐๐ ฟรังก์ สำหรับระยะเวลาเดินทาง ๖ วัน กล่าวได้ว่าดินแดนที่ไม่ค่อยมีคนรู้จัก ราวกับอยู่คนละยุคสมัยนี้ตกเป็นเหยื่อที่หมายปองของพวกนักแสวงหาโอกาสให้ค้นค้นมาถึง ณ ที่นี้ในฐานะเป็นผู้ครอบครอง

เย็นนี้เราใกล้ฝั่งเข้ามาทุกทีขณะที่พระอาทิตย์ซึ่งกำลังจะตกดิน สาดแสงสีแดงลงไปในบนหมู่เกาะกว้างน้อย เกาะเหล็คม เกาะคราม^๑

^๑ ต้นฉบับเขียนว่า Koh Kran - สวป.

และเกาะริน บนเกาะดังกล่าวเราสามารถมองเห็นถ้ำสลัว ๆ และถ้ำหินปะการังซึ่งมีคลื่นซัดน้ำทะเลเข้าไปแล้วแตกกระจาย เป็นฟอง ส่วนทางเหนือเป็นชายฝั่งราบเรียบคลื่นลมสงบและพื้นที่ชุ่มน้ำด้วยน้ำของราชอาณาจักรสยาม

วันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ ในตอนเช้ามีด เราได้อาศัยกระแสน้ำเพื่อผ่านสันดอนของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแม่น้ำใหญ่สายหลักที่ไหลลงสู่อ่าวสยาม เวลานั้นระดับน้ำตื้นดอนนี้จะมีระดับน้ำสูงเพียง ๓ ฟุตเท่านั้น ยอดสันดอนทรายและโคลน ซึ่งมีไม้ไผ่ปักไปตลอดทำให้สังเกตเห็นได้แต่ไกลเป็นแนวยาว สุดถูกหูกตาและชาวประมงสยามอาศัยแนวไม้ไผ่นี้เพื่อติดตั้งอวนขนาดใหญ่ เราผ่านเข้าไปทางร่องน้ำขนาดกว้าง ๕๐ เมตร ซึ่งเสมือนประตูที่เปิดไปสู่แหล่งน้ำที่ถูกขังเอาไว้ นับว่ากระแสน้ำที่ไหลบ่าออกมานั้นนำคุมาและมินักโทสนับล้าน^๑ ที่ต้องหนีออกมาทางช่องแคบที่เราเข้ามานี้ แล้วอยู่ดี ๆ เครื่องยนต์เรือก็หยุดเดินโดยไม่มีใครสั่ง บนเรือจึงวุ่นวายกันไปหมดเนื่องจากความแปลกใจและคำถามของทุกคนโดยสารชาวพื้นเมืองจำนวน ๓๐๐ คน ว่าเรือชนหินเข้าหรือไม่ และเรือกำลังจะจมหรือไม่ ปรากฏว่าไม่ใช่เหตุการณ์อะไรเช่นนั้นเลย หากแต่มีฝูงปลาถูกน้ำในเครื่องดูดเข้ามาและไปติดอยู่ตามท่อและลิ้นต่าง ๆ ในเครื่องยนต์ เหมือนกับกาวที่มีชีวิต พวกปลาเล็กปลาน้อยเหล่านี้ช่างร้ายกาจจริง ๆ ลองคิดว่าทางเรือต้องทะลวงท่อและเดินเครื่องถอยหลัง

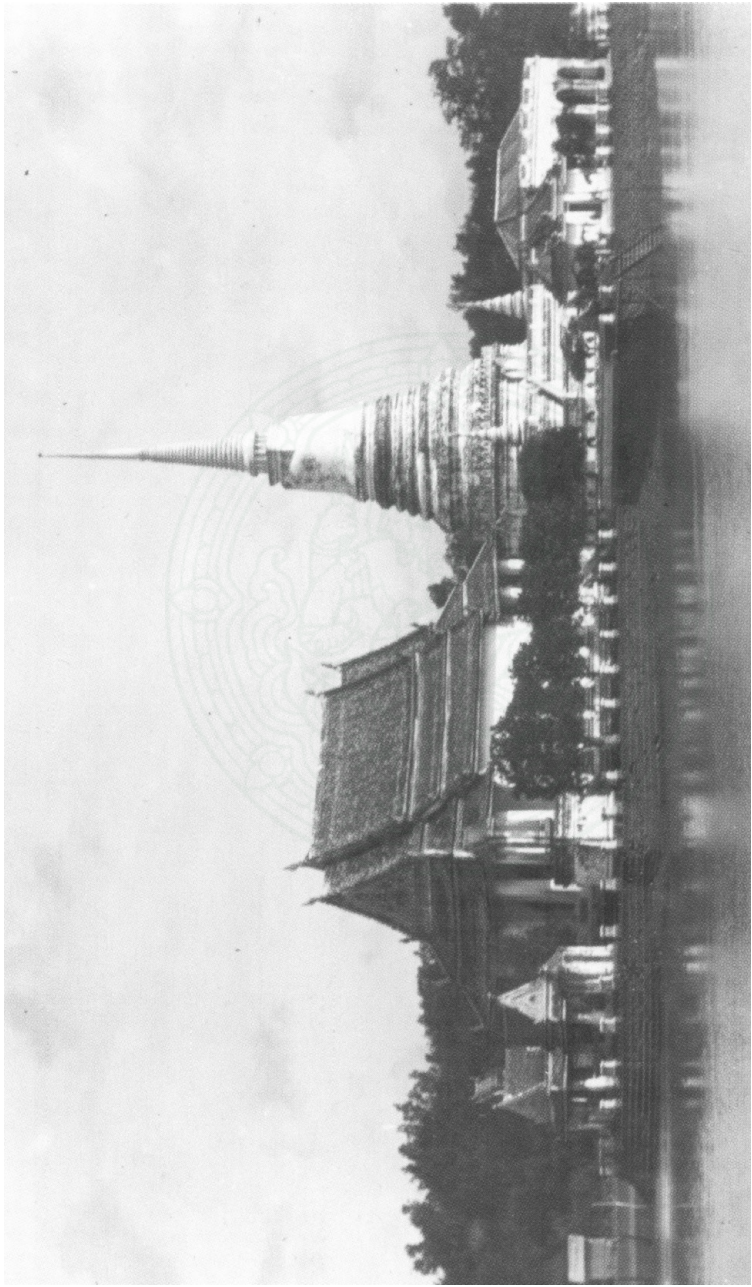
^๑ หมายถึงฝูงปลา - สวป.

หลายรอบเพียงไรว่าจะเดินเครื่องได้ใหม่ อันที่จริงเราได้ตั้งชื่อเรือเจ้าพระยาขึ้นแล้วว่า “หม้อเหล็ก” พอมาเจอพวกปลาเล็ก ๆ ถูกทอดในเครื่องเข้าอีก ชื่อนี้จึงช่างเหมาะสมยิ่งนัก

จากนั้นระยะกว้างระหว่างแนวราบของสองฝั่งลำน้ำนี้ก็ค่อย ๆ แคบลงแต่ก็ยังคงมีความกว้างอยู่ประมาณ ๘๐๐ เมตร ทั้งสองฝั่งน้ำเต็มไปด้วยต้นโกงกางซึ่งขึ้นในน้ำและ ฤๅแลดูสกปรก ถ้าอยากจะชมธรรมชาติอันสวยงามก็ต้องไม่มาที่นี่ เพราะไม่มีที่แห่งใดเลยที่จะแน่นขนัดขึ้นแล้วก็ไม่สามารถผ่านเข้าไปได้เลยเหมือนที่นี้ เหนือขึ้นไปอีกของแต่ละฝั่งมีนาข้าวซึ่งน้ำท่วมถึงครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๒๘-๓๒ กิโลเมตร แทนที่ป่าโกงกาง เาที่สะท้อนลงในน้ำทำให้เหล่าต้นกล้วยและต้นมะพร้าวแลดูงดงามราวกับภาพวาด นอกจากนั้นตลอดแนวลำน้ำก็เต็มไปด้วยนกกระสาขาว นกกระสาเล็กขาวหรือแดง นกเป็ดน้ำใหญ่ขนาดเท่าอีเกา ซึ่งมีสีส้มสวยงามมากเมื่ออยู่กลางแดด นกที่สวยงามที่สุดก็คือนกกระเรียนสีเทาเงิน มีคอดำและหัวแดง ขนาดตัวใหญ่ยิ่งกว่าคน ชาวสยามบูชานกเหล่านี้ โดยเฉพาะพวกที่สีขาว เพราะเชื่อว่าวิญญาณของพระพุทธเจ้ามาจุติเป็นนกนี้ในการเกิดใหม่ครั้งที่ ๑๗ จึงไม่เคยฆ่ามันเลย นอกจากนั้นพวกเขาก็ยังมีความเชื่อทำนองนี้ในเรื่องวิญญาณของญาติผู้ใหญ่ ดังนั้นเราจึงไม่กล้ายิงนกคิริบูนเพราะอาจถูกกล่าวหาว่าได้ไปฆ่าปู่หรือลุงของชาวสยามคนใดคนหนึ่ง

ครั้นเวลา ๑๑.๐๐ นาฬิกา เราได้ทอดสมอน้ำหน้าหมู่บ้าน
แห่งแรกในประเทศสยามที่ปากน้ำ กับต้นเรือจึงขึ้นไปบนบกเพื่อ
แจ้งรายละเอียดต่าง ๆ ให้แก่เจ้าหน้าที่ พร้อมทั้งจ่ายค่าภาษี
ศุลกากรเข้าพระคลังในอัตราร้อยละ ๓ ของมูลค่าสินค้าและ
มอบปิ่นใหญ่ประจำเรือ เรือที่ผ่านเขตนี้เข้าไปโดยไม่ได้ปลดอาวุธ
จะถูกจับเป็นนักโทษของพระเจ้าแผ่นดิน นอกจากนั้นหากแจ้งรายการ
สิ่งของที่บรรทุกมาไม่ตรงตามความจริง เจ้าหน้าที่ศุลกากร
ก็จะปรับเป็นเงินจำนวน ๒,๔๐๐ ฟังก์ก่อน ส่วนค่าใช้จ่ายในการ
ดำเนินคดีทั้งหมดจะสูงกว่านั้นสามเท่า สิ่งแรกที่รับรู้เรื่องระบบ
การบริหารของพระมหากษัตริย์แสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่ได้
ทรงมองข้ามระบบกำแพงภาษี จึงทำให้สิงคโปร์และประเทศสยาม
ต่างกันมาก ระหว่างที่กัปตันเรือจัดการเกี่ยวกับเรื่องระเบียบ
ต่าง ๆ เราได้เห็นวัดซึ่งปรากฏอยู่ตรงกลางน้ำอย่างกับเกาะที่ตั้งตาม
มาก วัดนี้เป็นสี่ขาว และมีระฆัง^๑ ขนาดสูง ๒๐๐ ฟุต ตั้งอยู่บน
เสาตรง นอกจากนั้นก็ยังมีระฆังเล็ก ๆ แบบเดียวกันอีกเป็นจำนวนมาก
ซึ่งกระจายอยู่เหนือน้ำ โดยมีเรือแจวขนาดเล็กนิดเดียวพาย
อยู่วนเวียนไปมา เรือแจวเหล่านี้มีแต่ใบกล้วยเขียว ๆ ใบใหญ่
ซึ่งชาวประมงนั่งยอง ๆ ถือไว้เป็นทั้งเสากระโดง ใบและสายระโยง
ลมที่พัดเอื่อย ๆ ทำให้เรือเคลื่อนไหวไปตามกระแสน้ำ เรือเหล่านี้
ดูแล้วเหมือนเรือโบราณและงดงามชวนมองอย่างยิ่ง

^๑น่าจะหมายถึงพระสมุทรเจดีย์ ที่ปากน้ำ สมุทรปราการ - สวป.

พระสมุทรเจดีย์

เมื่อล่องไปตามลำน้ำอีก ๓ ชั่วโมง ทางด้านซ้ายมือมีบ้อม
ปรากฏซึ่งปราศจากอาวุธ ปืนใหญ่คงเหลือแต่ซากปกคลุมด้วย
พงหญ้าและเถาวัลย์ เป็นร่องรอยของ “ความบ้าคลั่งของ
ชาวฮอลันดา” หรือร่องรอยของความพยายามอย่างไร้ผลของ
มาตซาเพย์^๑ เพื่อสร้างเกาะชาวขึ้นที่นี้อีกแห่งหนึ่งเมื่อศตวรรษ
ที่แล้ว ทางด้านขวามือมีศาลามุงจากหลังหนึ่งยาว ๖๐๐ เมตร ศาลานี้
เป็นที่เก็บ “ลา ชางกูตะ” (la chang – kou-ta) หรือโซ่คักคี่ลธิธิ^๒
โซ่นี้ประกอบด้วยไม้สักขนาด ๒ ตารางฟุตเป็นร้อย ๆ แผ่น
ร้อยติดกันด้วยห่วงเหล็กขนาดใหญ่นำมาใช้เพื่อป้องกันภัยทางน้ำ
พวกนักรบชาวสยามเชื่อว่าถ้าเขากันโซ่ที่แม่น้ำนี้แล้ว เรือปืนของ
ชาวยุโรปจะไม่สามารถแล่นผ่านเข้าไปได้^๓ ขณะที่เดินทางผ่านเครื่องมือ
ป้องกันรักษาน้ำเมืองแบบโบราณนี้ เราก็เห็นได้ว่าพระเจ้าแผ่นดิน
ยังมีเครื่องกลแบบสมัยใหม่กว่านั้นอีกด้วย เพราะเราได้พบกับ
เรือปืนลำหนึ่งในบรรดาเรือปืนจำนวน ๓๔ ลำ ของกองทัพเรือหลวง
เรือปืนนี้มีคอปเปลิงสี่ทองและชักธงสีแดงตรงกลางเป็นรูปช้างเผือก
ในที่นี่เรากล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดินเพียงพระองค์เดียว ไม่ใช่หลาย
พระองค์ เนื่องจากปัจจุบันนี้ประเทศสยามมีพระเจ้าแผ่นดินเหลือ
อยู่พระองค์เดียวแทนสองพระองค์ ตามราชประเพณีซึ่งกฎหมายเรีย
บาลเชื่อมโยงไว้ด้วยกันเหมือนอย่างกับที่ฝาแฝดชายคู่ร่างติดกัน

^๑ ดันฉบับเขียนว่า Maatshappij – สวป.

^๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ชิงโซ่ขวางแม่น้ำไว้ที่หลังบ้อม
ผีเสื้อสมุทร เพื่อป้องกันเรือของต่างชาติไม่ให้แล่นเข้ามาในกรุงเทพฯ – สวป.

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๒

ที่มีชื่อพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒^๑ ซึ่งเสด็จสวรรคตไปได้สิบเดือนแล้ว พระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ของกองทัพเรือและมักจะทรงฉลองพระองค์เครื่องแบบนายทหารเรืออย่างฝรั่งเสมอ

เรือที่พระองค์ได้ทรงจัดหาไว้โดยอาศัยพระราชทรัพย์จากพระคลังมหาสมบัติ (คำซึ่งมีความหมายหลากหลายและสุดพิสดารพันลึกในแถบเอเชียเช่นเดียวกับทางยุโรป) อันเป็นการใช้จ่ายส่วนพระองค์นั้นจอดทอดสมออยู่เป็นระยะ ๆ ตลอดเส้นทางเดินเรือของเรา เรือเหล่านี้มีลักษณะสง่างามตามแบบเรือลาดตระเวนและเรือพิฆาต แต่น่าสงสารที่มีสภาพเสาะกระโคงหัก ตัวเรือตรงที่ไม่มีสีแตกร้าว ปีนขึ้นสนิมและห้องในท้องเรือผุพังเสียหาย นับว่าทั้งนี้เนื่องจากตามประเพณีของประเทศสยามไม่ว่าจะเป็นเจ้าใหญ่นายโตหรือยาก เมื่อล่องลับไปแล้ว ทรัพย์สินส่วนตัวทั้งหมดของเขาจะต้องสูญตามไปด้วย

^๑หมายถึง พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๒ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ให้มีพระเกียรติยศอย่างพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่ง มีพระนามอย่างพระเจ้าแผ่นดินว่า “สมเด็จพระปวงเรนทราเมศวร มหิศเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว” ทรงมีคุณูปการแก่ประเทศชวาได้นำนักการในยุคเปลี่ยนผ่านสู่ความศิวิไลซ์ ด้วยพระปรีชาสามารถในภาษาอังกฤษ จึงทรงริเริ่มนำนวัตกรรมจากตะวันตกมาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่บ้านเมือง อาทิ ทรงต่อเรือรบแบบใช้เครื่องจักร ทรงฝึกหัดทหารปืนใหญ่ และทรงเป็นที่รู้จักของชาวตะวันตกที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับประเทศไทยเป็นอย่างดี ทรงดำรงบวรราชสมบัติอยู่ ๑๕ ปี เสด็จสวรรคตวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๘ - สดป.

โดยการถูกปล่อยทิ้งไว้เพื่อให้ถูกทำลายสูญสลายไปตามกาลเวลา พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ทรงเป็นทหารเรือ ซึ่งเสด็จสวรรคตแล้ว มิได้มีพระชนม์ชีพอยู่เพื่อเป็นที่เคารพบูชาของชาวสยาม อีกต่อไปแล้ว ได้ทรงเคยมีความฝันอยู่สิ่งเดียว คือพระองค์ จะสวรรคตอย่างเป็นสุขที่สุดหากจะได้ทรงเดินทางไปถึงสิงคโปร์ พร้อมกับกองเรือของพระองค์ แต่ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรง พระปรีชาสามารถในทางน้ำอย่างกับฌอง – บาร์ท (Jean - Bart) แต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในอ่าวคงจะเป็นปฏิปักษ์ต่อพระองค์ เพราะทุกครั้งที่ทรงออกเดินทางเพื่อไปยังสิงคโปร์ ปรากฏว่าพระองค์ต้อง ทรงกลับมาด้วยความเศร้าพระทัยที่ไม่อาจหาเกาะของอังกฤษนี้ได้

เราจึงโชคดีกว่าในการเดินทางตามเส้นทางที่สวนกัน กับพระองค์และในที่สุดเราก็ได้เห็นเจดีย์และวัดของกรุงเทพฯ เมืองหลวงของราชอาณาจักรสยามปรากฏขึ้นมาเหนือทิวมะพร้าว และต้นจากริมฝั่งแม่น้ำ ทิวทัศน์แถบนี้จากที่เป็นพื้นที่ลุ่มอันเขียวชอุ่ม ซึ่งเป็นที่พักพิงของเหล่าจระเข้และงูทั้งหลายแปรเปลี่ยนไป เป็นบ้านไม้ไผ่ยกพื้น และทางเข้าสู่เมืองเห็นได้จากลานกว้าง ๆ และบ้อมปราการไม้ พอมาถึงที่ตรงนี้นายพูนคนที่มักหัวเราะ อยู่ตลอดเวลา ก็เลิกหัวเราะทันที ใบหน้าเหลือง ๆ ของเขาเริ่มซีด จางลงอย่างเห็นได้ชัด และแววตาซึ่งริ้นด้วยน้ำตาแสดงให้เห็น ถึงความกลัวอย่างยิ่ง เมื่อเราชี้ให้กับต้นเรือสังเกตอาการของ นายพูน ก็ได้รับคำอธิบายว่า บ้อมปราการเหล่านี้เป็นสถานที่ พักผ่อนของพระเจ้าแผ่นดินและหากมีการดำเนินการเพียงนิดเดียว

วิญญาณของผู้ต้องโทษก็อาจไปเกิดใหม่ในสมอของนกกระจอก
 ขาวก็ได้ น่าสงสารคนที่บังอาจขัดพระทัยพระองค์จริง ๆ เพราะ
 จะต้องคอยขาด ด้วยระยะทางที่ไกลแค่นี้เอง การเดินทางกลับมา
 สู้อบ้านเกิดเมืองนอนและมาสู่ญาติพี่น้องของเพื่อนผู้มีความผิด
 ของเราจึงน่ากลัwnัก เขาคงจะได้เดินทางจากเอเชียไปถึงยุโรป
 โดยเร็ว... หรือแม้กระนั้นไปแต่ในอีกภพหนึ่ง

พอพ้นโค้งแม่น้ำ (แม่ของน้ำ) เราก็สามารถเห็นเมือง
 กรุงเทพฯ ได้ทั้งเมือง ข้าพเจ้าไม่คิดว่าในโลกนี้จะมีทัศนียไ
 ที่ยิ่งใหญ่และน่าประทับใจมากกว่านี้ ความสวยงามของ
 เมืองเวนิสแห่งเอเชียนี้แผ่กระจายอยู่บนพื้นที่กว่า ๘ ไมล์ ลำน้ำ
 ที่ไหลผ่านแลดูกว้างใหญ่และสง่างาม มีเรือขนาดใหญ่ทอดสมอ
 อยู่เป็นจำนวนกว่า ๖๐ ลำ ทั้งสองฝั่งแม่น้ำเรียงรายไปด้วย
 เรือนแพเป็นจำนวนนับพันหลัง หลังคาบ้านมีลักษณะประหลาด
 เรียงรายกันอย่างเป็นระเบียบ และผู้คนแต่งตัวด้วยสีสันสดใส
 อาศัยอยู่ในบ้านซึ่งอยู่ริเย ๆ กับระดับน้ำพอดี เมืองหลวงที่มี
 กำแพงสำหรับป้องกันเมืองและหอสีขาวสูงที่ตั้งอยู่บนพื้นดินซึ่ง
 มีระดับสูงกว่าแถบที่มีพื้นที่ทั้งบนบกและในน้ำ นอกจากนั้น
 เรายังมองเห็นยอดแหลมสีทองของวัดวาอารามจำนวนนับร้อย
 แห่ง รวมทั้งเจดีย์ขนาดต่าง ๆ ประดับด้วยกระเบื้องและ
 แก้วมณีอันงดงามเหมือนลูกไม้ที่ประดิษฐ์ขึ้นมาอย่างสไต
 ตลอดจนขอบฟ้าทั้งข้างขวาและข้างซ้ายมีหลังคาประดับด้วยกระจกสูง
 ๕ - ๖ ชั้น หอระฆังขนาดใหญ่ประดับรอบด้านด้วยวัสดุซึ่ง

ส่องแสงระยิบระยับเข้าตา และยอดแหลมสูงถึง ๑๕๐ - ๒๐๐ ฟุต ที่สะท้อนแสงอาทิตย์อย่างกับปริซึมขนาดใหญ่ซึ่งเป็นพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดิน ทิวทัศน์ที่ปรากฏเช่นนี้ทำให้รู้สึกราวกับว่ากำลังชมทัศนียภาพของโบสถ์ขนาดใหญ่ ซึ่งทำด้วยกระเบื้องลายคราม

ทัศนียภาพแรกโดยทั่วไปของเมืองเวนิสแห่งตะวันออกช่างงดงามเกินกว่าที่นักเดินทางอย่างเราจะกล้าฝันเอาไว้ เราจึงรู้สึกกระวนกระวายใจอยากจะลงเรือล่องไปตามคลองซึ่งเต็มไปด้วยชีวิตชีวา การสัญจรไปมาและเสียงดังจนล้นไปหมด อันเป็นเส้นทางสำคัญ ๆ ของเมืองแห่งนี้โดยเร็วที่สุด นอกจากนั้นยังใคร่อยากทราบว่าจะมีโอกาสได้ชมพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินและวัดวาอาราม สถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายหรือไม่

ในช่วงอยู่สิงคโปร์เราได้ข่าวมามากแล้วเกี่ยวกับกรุงเทพฯ และที่เหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น ดังนั้นจึงทราบอยู่แล้วว่าเราจะมาถึงท่ามกลางเหตุการณ์ที่ร้อนแรงอย่างกับภูเขาไฟปะทุ

การที่ประเทศฝรั่งเศสขยายเขตความคุ้มครองมายังกัมพูชาซึ่งเคยเป็นประเทศราชของประเทศสยาม (เป็นผลให้อาณาเขตทางโคชินจีนของเรามีรูปร่างสมบูรณ์ขึ้นโดยประเทศเพื่อนบ้านเป็นฝ่ายเสียเปรียบ) การละเมิดสนธิสัญญาของพระเจ้าแผ่นดินเมื่อไม่นานมานี้ ชัดชัดแย้งเกี่ยวกับปัญหาเขตแดน ความล่าช้าและคำกล่าวเท็จของชาวเอเชีย อีกทั้ง

การกระทำที่รุนแรงบางประการของชาวยุโรปซึ่งมิได้เป็นไปตามมารยาทของหลักการทูตจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดเป็นปฏิปักษ์กันอย่างแรงระหว่างรัฐบาลสยามและประเทศฝรั่งเศส และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการบาดหมางกันระหว่างเสนาบดีของพระเจ้าแผ่นดินและกงสุลของฝรั่งเศส จึงเป็นโอกาสให้ทางสถานกงสุลอังกฤษแสวงหาผลประโยชน์ได้อย่างชาญฉลาด ดังนั้นในเมื่อไม่สามารถพึ่งพาฝ่ายแรกและไม่อยากติดต่อกับฝ่ายหลัง ซึ่งมีความยินดีที่จะให้ความคุ้มครองแก่เจ้านายพระองค์หนึ่ง แต่จะดูเป็นการก่อเรื่องขึ้นในสายตาของชาวสยามและอาจเป็นผลเสียต่ออิทธิพลของฝรั่งเศส เราจึงมีปัญหาว່ว่าจะไปไหนก่อนดี และจะหาที่พักพิงได้ที่ไหนสำหรับคืนนี้

ในที่สุดเราก็เห็นโบสถ์^๑ และไม่ทางเขนของนักสอนศาสนา (มิชชันนารี) บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำ จึงตกลงใจที่จะไปเคาะประตูบานนี้ซึ่งจะเปิดรับผู้ที่ระหกระเหินเสมอ และที่โบสถ์แห่งนี้คงความเป็นกลาง สง่างาม และสมเกียรติ ทั้งเป็นของฝรั่งเศสด้วย คงจะให้ที่พักพิงแก่เราแน่

ดังนั้น เราจึงขอพ้นจากหน้าที่พี่เลี้ยงเด็ก โดยการมอบลูโตวิก ลามาซ ให้แก่หัวหน้าของพวกทหารสยามก่อนที่จะกระโดดลงไปในเรือแจวซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก จากนั้นก็ทำให้คนเรือแจวเรื่อนำเราไปทางหอระมิงของโบสถ์ในการเดินทางนี้ต้องทวนกระแสน้ำซึ่งอยู่ในช่วงน้ำขึ้น จึงกินเวลาเกือบชั่วโมง

^๑เข้าใจว่าคือวัดอัสสัมชัญ บางรัก - สวป.

ขณะที่ผ่านไปตามถนน - - ไม่ใช่ถนนหินะ แต่เป็นคลองระหว่างบ้านแต่ละหลังซึ่งเป็นเสมือนเกาะเล็ก ๆ เกาะหนึ่งซึ่งเต็มไปด้วยผู้คน เราจึงได้เห็นเมืองแห่งสายน้ำนี้โดยละเอียด เราสวนหรือแข่งกับเรือยาวที่ปราดเปรียวนับพันลำ ซึ่งเป็นเสมือนรถรับจ้างและรถโดยสารของกรุงเทพฯ เรือโคลงเคลงไปมาทำให้เรือพวกนี้เคลื่อนที่จากร้านหนึ่งไปอีกร้านหนึ่งอย่างกับเบ็ดตกลูกนก เรือบางลำมีความยาวเพียง ๓ ฟุตเท่านั้น บนเรือบางลำมีชาวสยามนั่งเบียดอยู่ก้นกองข้าว กกล้วยหรือปลา บางลำก็บรรทุกคนได้ถึง ๑๕ คน ทำให้เรือเพียบประजनแทบจะไม่เห็นกราบเรือ ซึ่งเรือนี้ชุกจากตาลทั้งต้น

พวกชาวเมืองมีสีผิวเหมือนกับชาวมลายู ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง และเด็กล้วนแต่โกนผม เหลือผมตัดสั้นไว้ตรงกลางศีรษะ เป็นรูปวงรีขนาดใหญ่กว่าสองฝ่ามือ ทำให้มีลักษณะเป็นทรงยอดสูง ดูแปลกตาน่าขันอย่างที่ไม่มีที่ไหนเหมือน เขาตากแดดกันไป โดยมีแต่ผมตรงที่ออกกลางศีรษะเช่นนี้เท่านั้น โดยไม่เคยรู้จักการไว้ทรงผมอย่างใดเลย สำหรับการแต่งตัวก็ไม่ยุ่งยาก เขาแต่งผ้าขนาดกว้าง ๒ ฟุต เป็นผ้าฝ้ายสีเขียวย ชมพู หรือแดงชมพูตรงกลาง แล้วก็เก็บขึ้นมาจากด้านหลังลอดหว่างขาไปด้านหลัง^๑ เลื้อยเป็นเนื้อผ้าบางเบา ซึ่งทั้งชายและหญิงสวมใส่กันอย่างสวยงาม เพื่อป้องกันตนเองจากแสงแดดอันแรงกล้าของแถบเส้นศูนย์สูตร ในบางครั้งแต่ก็ไม่เสมอไป พวกผู้หญิงจะห่มผ้าแถบขนาดกว้าง

^๑ เข้าใจว่าเป็นการนุ่งผ้าโจงกระเบน - สวป.

๑ ฟุต สีสันสดใสไว้มาก โดยมีการคล้องไขว้ทั้งสองข้าง ซึ่งไม่น่าจะสบายนัก จากที่กล่าวมาแล้วนี้ท่านจะเห็นได้ว่าไม่มีอะไรที่ต้องเย็บเลย การแต่งตัวของผู้หญิงนั้นใช้ผ้าขนาดผ้าคาดเอวของนายอำเภอและผ้าผูกคอของอัยการเท่านั้นเอง คนเชื้อชาตินี้น่าเกลียด แม้แต่พวกที่เป็นชนชาตินี้แท้ ๆ กล่าวคือ มีจมูกแบน ตายาวรี โหนกแก้มสูง ผมสีน้ำตาลเหมือนสียาสูบ ปากกว้าง เหงือกแดงราวกับเบื่อนเลือดเพราะการเคี้ยวหมาก ตัวเตี้ยมาก ที่กล่าวมาโดยย่อนี้คือภาพแรกของเมืองสยามตามที่ปรากฏ ซึ่งมีพลเมืองอยู่กันแออัดอย่างกับฝูงปลาซาร์ดีน

ผู้หญิงชาวสยามนิยมใส่เครื่องรูปพรรณมาก พวกผู้หญิงที่ขายเรือบรรทุกผลไม้เต็มลำหรือที่นั่งยอง ๆ อยู่ตามเฉลียงเรือนแพเคี้ยวหมากไปพลางหรือที่เล่นกับลูกไปพลาง และพวกเด็กสาว ๆ อายุราว ๑๒ - ๑๕ ปี ซึ่งอาบนํ้าอย่างกับเงือก แล้วหนีขึ้นจากนํ้าเพื่อให้พ้นจากทางเรือแจวค่อนข้างเร็วของเราต่างสวมกำไลข้อเท้าทองคำหรือเงินข้างละ ๓ หรือ ๔ อัน สวมสายสร้อยระย้าแวววาวทั้งกำไลต้นแขนและแหวนบนนิ้วมือ เราคงต้องยอมรับว่าเมื่อเปรียบเทียบวิธีการแต่งกายกันแล้ว การแต่งกายตามที่กล่าวน่าชมกว่าชุดอาบนํ้ากระสอบผ้าสักหลาดของพวกเรามาก ถ้าไม่คำนึงถึงสีผิวและหน้าตาแล้วผู้หญิงชาวสยามจะเป็นนางแบบชั้นเยี่ยมสำหรับประติมากรได้ทีเดียว

ส่วนเด็กจำนวนมากที่สยามนั้นแต่งตัวด้วยเศษผ้าสีเหลืองแต่น่ารักเหลือเกิน ข้าพเจ้ารู้สึกชอบพวกเขาทันที และเสียดาย

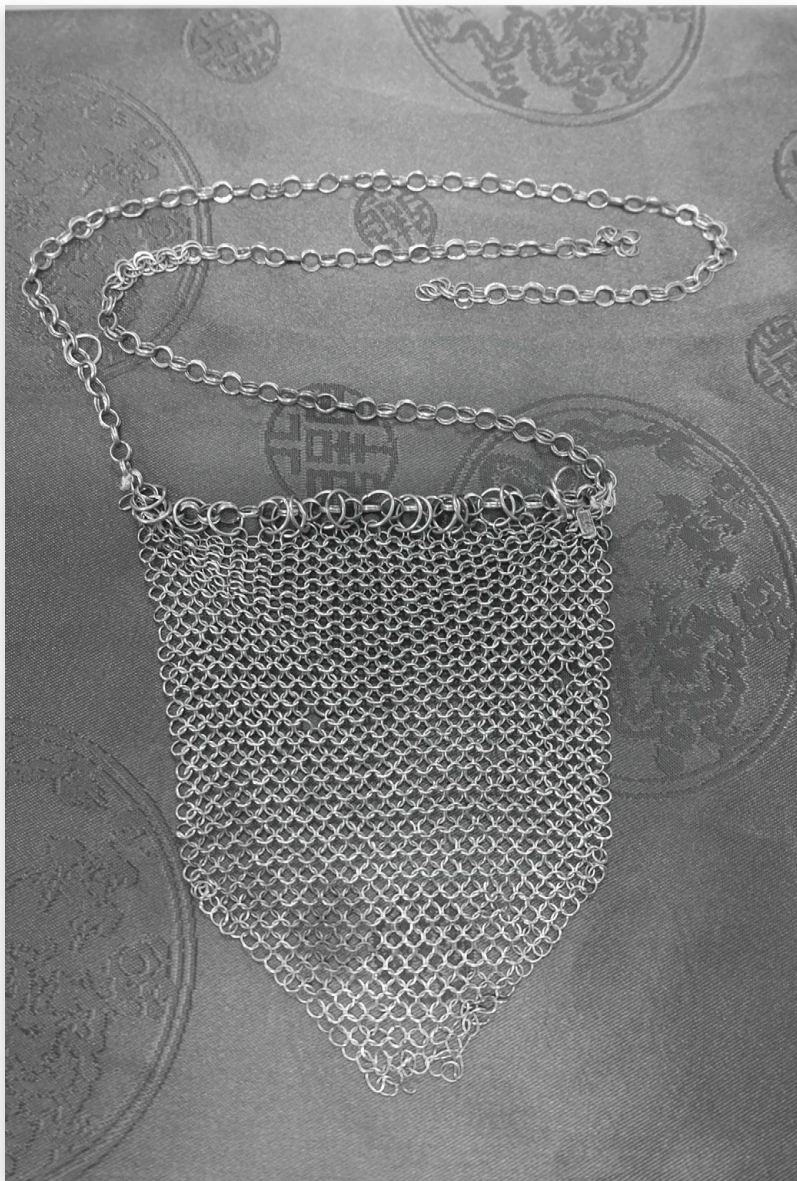

เรือนแพ

เมื่อนึกถึงว่าในระยะเวลาไม่กี่ปีข้างหน้าหน้าตาเด็กเหล่านี้ก็จะน่าเกลียดเหมือนอย่างกับพ่อและแม่ของเขานั้นแหละ ผมงูเล็ก ๆ ของเขาซึ่งขมวดแล้วใช้ปิ่นปักผมทองขนาดใหญ่เสียบไว้แน่นวนรอบด้วยพวงดอกไม้สีขาว เขายิ้มแย้มแจ่มใส ชุกช่นและน่ารักในสภาพเด็กเปลือย ๆ แต่ถึงอย่างไรเขาก็ยังคงมีเครื่องแต่งตัวประดับอยู่มากกว่าพวกสาว ๆ เวลาที่อาบน้ำทั้งนี้เพราะนอกจากจะสวมใส่สร้อยข้อมือและสายสร้อยทองคำหรือทองแดงชุบทองเหมือนอย่างกับรูปเคารพแล้ว เขาเหล่านั้นยังใส่ใบบนขนาดเล็ก ๆ แต่งเป็นรูปหัวใจซึ่งห้อยอยู่โดยอาศัยเชือกที่ผูกรอบเอว ใบที่ใหญ่มากได้นี้มีขนาดยาวประมาณ ๕ เซนติเมตร และกว้าง ๔ เซนติเมตร^๑ และใช้สำหรับแสดงชาติตระกูลของผู้ใส่ กล่าวคือ ในกรณีคนที่มีฐานะร่ำรวยจะเป็นทองคำ ส่วนคนชั้นกลางจะเป็นเงิน และเป็นทองแดงสำหรับคนจน

บ้านจำนวนมากจนนับไม่ถ้วนเหล่านี้ซึ่งเป็นทั้งร้านค้า กึ่งแพและเป็นแหล่งที่อยู่ของพลเมืองชาวสยามจำนวนเกือบล้านคนได้ซ่อนประเพณี วิถีชีวิต การค้าแปลก ๆ นานาชนิด ซึ่งเราไม่มีทางที่จะทราบได้ ขณะที่นั่งเรือแจวของเราผ่านไปเหมือนอย่างกับว่าผ่านหน้าคอมไพวิเศษ เมื่อมองทะลุบ้านเห็นได้ว่าบ้านทุกหลังจะมีแท่นบูชาขนาดเล็กเป็นไม้แกะสลักล้อมรอบ

^๑หมายถึง จับปิ้ง เครื่องประดับสำหรับเด็กหญิง ใช้สวมใส่เพื่อปกปิดอวัยวะเพศของเด็กโดยใช้ผูกที่ข้อมือ จับปิ้งมีลักษณะเป็นแผ่นรูปร่างต่าง ๆ กัน เช่น รูปทรงทรงแท่ง รูปใบโพธิ์ รูปกระเบื้องเคลือบเตา รูปหน้าแว่น เป็นต้น ทำด้วยเงิน ทอง หรือนาก แล้วแต่ฐานะของครอบครัว - สวป.

จ๊ับปั้ง (ตะปั้ง)
ที่มา : นางเจตีย์ว เขียวอรุณ

ด้วยกระดาศี่ต่าง ๆ และหน้าพระพุทธรูปและพระภูมิจะมีรูป
และน้ำมันมะพร้าวในกระปุกดินเผาจุคไฟไว้ บางแห่งมีหนังเสือ
บางแห่งก็มีลูกมะพร้าว และไกลออกไปมีคุ่มสัชมพูหรือสัคราม
ตั้งเรียงรายอยู่บนเฉลียงรอบบ้านที่สร้างด้วยไม้ไผ่ และมุงด้วย
เลื้อยหลากสี เป็นความจริงแล้วว่าที่นี่ไม่ใช่บ้านเมืองแบบยุโรป
ที่ถูกนำมาไว้ในแถบตะวันออกเลย หากแต่เป็นภูมิภาคเอเชีย
โดยแท้ที่มีทั้งลักษณะเด่นชัด กลิ่นพิศดาร ผู้คนมากหน้าหลายตา
ที่กินอยู่ไม่ปะปนกัน และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดำรงคงมั่น
สืบมาของภูมิภาคนี้ซึ่งไม่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมของเราเลย

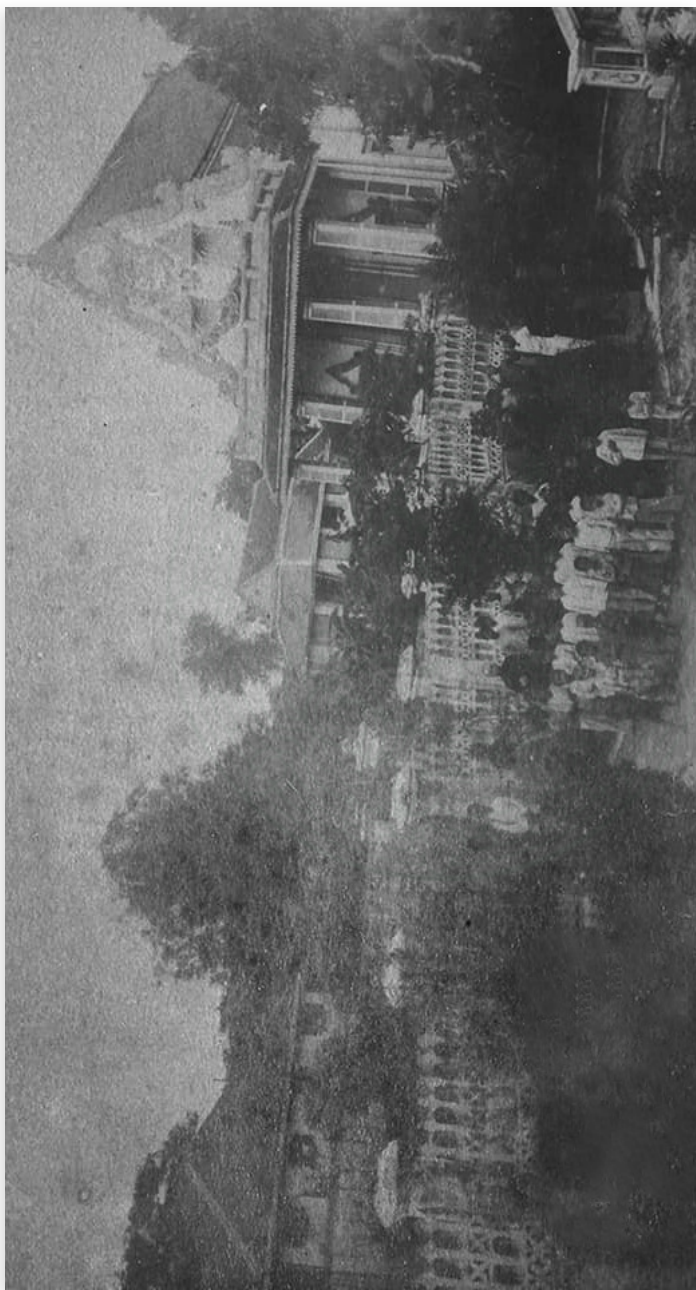
๒

เจ็ดวันในราชอาณาจักรสยาม

- ความเกรงกลัวของท่าน
สมุหพระกลาโหม อัครมหาเสนาบดี
- ภาษาละตินของผู้ที่จะเข้ารับนับถือ
ศาสนาคริสต์
- ศาสนาคริสต์ วัด และ
พระภิกษุในพุทธศาสนา
- ภูเขาทอง (ไม่แท้)
- การบูชาช้างเผือก
- พิธีศพของชาวสยาม
- การเข้าเฝ้าฯ พระเจ้าแผ่นดิน
ณ พระบวรราชวังของพระเจ้า
แผ่นดินพระองค์ที่ ๒
- การซื้อหาหญิงในฮาเร็ม
- ชนบทในประเทศสยาม
- บาทหลวงลารโนดี
- เจ้าจอมจำนวน ๘๐๐ คน และ
กรมโชตน ทหารหญิงแห่งสยาม

การเดินทางโดยทางเรือในเมืองแห่งสายน้ำในครั้งแรกนี้ นำเรามาถึงฝั่งซ้ายของแม่น้ำซึ่งมีไม้กางเขนของศาสนาคริสต์ตั้งปรากฏเด่นอยู่ โบสถ์อัสสัมชัญ^๑ เป็นโบสถ์เรียบ ๆ และความเรียบนี้ก็แสดงให้เห็นถึงวิญญานของสถานที่แห่งนี้ การตกแต่งด้านนอกแบบเอเชียซึ่งมีลักษณะเหมือนลูกไม้ทำให้ใจกลางโบสถ์และที่บูชาซึ่งเหมือนกับของพวกเราดูเหมือนกับสูงขึ้นมาดูแล้วช่างเป็นสัญลักษณ์ที่น่าซาบซึ้งเกี่ยวกับความเชื่อที่เหมือนกันทั่วโลกเสียจริง และสัญลักษณ์ดังกล่าวที่นี้ก็สร้างขึ้นมาร่วมของพันธุ์ไม้ของแถบเขตร้อนโดยแรงงานอันไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยของนักศรัทธาผู้นำขึ้นชมเนื่องจากเป็นผู้ที่ได้สมัครใจเนรเทศตนเองจากบ้านเกิดเมืองนอนเพื่อนำคำพูดอันนุ่มนวลที่ทำให้เกิดความสงบใจและอันเป็นกุศลมาเผยแพร่ ขณะที่เดินผ่านนอกถ้ำด้วยซึ่งล้อมรอบโบสถ์เราได้เห็นเรือนไม้ซึ่งเป็นที่พักอาศัยของผู้ที่รับใช้พระเจ้า อธิการโบสถ์ดาร์โนตีได้ชี้แนะต้อนรับเราทันทีพร้อมกับให้คำแนะนำที่จะปกป้องคุ้มครองและพาเราไปชมเมืองที่แปลกนี้ ท่านได้ให้เราอยู่บนเรือนซึ่งยกพื้นสูงใกล้ ๆ กับบริเวณของที่นอน

^๑โบสถ์อัสสัมชัญหลังแรก สร้างขึ้นราว พ.ศ. ๒๓๕๒ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ โดยบาทหลวงปาสกาล (Jean - Baptise Pascale) ได้รวบรวมเงินจำนวน ๑,๕๐๐ บาทจากบรรดาคริสต์ตัง และมอบให้พระสังฆราชฟลอรังส์ (Mgr. Esprit - Marie - Joseph Florens) เพื่อสร้างโบสถ์ถวายแก่การได้รับเกียรติขึ้นสู่สวรรค์ ทั้งกายและวิญญานของแม่พระ (l'Assomption de la Vierge) สร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ และได้ใช้เป็นที่พักของประมุขมิสซังสยามในสมัยนั้น - สวป.

วัดอัสสัมชัญหังแรก

ที่มา: หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ

บาทหลวงหลุยส์ ดาร์โนตี

ที่มา : คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส (Missions Étrangères de Paris)

ศาสนา และเราก็ได้พักแรมอยู่ที่นั่นซึ่งนับว่าดีกว่าที่ผ่านมา ถึงแม้ว่า
จะพูดภาษาสยามไม่ได้สักคำ แต่เราก็ยังสามารถแลกเปลี่ยน
ข้อคิดเห็นกับชาวพื้นเมืองที่กำลังศึกษาเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ซึ่ง
พอพูดภาษาละตินตามแบบฉบับของเขาได้บ้าง ข้าพเจ้าจะขอนำ
แต่คำแรก ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับปากท้องมาเรียงเป็นประโยคของ
เขามาถ่ายทอดต่อ ณ ที่นี้ ดังนี้ “Bonni amici, oportet donare
bananas, gallinas, atque porcos”^๑

ก่อนอื่นบาทหลวงลาร์โนตี^๒ ได้แนะนำให้เจ้าชาย^๓
มีหนังสือไปกราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินเพื่อขอพระบรม
ราชานุญาตให้ได้เข้าเฝ้าฯ ซึ่งเราก็ได้กระทำไปตามแบบแผน

^๑ข้อความจากภาษาละติน แปลว่า “เพื่อนที่ดี ต้องให้กล้วย ไก่ และเนื้อหมู” – สวป.

^๒บาทหลวงหลุยส์ ลาร์โนตี (L'abbé Larnaudie) (พ.ศ. ๒๓๖๒ – ๒๔๔๒)
บาทหลวงลาร์โนตี ชาวฝรั่งเศสและมีชันนาโรคเนยสุกิต เดินทางมาประเทศไทยเมื่อวันที่
๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๘ สมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นผู้นำวิทยากรถ่ายภาพเข้ามาเผยแพร่
ในประเทศไทยในยุคแรก เป็นผู้ถ่ายภาพเจ้านายชั้นผู้ใหญ่และขุนนางในสมัยรัชกาลที่ ๓
อีกทั้งเป็นผู้สอนวิธีการถ่ายภาพให้แก่พระยากระสาปกิจโกศล (โหมค อดายกุล) หลวงอัคนี
นฤมิตร (จิตร จิตราคนี) และพระปรีชาภักดี (ลำอาง อดายกุล) นอกจากนี้ บาทหลวง
ลาร์โนตียังมีความรู้ในวิชาช่าง ฟิสิกส์ เคมี และวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ สามารถประดิษฐ์
เครื่องจักรกล ตลอดจนมีความสามารถในวิชาช่างชุบโลหะด้วย ขณะพำนักอยู่ในประเทศไทย
ได้ศึกษาภาษาไทยกับพระสังฆราชบาลเลอแก้วซ์ และเป็นผู้ช่วยในการจัดทำหนังสือ “สัพพะ
พะจะนะ พาสา ไทย” พจนานุกรมสี่ภาษา คือ ภาษาไทย อังกฤษ ฝรั่งเศส และละติน
ร่วมกับสังฆราชบาลเลอแก้วซ์ ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกที่กรุงปารีส พ.ศ. ๒๓๙๗ ในรัชกาลที่ ๔
ได้มีการฟื้นฟูสัมพันธไมตรีระหว่างไทย – ฝรั่งเศส คณะราชทูตไทยเชิญพระวรวงศ์เธอ
และเครื่องราชบรรณาการไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศส
ณ พระราชวังฟงแตนโบล เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๔ โดยบาทหลวงลาร์โนตี
ได้ร่วมเดินทางไปกับคณะราชทูตชุดนี้ในฐานะล่าม – สวป.

^๓เรือตรี ฌัก เคอ ปองติเยร์ – สวป.

ใจความว่า “ความทรงจำที่จารึกไว้ในประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการต้อนรับอย่างวิเศษที่คณะผู้แทนของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ บรรพบุรุษของกระหม่อมเคยได้รับ ทำให้กระหม่อมหวังว่าจะได้เฝ้าฯ พระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่แห่งเอเชีย” แล้วก็ต้องทำให้ถูกต้องโดยจำหน้าของอย่างเป็นทางการดังนี้ “กราบบังคมทูลสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๑ แห่งประเทศสยาม” จากนั้นลงเรือของคณะนักศอนศาสนา โดยมีบาทหลวงดาร์โนตีซึ่งอยู่กับเราโดยตลอดเป็นผู้นำไปเพื่อยื่นหนังสือดังกล่าวแก่ท่าน “กลาโหม” ซึ่งเป็นอัศวินหาเสนาบดี (ผู้ไม่ต้องรับผิดชอบ) แห่งราชอาณาจักร หลังจากการเดินทางโดยทางเรือแล้วก็ขึ้นเดินต่อไปตามทางเดินใต้หลังคาและรอบ ๆ วัดเรามาถึงวัง^๑ ของท่าน ในห้องโถงที่มีเสาสีทอง ซึ่งเป็นสถานที่ที่ท่านต้อนรับเรานั้น มีทาสจำนวนประมาณ ๔๐ คน นั่งหมอบอยู่รายรอบเป็นวงกลม ท่านรัฐบุรุษในชุดกางเกงผ้าฝ้ายสีเขียว เสื้อสีฟ้าปักด้วยดินเงินอันเป็นเครื่องแบบของผู้บังคับการตำรวจได้รับสอศเท้าเปล่าเข้าไปในรองเท้าแตะประดับพลอย ท่านละจากการเล่นหมากรุก แล้วก็เรียกบุตรชายของท่านซึ่งไม่ได้สวมเสื้อและกำลังซื้อรองเท้าจากพ่อค้าชาวจีน ก่อนที่จะเดินมาหาเราอย่างสุภาพ ข้าพเจ้าจะไม่มีวันลืมหน้าตาอันบุตึบเยี้ยวของคนแก่คางยานคนนี้ เมื่อได้รับทราบจากบาทหลวงดาร์โนตี

^๑ในต้นฉบับใช้คำว่า palais - สวป.

ว่าเจ้าชายเป็นใคร แวดตาอันสับสน งุนงง แสดงให้เห็นถึงการขาดสติโดยสิ้นเชิง และคงจะไม่ทราบว่าจะภาวนาให้พระเจ้าองค์ใดมาช่วย

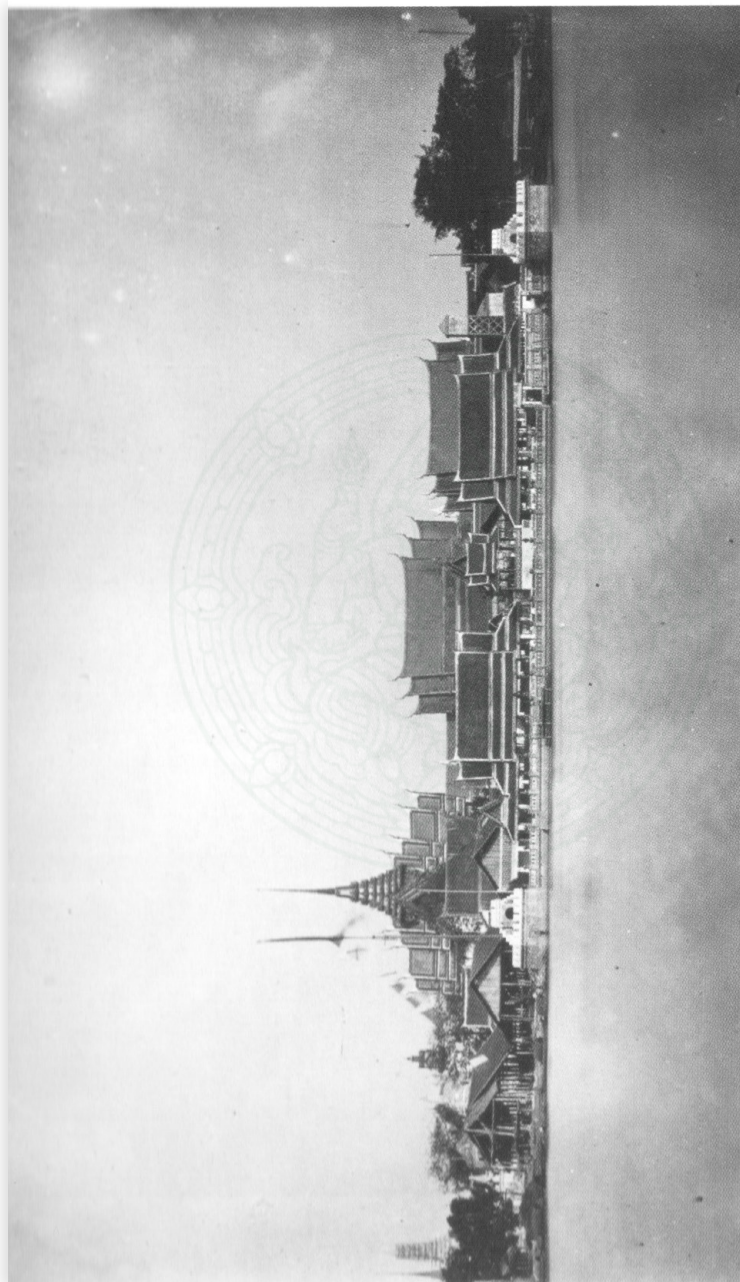
เนื่องจากมีเรื่องบาดหมางใจกับกงสุลแห่งฝรั่งเศสอยู่แล้ว และสยามกำลังจะส่งคณะราชทูตเดินทางไปยังกรุงปารีส เพื่อเรียกร้องสิทธิคืนจากฝรั่งเศส ตลอดจนเข้าชี้แจงถึงการรุกรานเขตแดนของเราเพื่อขอความยุติธรรมจากพระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ และเอาเรื่องกับผู้แทนของฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ อยู่พอดี ดังนั้นท่านจึงเกิดอาการสั่นไปทั้งตัวเมื่อคิดถึงว่าจะต้องให้เกียรติแก่เจ้าชายองค์หนึ่งซึ่งไม่ได้เป็นเชื้อสายโมนาปาร์ต^๑ ซึ่งอาจเป็นข้ออ้างให้กงสุลคัดค้านได้ นอกจากนั้นตามความคิดของชาวเอเชียที่ว่าพระนัดดาของพระเจ้าแผ่นดินที่สิ้นบัลลังก์แล้ว สมควรจะถูกแขวนคอเสียด้วย แต่กรณีเช่นนี้ในออสเตรเลียและชวา เจ้าชายกลับยิ่งได้รับความเห็นใจและคงความเคารพนับถือยิ่งขึ้นไปอีกเนื่องจากความน่าสงสาร ซึ่งเป็นเหตุผลที่ยังไม่เคยมีปรากฏสำหรับความเป็นเจ้า จึงได้รับการต้อนรับอย่างฉันทมิตรที่ดียิ่ง เพราะความรู้สึกอันบริสุทธิ์และเป็นอิสระในการวางตัวดังกล่าว ส่วนที่สยามนั้นแม้ว่าจะไม่ได้เป็นความตั้งใจแต่เราก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาอันยิ่งใหญ่ขึ้นในราชสำนักของพระเจ้าแผ่นดินมงกุฎ^๒ ซึ่งคงจะคิดว่าประเทศฝรั่งเศสจะต้อง

^๑ คงหมายถึงพระจักรพรรดินโปเลียนโมนาปาร์ต - สวป.

^๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว - สวป.

ส่งเรือรบมาเพื่อให้ชี้แจงเหตุการณ์ครั้งนี้ในไม่ช้า น่าสงสัยว่าท่านกลาโหมเสียจริง ถ้าท่านทราบว่ารามองค์ความหวาดกลัวอย่างเด็ก ๆ ของท่านด้วยจิตใจอันสงบ และรู้สึกข้าเพียงใดกับสีหน้าอันบึ้งตึงของท่าน ดังนั้น วิธีที่จะทำให้ท่านสบายใจที่สุดก็คือควรรีบลากลับ แต่เราก็เห็นได้เมื่อกลับออกมาจริง ๆ ว่าท่านไม่มีความสุขหลงเหลืออยู่เลย แต่ถึงอย่างไรสำหรับหนังสือเพื่อไปกราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินก็ปล่อยเลยตามเลย !

ขณะที่นั่งเรือเลียบขึ้นไปตามลำน้ำ เราคิดที่จะชื่นชมความงามของหลังคา หอระฆังและเจดีย์ที่สองระยิบระยับดังที่ได้กล่าวมาแล้วไม่ได้ แต่แล้วทันใดพายของเราก็ละมือจากใบพายและก้มลงกราบอย่างนอบน้อม เกิดอะไรขึ้นกันเล่า ปรากฏว่าจากจุดที่เราอยู่นั้น สามารถมองเห็นพระบรมมหาราชวังและท่าเรือสำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินขึ้นลง และชาวสยามทุกคนจะต้องกราบและแสดงความเคารพสถานที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินของเขา อีกทั้งบรรดาเจ้านายจะต้องหุบร่ม หากพวกเขาฝ่าฝืนกฎหมายนี้จะถูกพวกทหารที่ควบคุมดูแลแม่น้ำยิ่งด้วยปืนลูกซองเป็นการลงโทษ เราขึ้นจากเรือและเดินตรงไปชมลานกว้างใหญ่ติดกับทางเดินใต้หลังคาของพระบรมมหาราชวังด้วยความชื่นชม สิ่งก่อสร้างนี้เป็นปูนสีขาว มีเสาใหญ่เป็นกลุ่ม ๆ รองรับหลังคาซ้อนกัน ๔ ชั้น และเหนือหลังคาคงกล่าวมียอดแหลมสูงกว่า ๔๐ ฟุตพุ่งขึ้นไปอย่างทำท่าย ทั้งหมดนี้ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีแดงและเขียว เหลืองและฟ้า ซึ่งแสงอาทิตย์

พระบรมมหาราชวัง ด้านทิศตะวันออก และท่าน้ำประจำพระบรมมหาราชวัง คือ ทวารวดีพิมล

ที่กำลังจะตกดินส่องให้สว่างอย่างกับในเทพนิยาย สองข้างทางมีเกยเป็นระเบียบหินอ่อนสีขาว สถาปัตยกรรมที่มีรูปลักษณะอันแข็งแกร่งและใหญ่โตนี้ติดกันกับลักษณะบอบบางของลายประดับที่กล่าวข้างต้น เวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินออกจากที่ประทับจะทรงใช้ที่ตรงนี้เสด็จขึ้นประทับบนหลังช้างหรือบนพระราชยาน ไกลออกไปมีหลังคาแหลม ๆ ของตัวพระบรมมหาราชวังซึ่งมุงด้วยกระเบื้องเคลือบทั้งดงามยิ่ง ชายคาเป็นไม้ฉันทน์แกะสลักไปมารูปทรงหยักเหมือนลูกไม้อันบอบบางคลุมหน้าบัน ประดับด้วยกระจกซึ่งทำให้เกิดแสงสะท้อนแวววับเป็นจำนวนมากสุดพรรณนา ช่างมีลักษณะเป็นแก้วหลายเหลี่ยมและเป็นการประดับประดาทั้งดงามเหลือหลายอะไรเช่นนี้ ! การที่พวกนักเดินทางกล่าวถึงประเทศสยามว่าเหมือนกับเมืองในฝันจากนิยายพันหนึ่งราตรีนั้นเป็นความจริงทั้งสิ้น สีสันของทางตะวันออกนี้ช่างเจิดจ้า แนวเส้นต่าง ๆ สถาปัตยกรรมประกอบด้วยกระจกและแสงสี และหมู่พระที่นั่งจำนวนมากถึง ๒๐ องค์ตั้งรวมกันเป็นกลุ่มประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ทั้งดงามตระการตาเพียงแค่นี้เห็นทัศนียภาพเหล่านี้ก็คุ้มค่าสำหรับการเดินทางแล้ว ข้าพเจ้าต้องขอขอบคุณโชคชะตาที่ทำให้มีโอกาสได้มาชื่นชมด้วยตนเอง ทั้งนี้ ไม่มีภาพวาดใดที่สามารถทำให้ทราบได้เลยว่าความจริงเป็นอย่างไร เพราะแสงแดดของแถบเขตร้อนนี้ส่องแสงสีทอง สีแดง สีชมพูขาว สีทองเหลืองบมน้ำเงินสลับกันไปเหมือนดอกไม้ไฟจากเบงกอลจำนวนเป็นพันที่สาดส่อง

เหนือมัสยิดหินอ่อน หลังคารูปโค้งกลมมนคล้ายเครื่องลายคราม ยอดแหลมโศรากับฉลิกแก้ว หน้าบันประดับด้วยกระจกและ เลือผ้าอาภรณ์อันพิริศแพร้วของชนชาติที่แปลกตา

อย่างไรก็ตาม ขณะที่เรากำลังยืนดูทหารราบชาวสยาม สองกองในชุดเครื่องแต่งกายทหารฝรั่งเศสเล่นลูกบดอยู่ตรง ลานกว้างรอบ ๆ กองปืน (ซึ่งใหญ่กว่าพวกเขามาก) พลันก็มี เสียงกลองรัว แตรเป่าเป็นเพลง “คาสเกต ดู แปร์บูเจต์”^๑ ดัง ขึ้นมา พวกทหารวิ่งไปหยิบเอาอาวุธขึ้นมาด้วยความลำบาก เนื่องจากรองเท้าของเขา ประชาชนทั้งหมดหมอบลงเหมือน อย่างกับถูกสะกดด้วยไม้กายสิทธิ์แล้วก็มีกระบวนค่อย ๆ เคลื่อน ใกล้เคียงมาสังเกตได้โดยมีฝุ่นฟุ้งนำหน้า กระบวนนี้คือกระบวน เสด็จของพระเจ้าแผ่นดิน พวกเราอยู่ห่างจากเส้นทางที่เสด็จ พระราชดำเนินกลับเข้าสู่พระบรมมหาราชวังประมาณ ๗๐ ก้าวเห็นจะได้ ส่วนหน้ากระบวนมีกลอง มีทหารราบสองกองและ พวกขุนนางเป็นกลุ่มในชุดผ้าไหมสีสดฉูดฉาด ๆ พระเจ้าแผ่นดิน ประทับอยู่บนพระราชยานประดับด้วยมุกแบกโดยเจ้าหน้าที่ ๑๖ นายในชุดผ้าไหมสีน้ำทะเล อยู่ใต้ร่มเงาโขนเอนของ พระกลด ๒ คัน พระองค์ทรงสรว้อย^๒ และพระมหามงกุฎทองคำ ซึ่งดูเหมือนที่ดัดเทียบบนแบบสูง ๆ และมีเจ้าชายหนุ่ม ๆ อีก ประมาณ ๑๕ องค์ ทรงม้าตามเสด็จ ยังมีพระราชยานทำด้วย

^๑ Casquette du Père Bugeaud – สวป.

^๒ สันนิษฐานว่าหมายถึงพระสังวาล – สวป.

เครื่องเงินและงาช้างซึ่งพระราชธิดา^๑ หลายองค์ประทับนั่งอยู่เต็ม กระบวนนี้วิ่งเหยาะ ๆ ผ่านไปพร้อมกับเหล่าขุนนาง ทาสหญิง และพนักงานผู้ถือฉัตรและร่มกันแดด^๒ จำนวนมากจนเราต้องหยุดชมด้วยความพิศวง และทันทีที่ทอดพระเนตรมาที่เรา พระองค์ก็ทรงโบกพระหัตถ์ให้ด้วยท่าทางสุภาพสง่างาม

ไม่ห่างจากที่นั่นมีโรงม้าหลวง ซึ่งมีได้เต็มไปด้วยม้าหากมีช้างด้วย เราก็เลยเข้าไปดูอย่างใกล้ชิด ช้างแต่ละเชือกมีที่กันไว้โดยเฉพาะในพื้นที่ขนาด ๑๐ ตารางเมตร และถูกผูกขาเอาไว้ข้างหนึ่ง เมื่อเราโยนรวงข้าวสี่เชียวสศไปให้เป็นกำ ๆ มันมีอาการทำท่าชอบคุณเราสามครั้งโดยการชูวงขึ้น แล้วก็เขย่าวรวงข้าวที่เราเพิ่งให้เพื่อให้หมดฝุ่นก่อนที่จะกินอย่างอร่อย มีช้างเชือกหนึ่งอยู่ในชุดพร้อมรบ งามของมันยาวมีขนาดสูงกว่าคนเสียอีก มีหนังจะระเซ็ดคลุมอยู่รอบหัวเพื่อเป็นเกราะป้องกันภัยจากศัตรู มีทหารสยามสวมหมวกเหล็กนั่งอยู่บนสัปคับข้างภายใต้ร่มฉัตรเจ็ดชั้น ซึ่งเป็นเครื่องหมายของพระบรมวงศานุวงศ์ รอบ ๆ ทหารคนที่กล่าวมีทั้งหอกปลายแหลม หอลว แหวนและไม้พลอง ส่วนความงามข้างนั่งอยู่ตรงสะโพกช้าง แล้วก็อาศัยกระแสน้ำสูงเหมือนเด็กของเขาควนคุมสัตว์ที่ใหญ่ที่สุดในบรรดาสัตว์ทั้งปวง เราอยากจะได้ขึ้นภูเขาคือเป็น ๆ นี้เหมือนกัน เพื่อจะได้แกว่งไกว

^๑สันนิษฐานว่าหมายถึงพระวอ ซึ่งเป็นราชยานที่มีลักษณะเป็นรูปเรือนหลังคาทรงจั่ว มีพระวิสูตร และมีคนรับอยู่ข้างใต้คูหนึ่ง ใช้สำหรับพระราชธิดาและเจ้านายฝ่ายในประทับ - สวป.

^๒สันนิษฐานว่าหมายถึงพระกลด - สวป.

พระวอประเวศวัง เป็นพระราชมัยหัตถ์ทรงจั่ว มีพระวิสูตร มีคานหาม ๒ คาน
ใช้เป็นพระราชมัยหัตถ์ที่ประทับของเจ้านายฝ่ายใน

ไปมาตามจังหวัดที่มันวิ่ง คนทั้งหลายคงดูเล็กน้อยเมื่อมองจากข้างบนนั้น และการเคลื่อนไหวไปมาก็คงขึ้น ๆ ลง ๆ เหมือนลูกคลื่นในทะเล ที่เราเห็นอยู่นี้ก็คือที่อยู่สำหรับช้างสักยี่สิบเชือก แต่แท้จริงแล้วเราไม่ทราบว่าที่นี่มีช้างกี่เชือกกันแน่ นี่ยังเวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จในประเทศ พวกกระต๊อบหัวหน้าทุกคนจะต้องรวมขบวนเสด็จพร้อมกับช้างกองหนึ่ง บาทหลวงดาร์โนติเคยเห็นช้างเดินกันเป็นแถวอย่างมีระเบียบถึงเจ็ดร้อยเชือกด้วยกัน และแม้แต่ในศตวรรษนี้ก็ได้อะไรเกี่ยวกับการสู้รบซึ่งทั้งสองฝ่ายใช้ช้างรวมกันถึงหกพันเชือก และเพียงเมื่อยี่สิบสองปีมานี้เอง ปรากฏว่าพวกชาวอินเดียนได้บุกเข้ามาในจังหวัดหนึ่งของประเทศกัมพูชา และถูกแม่ทัพสยาม^๑ ซึ่งเปรียบได้อย่างกับแซมสันขับไล่ไปด้วยการอาศัยช้างสี่ร้อยเชือก ซึ่งมีคบบเพลิงติดอยู่ที่หางเข้าโจมตีในเวลากลางคืน

แต่ที่เราเห็นกันอยู่นี้เป็นการเล่นที่สงบกว่านั้น เพราะช้างบางเชือกก็เล่นกันอย่างอิสระในบริเวณลานกว้างโดยการขยิบตาเล็ก ๆ อันฉลาดเฉลียวของมัน (นับว่าช้างเป็นสัตว์ที่ฉลาดที่สุดในบรรดาสัตว์ทั้งหลาย) แล้วก็สัพยอกหยอกล้อกัน วิ่งเล่นกันอย่างคล่องแคล่วว่องไวโดยหลักกันได้เป็นอย่างดี คูอย่างกับบรรดานกหนึ่ง ซึ่ง “เท้าของช้างทำให้

^๑สันนิษฐานว่าหมายถึงเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) แม่ทัพคนสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว - สวป.

ดินร่วน ๆ ล้นสะเทือนเหมือนเสียงของม้าควบ”^๑ โดยมีเสียงของมันเป็นดนตรีเสียงต่ำประกอบ งวงยาวของมันเคลื่อนไหวไปมาอย่างนุ่มนวล แต่รู้สึกว่เสียงหัวเราะของเราจะทำให้มันไม่พอใจ อันที่จริงเราไม่เคยคิดเลยว่าช้างจะอ่อนไหวขนาดนี้

นอกจากนั้น วิธีการอันชาญฉลาดเพื่อใช้สิ่งที่อาจเรียกได้ว่างานเลี้ยงของช้าง เพื่อทำให้ได้ช้างเป็นโคลง ๆ มาจากป่าก็เป็นวิธีการที่ง่ายดายเสียจริง ๆ ทั้งนี้ โดยการปล่อยช้างที่เชื่องแล้วเป็นร้อยเชือกให้เป็นอิสระ ช้างพลายแต่ละเชือกก็จะวิ่งเข้าไปในป่าทึบเพื่อเชื้อเชิญ (ล่อ) ช้างพังออกมารวมงาน ส่วนช้างพังที่ถูกปล่อยให้เป็นอิสระก็จะออกมาเช่นเดียวกัน เพื่อนำช้างพลายที่ยังเป็นช้างป่าที่ดุร้ายออกมา ช้างป่าเหล่านี้จะพากันวิ่งตามช้างที่เชื่องแล้วมายังโรงช้างซึ่งมีรั้วไม้สักกั้นอย่างแข็งแรง เสร็จแล้วพวกชาวสยามที่กล้าหาญก็จะโยนเชือกคล้องขาของช้างป่า และใช้เชือกชนิดที่แข็งแรงผูกมัดมันไว้กับต้นไม้ซึ่งมีอายุเป็นร้อยปี เมื่อติดกับดักเนื่องจากความรักที่ถูกทรยศแล้ว พวกสัตว์ที่น่าสงสารเหล่านี้ก็จะถูกควบคุมอาหารอย่างเข้มงวดจนกระทั่งมันสิ้นแรง หมดฤทธิ์หมดเดชด้วยความหิวโหย แล้วก็ยอมสยบต่อผู้เลี้ยงเพื่อแลกเปลี่ยนกับอาหารภายในระยะเวลาเพียงปีเดียว ช้างป่าที่ดุร้ายก็จะเชื่องฟังยอมทำตามคำสั่งของคนเลี้ยงช้างที่อาจมีอายุเพียง ๑๒ ปี เป็นอย่างดี

^๑ข้อความนี้มาจากต้นฉบับเป็นภาษาละตินว่า “Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.” - สวป.

การคล้องช้างในพณียศ

ขณะที่เรามัวแต่ดูโรงเลี้ยงช้างซึ่งน่าชมมากอยู่นี้ก็เริ่มจะมีคนและพระจันทร์ส่องแสงอร่าม เราจึงกลับมายังสำนักของคณะผู้สอนศาสนาโดยทางบก คือเราออกมาจาก “เมืองหลวง” โดยผ่านทางพระเจดีย์ “พระพุทธรบาท” ภายใต้งานสลักฟอสซิลและความเงียบสงัดยามค่ำคืน ภาพเจดีย์ยอดแหลม สูงถึง ๓๐๐ ฟุต ที่มีแสงสว่างส่องเล็กน้อยแต่ทอดเงาเป็นวงกว้าง ระฆังสีชาว ๆ เสาประดับกระจุก ภาพสัตว์โบราณที่เป็นหินอ่อน ศาลาประดับด้วยกระเบื้องเคลือบตั้งอยู่กลางสระน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ และยอดมณฑป (des coupoles) ที่คล้ายกับจะปกคลุมด้วยผืนผ้าที่ทำด้วยเงินทำให้เกิดความรู้สึกว่าสถานที่นี้ยิ่งใหญ่จริง ๆ เลียงผิเท่าของเรากะทบบนกระเบื้องในความเงียบ รอบ ๆ เรานี้ไม่ใช่อนุสาวรีย์ตามที่ฝั่งศพหรอก หากแต่เป็นสมบัติทั้งนั้น และเป็นสมบัติที่ไม่มีใครทราบว่ามีอยู่

ในไม่ช้าบาทหลวงลาร์โนดก็พาเราเดินลึกเข้าไปตามถนนซึ่งเรียงรายด้วยต้นมะกอกใหญ่ ๆ ต้นปาล์มและต้นหางนกยูง เราผ่านเข้าไปในทางเดินใต้หลังคาที่มีลวดลายลูกไม้ติดกับตึกรามบ้านช่องแถบในเมืองแล้วก็มาถึงซอยเล็ก ๆ สกปรกอย่างยิ่ง เราต้องเดินย่ำดินโคลนและขยะโส่มมทั้งหลายท่ามกลางสุนัขที่เรื้อนเป็นพัน ๆ ตัวซึ่งเห่าขรมไปหมด นี่ก็ลักษณะแท้ของแถบตะวันออกอีกเช่นกัน ! ถ้าดูห่าง ๆ เมืองนี้ก็จะเหมือนภาพซึ่งออกมาจากเทพนิยายโดยปราศจากจุดต่างพริ้ว เมื่อออกมาจากบริเวณพระบรมมหาราชวัง เราก็จะรู้สึกชื่นชมในความงาม

ของสิ่งต่าง ๆ อย่างเต็มเปี่ยม สัตทอง สัตเงิน ประดับด้วยมุก และกระจก แต่แล้วก็ต้องมาจมเข้าไปในสลัมที่น่าสะอิดสะเอียน ซึ่งเหมือนพลัดหลงเข้าไปในฝูงควาย และพวกขอทานซึ่งป่วยด้วยโรคเท้าช้างที่ผิวหนังติดเชื้อเปื้อนยู่ยงสกปรกเหม็นเหมือนปลาเน่า แล้วในที่สุดเราก็ได้กลับมายังบ้านใต้ถุนสูงของเรา ซึ่งหากเคยถูกเข้าก็จะโยกเยกไปทั้งหลัง ฝาผนังของบ้านซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ ๆ มีจิ้งจกวิ่งไปมา และยุงบินเป็นฝูงใหญ่ ๆ ก็รบกวนเรา มากเสียจนนอนไม่หลับ ข้าพเจ้าจึงเขียนถึงท่านโดยนั่งเขียนบนเลื่อซึ่งจะเป็นที่นอนของข้าพเจ้าได้เท่าที่น้ำมันมะพร้าวที่ได้รับส่วนแบ่งมาจะเพียงพอที่จะทำให้ไส้ตะเกียงที่ทำด้วยฝ้ายที่เพิ่งเก็บมาจากต้นเมื่อเช้านี้ลุกอยู่ได้ แต่มันก็ทำท่าจะดับลงให้ได้ และเนื่องจากข้าพเจ้ายังคงติดใจภาษาละตินของพวกที่กำลังศึกษาศาสนาอยู่มาทั้งวัน ก็เลยขอจบโดยการเล่าเรื่องสุดท้ายเกี่ยวกับสหายคนชื่อของเรา คือว่าเขาเกิดถามเราว่าพี่เลี้ยงของเจ้าชายหายไปในไหน “เพราะว่าพวกพ่อค้าชาวตะวันตกเล่าว่าตนได้เห็นผู้เป็นเชื้อพระวงศ์ชาวฝรั่งเศสลงจากเรือ “เจ้าพระยา” กับพี่เลี้ยงของพระองค์”^๑ ทั้งนี้ เนื่องจากพวกพ่อค้าราว ๕๐-๖๐ คนที่ประเทศสยามซึ่งทำการค้ากับทางยุโรปไปเข้าใจว่าท่านเรือตรี ฌัก เดอ ปองติเยฟร์ เดินทางรอบโลกกับพี่เลี้ยงของท่าน และขึ้นมาจากเรือด้วยกัน

^๑ข้อความนี้เขียนเป็นภาษาละตินว่า Quia mercatores albi narrant se vidisse Principem gallicumdescendentem de Chow – phya cum nutriace eius” – สวป.

ด้วยหญิงแก่ชาวฝรั่งเศสที่เดินทางมาบนเรือเจ้าพระยาเป็นต้นเหตุ โดยไม่ได้ตั้งใจที่เดียวที่ทำให้เกิดความเข้าใจผิดขึ้น ซึ่งคงจะเป็นเรื่องให้พวกฝรั่งที่พำนักอยู่ที่นี้ต้องช้ำกันอยู่ในขณะนี้ เราเองก็ช้ำกันแทบแย่เมื่อคิดถึงว่าคนเหล่านี้คิดอย่างไรเกี่ยวกับวิธีการเดินทางของเรา เพียงเมื่อเข้านี้เองเรายังเป็นพี่เลี้ยงเด็กอยู่เลย พอดตกค่ำเราก็กลายเป็นเด็กที่ต้องมีพี่เลี้ยงไปเสียแล้ว !

วันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ ในระหว่างที่คณะเสนาบดีถกเถียงกันเกี่ยวกับเรื่องที่ว่าเราจะเป็นสาเหตุให้ราชอาณาจักรนี้ถูกทำลายล้างหรือไม่ เรากลับสนุกสนานกับการวิ่งขำผึงแม่น้ำไปมาเพื่อชมสิ่งทั้งดงามน่าชมกว่าเดิมอีก นั่นก็คือพวกวัดวาอารามทั้งหลาย เราเคยได้ยินคำกล่าวชมวัดในประเทศจีนมาแล้ว แต่ก็ยังเข้าใจว่าไม่มีวัดในประเทศแถบเอเชียนี้ที่จะงดงามเทียบเท่ากับวัดในกรุงเทพฯ^๑

วัดที่ยิ่งใหญ่และมีลักษณะเฉพาะของที่นี่มากที่สุดเป็นวัดที่ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำล้อมรอบด้วยป่าเขียวอันแสนสงบ วัดนี้มีหอระฆังเล็กใหญ่หลายหอ และมีเจดีย์สูงถึง ๓๐๐ ฟุต ตั้งอยู่ตรงกลาง เจดีย์นี้มีฐานเป็นรูปกรวย มีบันได ๑๕๐ ขั้น ต่อด้วยหอหกเหลี่ยมซึ่งมีช่องค้ำโดยวงช้างเผือกสามวงสำหรับหอรฆังอันอ่อนช้อยนั้นตั้งอยู่บนหอเล็ก ๆ ซึ่งเรียงราย

^๑ เนื่องจากได้มีโอกาสไปเที่ยวที่กวางตุ้ง เซียงไฮ้ และปักกิ่ง ภายหลังจากตอนนั้นข้าพเจ้าก็ยังคงเห็นว่าวัดทั้งดงามที่สุดในเมืองเหล่านี้ เมื่อเทียบกับวัดทั้งดงามน้อยที่สุดในราชอาณาจักรสยามก็เหมือนกับการเอาเมืองแควมแปร์เล่ (Quimperle) มาเทียบกับกรุงปารีสเช่นกัน - ดันฉบับ

พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

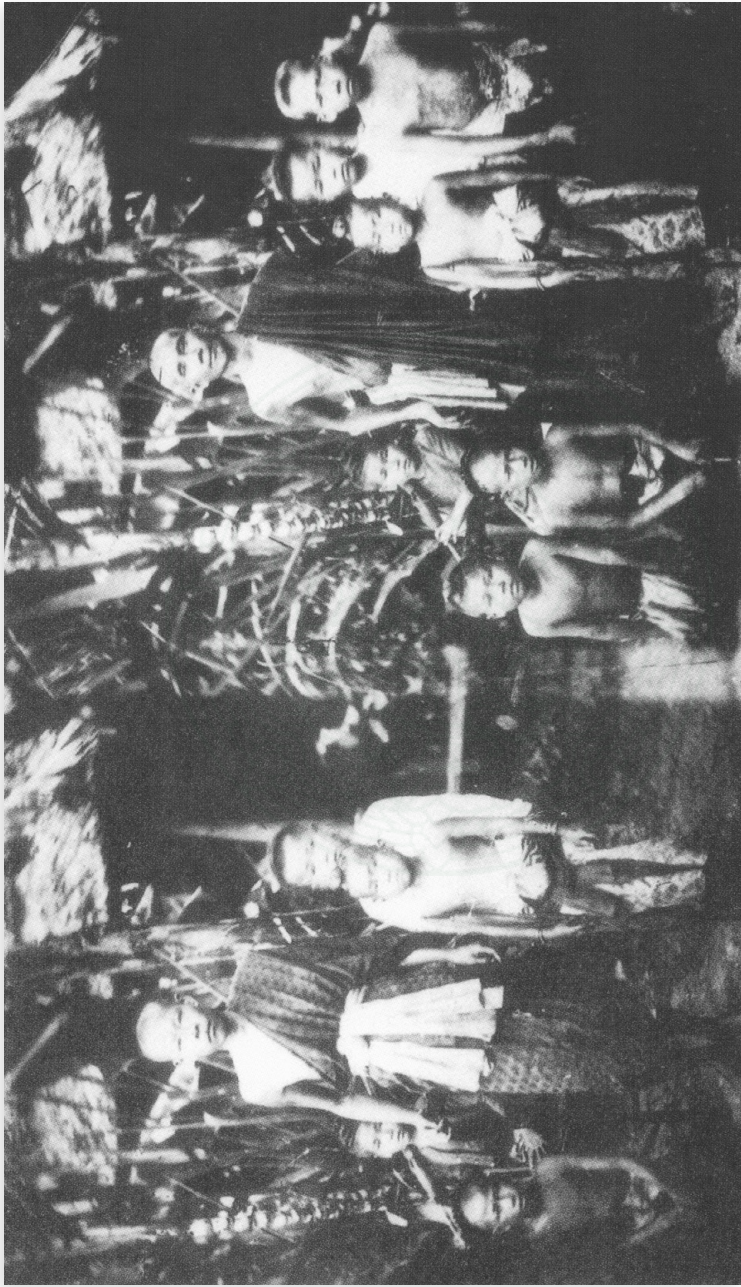

นกศูลประตูปรหมพัตริในพระบวรราชวัง
ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

กันเป็นรูปมงกุฏและมีรูปเป็นเสาใหญ่เสาคู่เดียวซึ่งมียอดเป็นรูปวงกลมต่อด้วยยอดแหลมทำด้วยทองเหลือง^๑ ซึ่งแยกออกเป็นยี่สิบยอดพุ่งขึ้นสู่ฟ้า ภายใต้แสงอาทิตย์ ทั้งหมดนี้ดูสว่างระยิบระยับประกบด้วยแสงของกระเบื้องเคลือบและหินสีขาวซึ่งมีลายประดับด้วยกระจกจำนวนเป็นล้าน ๆ ชิ้น ซึ่งทำให้วัดที่มีลักษณะเรียบ วิจิตรตระการและไม่สามารถเห็นได้ภายใต้พากฟ้าอื่นใดทั้งสิ้นนี้เหมือนกับออกมาจากในฝันทั้งที่มีขนาดใหญ่เท่าของจริง

ตอนที่เรานั่งเรือแจวไต่คลื่นแรงของแม่น้ำเข้าไปใกล้ ที่ดินส่วนที่ยื่นออกไปในแม่น้ำดูเหมือนกับจะเป็นเมืองดี ๆ นี่เอง เป็นเมืองอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเต็มไปด้วยหอขนาดต่าง ๆ แผงขายสินค้าดี ๆ กัน บ้านแบบสำหรับฤดูร้อนที่แสงไฟสว่างไสว เสาขนาดใหญ่ ๆ ระเบียงแบบชิคาเกียนและประติมากรรมหินอ่อนสีชมพูและหินภูเขาไฟสีแดง แต่แล้วเมื่อขึ้นบกก็ต้องเดินผ่านคูคลองและแอ่งน้ำซึ่งมีอยู่รอบวัดท่ามกลางพวงมรุขที่โกนผมและคิ้ว และนุ่งห่มด้วยผ้ายาวสีเหลืองขมิ้น มรุขที่ว่าเป็นคือ “พระสงฆ์” หรือภิกษุในศาสนาพุทธ พระสงฆ์เหล่านี้จะถือบาตรทำด้วยเหล็กในมือหนึ่ง และถือตาลปัตรหรือพัดขนาดใหญ่ทำด้วยใบตาลซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งศักดิ์ศรีของเหล่าพระสงฆ์ในอีกมือหนึ่ง ขอยเล็ก ๆ ที่อยู่กันนั้นสกปรกน่าสะอิดสะเอียนอย่างยิ่ง

^๑ หมายถึงนกกุส หรือ นพศุท ซึ่งเป็นเครื่องประดับยอดปราสาททำเป็นรูปหอก มีกึ่งรูปดาบแตกสาขากว้างทั้ง ๔ ทิศ - สวป.

พระสงฆ์และลูกศิษย์

และกฎที่อยู่อาศัยก็สร้างด้วยไม้และอิฐที่เหมือนกับจะพังเมื่อมองไปที่ตรงโน้นเห็นเป็นท่อทางระบายสิ่งโสโครกของวังซึ่งอยู่ติด ๆ กัน ช่างโชคดีเหลือเกินที่สถานที่ดังกล่าวมีต้นไม้หนาแน่นบดบังไว้ อันที่จริงก็มีคำกล่าวที่ว่า

“สิ่งที่เห็นกันได้รอบนอกของเมืองใหญ่ ๆ ก็คือโรงฆ่าสัตว์ กำแพงเมือง และที่ฝังศพ”

ณ ที่นี้ปรากฏว่ามีพระสงฆ์กว่าเจ็ดร้อยรูปมองดูเราเดินผ่านไปโดยไม่สนใจใยดีจนแทบจะดูเหมือนกับว่าเป็นความเหี้ยมหยาม แต่เมื่อดูพวกพระในพระพุทธศาสนาเหล่านี้ซึ่งดูเหมือนคนคร้าน ชอบนอนและไม่มีแรง สำหรับพวกเด็กวัดจำนวนหนึ่งพันสองร้อยหรือหนึ่งพันห้าร้อยคนใส่เสื้อผ้าขาดวิ่นซึ่งอยู่รอบ ๆ พระพวกนั้นและกินอยู่ในที่แออัดนี้ร่วมกับฝูงห่าน หมู ไก่ และสุนัขจรจัดแล้ว เราเกิดความรู้สึกว่า ความสกปรกโรคติดต่อ และพวกสัตว์เล็ก ๆ ต่าง ๆ ที่เป็นโทษต่อมนุษย์ในวัดทำให้สถานที่นี้เหมือนกับเป็นที่เลี้ยงสัตว์ เราจึงอดที่จะสังเกตข้อแตกต่างอย่างเด่นชัดระหว่างความเหมือนเทพนิยายของตัววัดที่มองเห็นได้จากทั่วเมือง และสภาพอันน่าเวทนาของพระสงฆ์เป็นร้อย ๆ รูปที่อยู่ประจำวัดนั้นเสียไม่ได้

เมื่อเข้านี้ขณะที่ผ่านเมืองแห่งสายน้ำ เราได้เห็นพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก พระเหล่านี้จะพายเรือมาล่ำละสองรูปตั้งแต่ฟ้าเริ่มสว่างเพื่อหยุดบิณฑบาตหน้าร้านรวงริมน้ำแห่งละคุรุหนึ่งทุกเช้าจะมีพระสงฆ์กว่าหมื่นรูปออกมาบิณฑบาตเช่นนี้

ทันทีที่เห็นพระสงฆ์ พวกผู้หญิงซึ่งพนมมือหมอบกราบอยู่ก็จะแสดงความเคารพโดยการแตะหน้าผากที่ตรงเรือสามครั้ง^๑เสร็จแล้วก็ใส่ข้าวช้อนหนึ่ง ปลาต้ม ขนม และผลไม้ลงในบาตร พอบาตรเต็มจนถึงขอบแล้ว พระสงฆ์ก็จะกลับวัดเพื่อฉันอาหารที่ได้มาในช่วงเช้า เพราะกฎของศาสนาห้ามผู้แสวงบุญฉันสิ่งใดในระหว่างเที่ยงวันถึงเที่ยงคืน ระบบจำกัดเวลานี้ถ้านำมาใช้กับพวกคนที่น่าจะจดหมายไปเรื่อยไว้ให้ทำบุญจนเกินควรที่บ้านเราบ้างก็คงจะทำให้ประหยัดได้มากทีเดียว

แต่พวกวรรณซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวสยามนี้ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามหลักของการละเว้นที่จะเสพลิงของมีนเมา ความเชื่อถือโศกลางและความเกียจคร้าน บาทหลวงลาร์โนต์ได้ยกตัวอย่างให้เราฟังบ้าง คือ

“ห้ามฉันเนื้อสัตว์ แม้แต่จระเข้หรือสุนัข และห้ามดื่มเหล้าไวน์”

“ห้ามทำนา เพราะท่านอาจจะฆ่าสัตว์เคี้ยวเอื้องหรือมคได้”

“ให้มีชีวิตอยู่ด้วยการบิณฑบาต ไม่ใช่จากงานของตนเอง”

“ห้ามหุงข้าว เพราะในเมล็ดข้าวมีสิ่งที่จะให้กำเนิดแก่ชีวิต”

(ในขณะเดียวกันพระสงฆ์เหล่านี้จะเคาะระฆังเพื่อเป็นสัญญาณปลุกให้ตื่น เพื่อให้พวกผู้หญิงในเมืองติดเตาไฟและประกอบอาหารเพื่อใส่บาตรในฐานะที่เป็นแม่ครัวซึ่งเคารพบูชาท่าน)

^๑เข้าใจว่าเป็นการกราบ ๓ ครั้งติด ๆ เว้น - สดป.

“ห้ามเดินทางโดยการขี่ม้าตัวเมียหรือช้างพัง”

“การนอนหลับแล้วฝันถึงหญิงสาวเป็นความผิดร้ายแรงตามพุทธบัญญัติ และให้แสดงความสำนึกผิดต่อหน้าผู้คนทั่วไป”

สรุปได้ว่า พระสงฆ์จะต้องนั่งแท่นบนม้านั่งสูงเพียงแค่อีบสองนิ้วอยู่ห่างผู้หญิงยกเว้นเมื่อเป็นการใส่บาตร อยู่ห่างจากคนธรรมดา เคารพชีวิตของสัตว์ แต่งตัวอย่างเรียบร้อย พรัวร่าพันเกี่ยวกับความไม่แน่นอนของมนุษยชาติ และสภาวะความผิดในที่สาธารณะ^๑ คือสิ่งสำคัญสำหรับพวกเขาซึ่งเป็นการผสมผสานอย่างแปลกประหลาดศีลธรรมล้วน ๆ กฎแห่งศาสนาคริสต์และท้องคาถาเวทมนตร์แบบเด็ก ๆ ซึ่งอาจทำให้เขาน่านับถือถ้ามีการปฏิบัติตามอย่างจริงจัง

นี่ย่านบุตรชายของทุกครอบครัวที่มีหน้ามีตาจะต้องบวชพระตอนที่อายุประมาณยี่สิบปี ทั้งนี้เป็นการขัดเกลตาที่จำเป็นสำหรับชายหนุ่มดังกล่าว หลังจากที่ได้บวชไม่กี่ปี เขาก็สามารถสึกออกมาได้อย่างง่ายดาย และหลังจากที่ต้องดื่มน้ำจากผ้าเปียก ๆ^๒ เพื่อป้องกันมิให้ต้องกลืนสัตว์หรือวิญญาณของบรรพบุรุษ เขาก็จะใช้จ่ายเงินมรดกที่ได้รับตกทอดมาอย่างสุรุ่ยสุร่ายด้วยการเล่นเกมพนันและไปงานรื่นเริงทั้งหลาย

^๑ คือการปลงอาบัติ - สวป.

^๒ เข้าใจว่าคือการดื่มน้ำที่กรองจากหม้อกรองน้ำ (ธรรมกรก) แล้ว - สวป.

นอกจากนั้น เงื่อนไขหนึ่งที่ต้องถือตามในการขึ้นครองราชย์ นอกจากสิทธิโดยสายโลหิตก็คือต้องได้เคยผนวชเป็นพระสงฆ์มาแล้ว ดังนั้นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้จึงได้ทรงเปลี่ยนสภาพจากการครองพระองค์เป็นโสดทั้งทางพระวรกายและทางพระราชหฤทัยให้มีสนมถึง ๘๐๐^๑ คน โดยทันที

ทางเดินของพระสงฆ์เหล่านี้ถือว่าเป็นที่พักพิงของสัตว์ทั้งหลาย พวกผู้หญิงจะมาปล่อยทั้งไก่ เป็ด นกยูง และไก่ทองที่ใช้แก้บน แล้วก็นิยว่าพวกพระสงฆ์ก็จะเชือดคอกสัตว์เหล่านี้ อย่างชำนาญเพื่อฉันร่วมกันอย่างอรอย^๒

ท่านคงพอเข้าใจแล้วว่าพระสงฆ์ชาวสยามเป็นอย่างไร และนี่ก็คือวัด และนี่ก็คือพระเจ้าของพวกเรา หลังจากที่ได้อัฒจันทร์บันไดไปเพียงไม่กี่ก้าวเราก็พ้นจากกระท่อมนู ๆ มายังระเบียบหินอ่อน ต่อจากนั้นเราก็ได้ไต่บันไดรอบเจดีย์ขึ้นไปสูงสุดเท่าที่จะขึ้นไปได้ ซึ่งทำได้ไม่ถนัดนักภายใต้แสงอาทิตย์อันร้อนจัดซึ่งทำให้เราหมดแรงและวิศดุก่อสร้างสีขาวซึ่งจัดจำจนแทบตา และแล้วเราก็ได้เห็นทิวทัศน์ของทั้งเมือง ตั้งแต่แม่น้ำซึ่งคดเคี้ยวไปมา พระบรมมหาราชวัง วัดจำนวนสิบเอ็ดวัดรอบเมืองชั้นใน อีกยี่สิบสองวัดของรอบเมืองชั้นที่สอง และหอรบวังและเจดีย์กระเบื้องจำนวนประมาณสี่ร้อยองค์ซึ่งปรากฏขึ้นมาให้เห็นเหนือความเขียวขจีของหมู่มณฑลต้นไม้ในเขตร้อนนี้

^๑เป็นจำนวนที่มากเกินไปจริง - สวป.

^๒น่าจะเป็นความเข้าใจผิด - สวป.

ภายใต้แถวเสาโค้งขนาดใหญ่ในวัดที่เราได้เข้าไปชมนั้น มี
แท่นจำนวนเป็นร้อย ๆ แท่น ประดับด้วยพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ
นับล้านทำด้วยทองคำ เงิน ทองแดง และหินโมรา ด้านซ้าย
ของวัดกว้างขวางมากมีหลังคาห้าชั้นมุงด้วยกระเบื้องเคลือบ
สีฟ้า เขียว และเหลือง ส่วนฝาผนังนั้นประดับด้วยแผ่นกระจก
ซึ่งส่องแสงพร่า บานประตูใหญ่มีหีมา ๒ บาน ลงรักประดับมุก
เปิดอยู่ข้างหน้าเรา เราจึงพบว่าได้ม้ายืนอยู่ต่อหน้าพระพุทธรูป
ปูนปั้นซึ่งมีไฟส่องสว่าง พระพุทธรูปปางสมาธินี้ตั้งอยู่บนฐาน
สูงสิบห้าเมตรมีมงกุฏ^๑แหลมอยู่บนเศียร พระเนตรสีขาวใหญ่
ขนาดสูงสิบสองเมตร คงจะมีแต่รูปเคารพขนาดสูงรวมยี่สิบเจ็ด
เมตรนี้เท่านั้นที่จะสามารถทนต่อเสียงฆ้องกลองจำนวนกว่า
ห้าสิบใบที่พวกพระสงฆ์ตีสลับกันไปได้ สำหรับรูปนั้นจุคอยู่
ในภาชนะทองเหลือง แสงแดดซึ่งสาดส่องผ่านหน้าต่างเข้ามา
ทำให้เห็นพระพุทธรูปทองคำจำนวนสองหรือสามร้อยองค์เรียง
กันสักห้าแถวตรงพระบาทของพระพุทธรูปองค์ใหญ่ นอกจาก
นั้นยังมีตะกร้าผลไม้อย่างดีที่มีคนนำมาถวาย ซึ่งท่านก็คงจะ
เคาได้ว่าใครจะเป็นคนรับประทานผลไม้เหล่านั้น บนฝาผนัง
ประดับด้วยชุดอาวุธต่าง ๆ มีฉัตรเจ็ดชั้นซึ่งดูเหมือนธงปักเป็น
ระยะ ๆ ส่วนภาพวาดที่ประดับฝาผนังนั้นจะต้องเขียนเป็นตอน ๆ
ถึงจะบรรยายได้ เพราะแสดงให้เห็นถึงความทรमानในนรกภูมิ

^๑ หมายถึงพระรัศมีของพระพุทธรูป - สวป.

ตามคติพระพุทธศาสนา ข้าพเจ้ายังรู้สึกกลัวจนขนลุกเมื่อเห็นภาพความเจ็บปวดของพวกคนที่หน้าตาตื่นตระหนกสุดขีด ถูกงูกัดตรงลิ้นที่แลบออกมา แล้วก็พยายามดึงเอาลูกตาซึ่งนกอินทรีใช้เล็บจิกออกไป ตัวก็หมุนตัวอย่างกับลูกช่าง หรือคนที่กำลังกินส้มอองที่ถูกเจาะของคนข้างเคียง !

นอกจากนั้นตรงนี้ก็ยังมีรูปปั้น ตรงนั้นมีภาพเขียนบนผนังปูนขนาดยาวถึงสามสิบเมตรแสดงภาพละเอียดของพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างกันในแต่ละแห่งในภูมิภาคเอเชีย มีธรรมเนียมประเพณี ยุ่งเหยียงและกฎเกณฑ์ที่ขัดแย้งกัน

ข้าพเจ้าไม่อาจบรรยายให้ท่านฟังได้เกี่ยวกับความเข้าใจในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เนื่องจากถึงแม้ว่าจะมีความต้องการศึกษาหาความรู้ แต่ข้าพเจ้าก็เบื่อความเชื่อถือแบบเก่าแก่โบราณ ซึ่งอาจจะน่าสนใจถ้าเราเข้าใจภาษาท้องถิ่น หรือถ้าเราสามารถไต่ถามพระสงฆ์ของที่นี่ได้ เช่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ ได้บรรลุจุดสูงสุดแห่งศาสตร์และความศักดิ์สิทธิ์โดยสำเร็จเป็นพระอรหันต์ของโลกหลังจากที่เกิดใหม่สามหมื่นหกพันชาติ คือหลังจากที่ได้เกิดเป็นงูจำเอยลงข้างเผือก^๑ นกกระสา เต่าลิง นกแก้ว และวัว ฯลฯ และด้านความเชื่อของชาวสยาม เดี่ยวเป็นมนุษย์ เดี่ยวเป็นปีศาจในนรก เดี่ยวเป็นเทพในฟ้าสิบชั้น ครึ่งปีศาจครึ่งเทพในส่วนที่อยู่ระหว่างฟ้าและนรกเป็น “พระโรฎุ” หรือ

^๑ หมายถึงพระชาติที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นข้างเผือก ชื่อพญาข้างฉัททันต์ - สวป.

“สมณโรดู”^๑ ซึ่งกลับชาติจาก “เวสตันดร” จาก “ทศชาติ” และ “มหาชาติ” ซึ่งเป็นนิยายที่สามารถเอาไปพิมพ์ลงในหนังสือ “เลอเปอติ ฌูนาล” ได้ถึงยี่สิบปีนั้นคงยุ่งยากเกินไปสำหรับข้าพเจ้า

อย่างไรก็ตามในบรรดานิยายเหลือเชื่อต่าง ๆ ผสมกับบางสิ่งบางอย่างที่ยืมมาจากความเชื่ออันบริสุทธิ์ของเราที่เขาเล่าให้ฟัง มีนิทานที่น่ารักอยู่เรื่องหนึ่ง คือ มีเจ้าชายชาวอินเดียนพระองค์หนึ่งซึ่งรักสาวชาวหิมาลัย และต้องรอถึงสิบปีจนสงครามกู้ชาติ ซึ่งพระองค์ได้ทรงกระทำด้วยความกล้าหาญสิ้นสุดลงกว่าจะได้อภิเษกสมรสกับสาวที่ทรงเสนาหา คืบวันอภิเษกสมรสพระองค์ถูกฟ้าผ่าและสิ้นพระชนม์ หลังจากที่ได้ทรงใช้เวลาชำระบาปโดยการทนทุกข์ทรมานอย่างสุดที่มนุษย์จะทนได้อยู่ในสถานที่ชำระ^๒ เป็นเวลาหนึ่งปี พระองค์ก็ได้ทรงบินไปสู่ประตูของสวรรค์ที่เปิดรอรับพระองค์อยู่พร้อมกับความสุขในวันนั้น พระองค์ได้ทรงร้องถามเทพผู้พิทักษ์สวรรค์ว่า “ขอให้ข้าฯ ได้กลับไปสู่โลกสักชั่วโมงหนึ่งได้ไหม เพื่อที่ข้าฯ จะได้เห็นหน้าหญิงซึ่งเป็นที่รัก” “ได้สิ ท่านผู้มีหัวใจซื่อสัตย์ แต่เวลาหนึ่งชั่วโมงนี้จะทำให้ท่านต้องใช้เวลาอีกหนึ่งหมื่นปีด้วยความทนทุกข์ทรมานร่างกายอย่างยิ่งอีก” พระองค์ไม่ได้ทรงดิ่งเดเลย ทรงตรงมายังโลกเพื่อค้นหาสถานที่แห่งความหลังซึ่งเป็นที่รักตามถนนหนทางแห่งหุบเขาใน

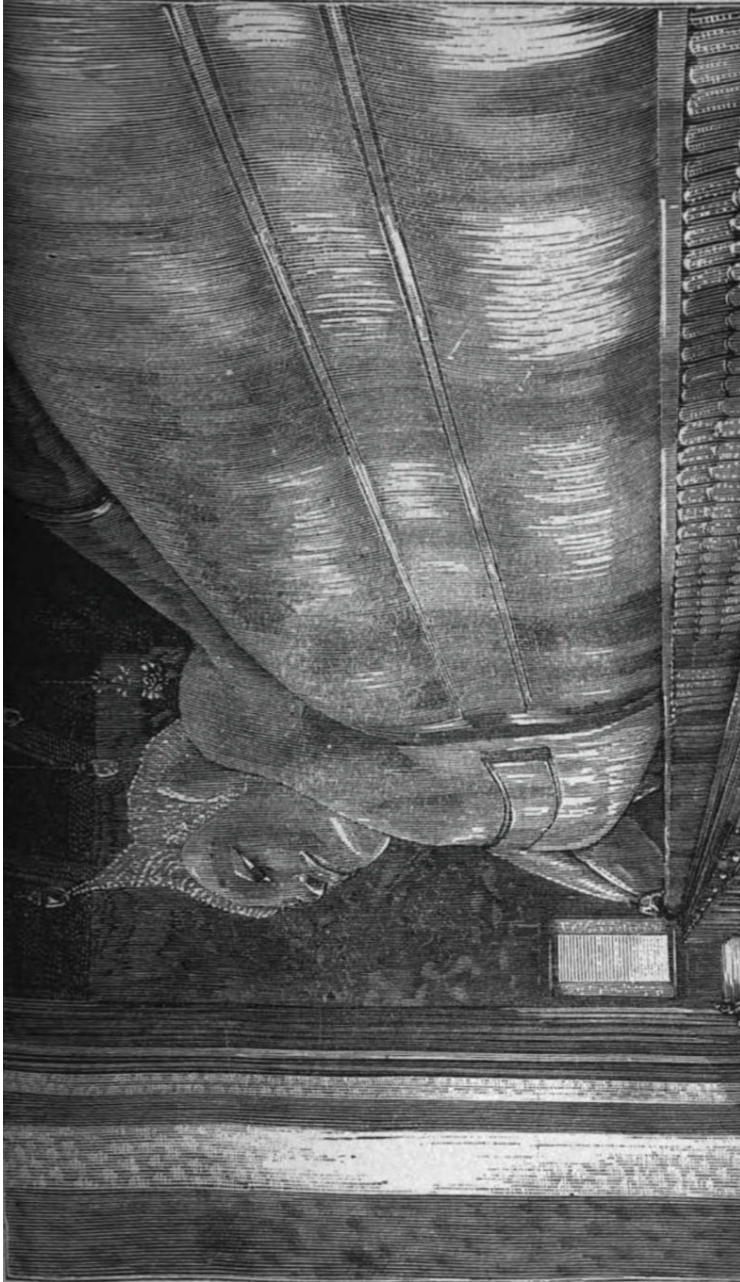
^๑ต้นฉบับเขียนว่า “Phra Rodou ou Somana Rodou” น่าจะฟังเพี้ยนมาจากคำว่า “พระโคตม หรือสมณโคตม” – สวป

^๒เป็นสถานที่ที่วิญญาณต้องผ่านการชำระบาปหรือเศษบาปก่อนเข้าสวรรค์ – สวป.

แคว้นแคชเมียร์ หญิงฉันเป็นที่รักของพระองค์อยู่ที่นั่น แต่ปรากฏว่าหล่อนอยู่ในอ้อมแขนของชายอื่นและกำลังพัวรักกันด้วยเสียงอันไพเราะยิ่ง พอพระองค์ทรงกลับมายังสถานที่ชำระบาป เทพจึงบอกว่า “กลับขึ้นไปบนสวรรค์เถิด เพราะสิ่งที่เห็นมานั้นเลวร้ายยิ่งกว่าความเจ็บปวด เพลิงไฟและความทุกข์ทรมานหนึ่งหมื่นปีสำหรับเจ้าแล้ว”

เรื่องต่าง ๆ ที่ว่าห่างไกลจากความนุ่มนวลของพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่อยู่ต่อหน้าเรามาก และสำหรับชาวตะวันตกออกแล้วขนาดดังกล่าวยิ่งทวีความยิ่งใหญ่มากขึ้น ต่อจากนั้นเราข้ามจากฝั่งขวามายังฝั่งซ้ายของแม่น้ำเพื่อเดินไปตามถนนซึ่งพาเรามายังวัดอีกแห่งหนึ่ง คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ข้าพเจ้าจดบันทึกไว้เพื่อกันลืมว่ามีเหล่าสัตว์ร้ายเป็นหินอ่อนแกะสลักฝังแก้วสีต่าง ๆ และรูปสลักผู้หญิงบนไม้ท่อมหีมา ข้างสามหัว^๑ จะระเซ้ที่มีปีก และเสื้อที่มีหางเป็นงูก็มี แต่ข้าพเจ้าอยากจะพาท่านเข้าไปในวิหารไม้สักซึ่งมีพระพุทธรูปนอน พระพุทธรูปองค์นี้มีความยาวห้าสิบเมตรตั้งแต่อังสะมาจนถึงฝ่าพระบาท ปั้นด้วยปูนแล้วก็หุ้มด้วยทองคำทั้งองค์ พระพุทธรูปสี่ไธยาสน์ด้านขวาบนเตียงซึ่งเป็นตั่งทองประดับด้วยรูปปั้นเล็ก ๆ น้อย ๆ พระเศียรซึ่งมียอดสูงยี่สิบห้าเมตรเหนือพื้นมีพระพาหาขวาซึ่งวางอยู่ตรงประตูทางเข้าหนุนอยู่ ส่วนพระพาหาซ้ายเหยียดอยู่ข้างลำตัว

^๑ หมายถึงข้างเอวด้าน - สวป.

พระพุทธรูปไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พระเนตรเป็นเงิน ส่วนริมพระโอบฐ์เป็นวัตถุเคลือบสีชมพู และบนพระเศียรมีมงกุฎทองคำ^๑ เราเองคุยอย่างกับมนุษย์แคะอยู่ข้าง ๆ กับกัลลเวอร์ และเมื่อเราพยายามปีนขึ้นไปปรากฏว่าเราสามารถหายตัวเข้าไปในรูพระนาสิกของพระพุทธรูปได้โดย เพราะแม้แต่พระนขาแต่ละพระนขาที่ยังสูงกว่าตัวเรา เรายื่นมือดูรูปปั้นขนาดยักษ์นี้ด้วยความตะลึงพรึงเพริด เพราะมีแต่คลังที่ร่ำรวยมากเท่านั้นจะสามารถจ่ายให้แก่สถาปนิกที่ทำงานชิ้นนี้ได้ และเท่าที่ทราบไม่เคยมีการใช้สินทรัพย์จำนวนมากเช่นนี้ในศาสนาใดมาก่อน เพราะทองคำที่บริสุทธิ์ที่สุดใช้หุ้มพระพุทธรูปนั้นมีค่าเป็นสิบ ๆ ล้าน แผ่นทองที่ใช้หุ้มแต่ละแผ่นมีขนาดเกือบสองตารางฟุต และนับว่าหนัก ๔๕๐ ออนซ์ ซึ่งกว่าจะหุ้มได้ทั้งองค์ก็ต้องใช้ทองคำแผ่นนี้เป็นจำนวนพัน ๆ แผ่น ข้าพเจ้าไม่อาจบรรยายให้ท่านฟังได้เกี่ยวกับความยิ่งใหญ่ของวัดนี้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ทั้งจากความใหญ่และจากทองคำทำให้เรารู้สึกเหมือนธูลิ นอกจากนั้นความมืดสลัว ๆ เนื่องจากกระจกสี ๆ แบบโบราณซึ่งเต็มไปด้วยลวดลายทำให้แสงที่ผ่านเข้ามาเพื่อส่องบนโลหะที่มีค่านี้น้อยนิดเดียว ทำให้บรรยากาศที่นี่เหมือนโลกแห่งเทพนิยาย เพราะบรรยากาศที่ลึกลับอันเกิดจากแสงสีแห่งพระอาทิตย์ที่กำลังตกดิน ซึ่งทำให้เสาไม้สักดูใหญ่ขึ้น และทำให้ผาผนังดูเต็มไปด้วยแก้วสารพัดสีเหมือนกับฟ้าระยิบระยับ

^๑หมายถึงยอดพระรัศมีรูปเปลวเพลิง - สวป.

ไปด้วยดาว ข้าพเจ้าจำต้องยอมรับว่าวัดของพวกนอกศาสนา
มีความยิ่งใหญ่ที่ไม่มีที่อื่นใดเหมือนในโลก อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่า
จะงดงามสักเพียงใด แต่วัดนี้ที่ไม่สามารถเข้าถึงจิตวิญญาณได้

การได้ไปชมวัดเหล่านี้ทำให้เรารู้สึกอยากได้รูปปั้นเล็ก ๆ
เหมือนองค์ใหญ่ที่กล่าวแล้วที่วัดเพื่อนำกลับไปด้วย เราจึงได้
ขอไปหานายพลซึ่งเป็นคหบดีข้างบ้านที่เรือนแพของท่าน เพื่อ
อ้อนวอนให้ขายรูปเคารพแก่เรา “เป็นไปได้” นั่นคือคำตอบ
อย่างแข็งขันของเขาพร้อมกับหมอบลงที่เท้าของเรา เราได้
พยายามหาเหตุผลมาพูดกับเขาอย่างดีที่สุด แต่เขาว่า “ศาสนา
ห้ามเขาขายอะไรให้แก่ผู้ที่ไม่นับถือศาสนาพุทธ และถ้าพระเจ้า
แผ่นดินทรงทราบเขาก็จะถูกตัดมือและตัดหู อย่างไรก็ตามเขา
สามารถแลกรูปปั้นดังกล่าวกับเงินจำนวนหนึ่งได้” คำตอบนี้
ข้างเป็นตามแบบอย่างของชาวตะวันออกเสียจริง แต่แล้วอีกสัก
ครู่เดียวเขาก็กลับคำ โดยคำนึงถึงบาปบุญคุณโทษและปฏิเสธ
อย่างแข็งขันอีกครั้งหนึ่ง

เราออกเดินต่อไปจนกระทั่งถึงค่ายของพวกอันนัม
นับว่าพวกนี้ชอบขโมยรูปเคารพ แต่ก็ปรากฏว่าเราไปถึงที่นั่น
ช้าเกินไป เพราะเขาเพิ่งจะได้เอาชุดหนึ่งซึ่งงดงามมากมาให้แก่นาย
ของเขา แต่แล้วก็ได้ข่าวว่ากำลังจะมีเจ้าหน้าที่มาตรวจค้น
(เป็นหน่วยงานที่น่าตัวอย่างจากต่างประเทศมาใช้) เขาก็เลยทิ้ง
ลงแม่น้ำไปหมดทั้งหีบ

ตลอดช่วงกลางวันเราใช้เวลาเที่ยวในเมืองแห่งสายน้ำ บ้าง และพวกร้านค้าบนพื้นดินบ้าง ตามร้านต่าง ๆ เราได้รับการต้อนรับด้วยรอยยิ้มอย่างฉันทมิตร เราได้ซื้อหนังและเล็บเสือหนังงู กulongและน้ำหอม ในคลองมักจะติดจอแจ เนื่องจากมีเรือขนาดใหญ่ซึ่งจำหน่ายแป้งเหนียว ๆ สีส้มพุ^๑ ที่ชาวสยามนิยมเคี้ยวกันทั้งกลางวันกลางคืน ในเรือซึ่งเหมือนกับตู้เคลื่อนที่ได้นี้มีใบพัด หมาก ยาสูบ และปูน ซึ่งแป้งเหนียว ๆ สีส้มพุนี้จะกลายเป็นสีแดงเข้มเมื่อถูกเคี้ยว มันทำให้มันเมาเล็กน้อย แล้วก็ทำให้ฟันดำเหมือนสีหมึก ชาวสยามถือວ່านี้คือลักษณะแห่งความงาม มีคนเล่าให้ฟังว่าเมื่อไม่นานมานี้พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงพาแม่ชีสองคนจากคณะแซงต์ แวงซองต์ เดอ ปอล (Saint Vincent de Paul) และหญิงชาวอเมริกัน ภรรยาของกัปตันเรือซึ่งถูกปล่อยให้อยู่ที่ประตูเข้าชมพระราชฐานชั้นในของพระองค์ เมื่อทรงนำหญิงชาวอเมริกันกลับมาส่งคืนให้แก่สามี พระองค์ได้ตรัสว่า “ภรรยาของท่านสวยจริง ๆ สวยมากด้วย แต่เสียค่าที่ฟันขาว ๆ นี่ทำให้เสียหมดเลย”

แล้วเราก็ได้เข้าไปท่ามกลางกอง “กะปิ” ซึ่งเป็นไขกุ้ง^๒ ที่หมักไว้ในถังไม้จนกว่าจะบูดเน่า แล้วก็ใช้เท้าเหยียบให้แหลกละเอียดโดยกระเท็บ ๆ ไปเป็นวงกลม ผลที่ได้มาก็คือของเหนียว ๆ สีม่วง มีกลิ่นเหม็น ซึ่งชาวสยามถือว่าอร่อยที่สุด เมื่อเดินลึก

^๑ หมายถึงปูนแดงสำหรับกินหมาก - สวป.

^๒ หมายถึงกุ้งเล็ก ๆ กุ้งฝอย หรือเคยที่นำมาทำกะปิ - สวป.

เข้าไปในตลาดซึ่งเป็นถนนยาวปูกระเบื้องและปูด้วยเลื้อยอีกที่
ปรากฏว่าท่ามกลางฝูงชนหนาแน่นมีผลิตภัณฑ์เพื่อทำอาหาร
ของชาวสยามทุกชนิดขายอยู่ ดังนั้นหลังจากที่ได้บรรยายอาหาร
ทางฝ่ายวิญญาณไปแล้ว นี่ก็คืออาหารของร่างกาย ก่อนอื่น
ที่เป็นหลักก็คือ ข้าว ปลาที่มีความสำคัญมากเหมือนกัน ตาม
แผนจำนวนเป็นพันที่เรียงรายติดต่อกันมีอ่างปลาเต็มไปด้วย
ปลานิลตามตัวเล็ก ๆ ปลาลิ้นหมา ปลาไหลซึ่งกัดเจ็บมาก ปลาหู
ปลากะเบนชนิดหนึ่งซึ่งมักจะติดท้องเรือมาและส่งเสียงร้องคู ๆ
และงูเหลือมเป็นชิ้น ๆ บาทหลวงลาร์โนตีซึ่งเคยรับประทานเล่า
ให้ฟังว่างูเหลือมนี้อร่อยมาก ปลาเหล่านี้ถูกจับใส่มาในเรือซึ่ง
เป็นอ่างปลาในตัวและจะอยู่ในอ่างนั้นจนกว่าจะขายได้ แต่
ความเชื่อที่ว่าชาติหน้าจะต้องเกิดใหม่ทำให้ผู้ซื้อชาวสยามรู้สึก
ตัวว่าเหมือนอาชญากรถ้าเขาเป็นคนใช้มีดฆ่าปลา ดังนั้นเขาจึง
ปล่อยให้มันตายเองโดยการทิ้งไว้เฉย ๆ

ไกลออกไปคือตลาดผักและผลไม้ซึ่งมีทั้งกองสายบัว
มันเทศ ถั่วลิสง สาขุ ผักรัง ลิ่นจี่ที่อร่อยมากและทุเรียนที่เหม็น
กลิ่นของทุเรียนที่รุนแรงมากนี้เป็นชนิดที่ไม่อาจบรรยายได้
มันน่ารังเกียจมาก แต่ถ้าได้ลองชิมดูเพียงครั้งเดียว ความอร่อย
และรสชาติจะทำให้ลืมความขยะแขยงแต่แรกได้เพื่อขอรับประทาน
อีกทีเดียว ข้าพเจ้าจำได้ว่าที่สิงคโปร์ไม่เคยเห็นมีขึ้นโตะตาม
บังกะโลเลย แต่เราเคยพบพวกชาวยุโรปแอบรับประทานอยู่ใน
ห้องที่ปิดมิดชิดในสวนบ่อ ๆ แต่ห้องที่ว่านี้ก็จะเก็บกลิ่นอัน

ร้ายแรงนี้ไว้ ท่ามกลางตลาดที่สยามนี้ปรากฏว่ามีคนจีนขายของแปลก ๆ จากงานที่แซงต์กลูว์ (Saint Cloud) ผลิตภัณฑ์จากปารีสและตุ๊กตากลซึ่งตลกมาก และโชคดียิ่งที่ติด ๆ กับร้านอาหารชนิดปูเลื้อย ณ ที่นั้นเราได้เห็นเขาใช้ไม้สั้น ๆ ต่อกะปิให้ลูกค้ารับประทาน เราไม่รอช้าจึงได้พบว่ามีผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมท้องถิ่นน่ารัก ๆ ภาชนะเครื่องเคลือบบนทองแดง^๑ กำไลข้อมือและข้อเท้าหนา ส่ายสรว้อยประดับด้วยทับทิมและไพลิน สรุปได้ว่ามันเป็นผลิตภัณฑ์นานาชาติ ซึ่งชวนให้ใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก ๆ ได้ถ้าเราร่ำรวยเหมือนพวกชาวสยาม

คลังหลวงของที่นี่ร่ำรวยมากจริง ๆ มีทองคำและเงินหมุนเวียนมากกว่าที่ใดในโลก ทุกอย่างเป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นได้แล้วในเรื่องนี้ แต่แหล่งการพนันที่อยู่ตรงสุดตลาดเป็นข้อพิสูจน์ที่ดีที่สุดเราจึงเข้าไปดู มีทั้งผู้หญิงผู้ชายประมาณหกสิบกว่าคนนั่งเล่นกันเป็นวงกลมบนพื้นขัดมันของเรือนไม้ไผ่ แต่ละคนวางเงินไว้เพื่อเล่นคนละหนึ่ง สอง หรือสามกำ เงินที่ใช้กันนี้แปลกดี ลองนึกภาพภาพดูเม็ดเงินเรียงกันสิบสองแถว ซึ่งเม็ดใหญ่ที่สุดมีขนาดเท่าลูกกอล์ฟ และเม็ดเล็กที่สุดเท่ากับหัวเข็ม นี่ก็คือเงินชนิดต่าง ๆ ในแผ่นดินพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เม็ดเงินแต่ละเม็ดมีฉลากด้านหลัง และด้านหน้ามีตรารูปหัวใจขนาดเล็กชนิดเดียว เงินขนาดที่ใช้กันมากที่สุดคือเงิน “บาท” ซึ่งมีขนาดเท่ากับลูกกอล์ฟ

^๑สันนิษฐานว่าคือเครื่องถมปิด หมายถึงภาชนะที่ทำมาจากทองแดงเคลือบน้ำยาผสมลูกบดปนระบายให้เป็นสีและลวดลายต่าง ๆ ใช้เป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์ของพระภิกษุ - สามเณร

เงินพดด้วง

เล็ก ๆ และมีค่าเท่ากับ ๓ ฟรังก์ เงินขนาดใหญ่ที่สุดมีค่าเท่ากับ ๑๒ ฟรังก์ ไม่มีอะไรแปลกเท่ากับเม็ดเงินซึ่งถูกโยนไปบนเสื้อสีแดงเข้มและตกลงมาเหมือนลูกเห็บ มีชายแก่คนหนึ่งนั่งอยู่บนพื้นท่าทางน่าเกรงขาม และทุกคนซึ่งนั่งเฝ้าอยู่รอบๆ ในที่นั้นจะหันไปมองเป็นตาเดียวกันเมื่อเขาโยนลูกเต๋าซึ่งมีชื่ออะไรอื่น นอกจากเปลือกหอยแอฟริกาลงไปนาที่ละยี่สิบครั้ง และแจ้งให้ทราบว่าเป็นเลขคู่หรือเลขคี่ “ผ่านและพลาดไป” หรือ “ครึ่งลูก” ซึ่งเปลือกหอยแอฟริกายังไม่มีการนำมาใช้ในราชอาณาจักรอันยิ่งใหญ่นี้ แต่เป็นที่แน่นอนว่ากงสุลของเราจะต้องเจรจาเรื่องนี้ได้สำเร็จเร็วยิ่งกว่าสนธิสัญญาทางการค้าใด ๆ ขณะที่มองดูพวกคหบดีในชุดผ้าไหมเสียเม็ดเงินกันจำนวนเป็นพัน ๆ เม็ด ในตอนแรกข้าพเจ้าเข้าใจว่าพวกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นลูกค้ำของธนาคารที่มีลักษณะพิเศษนี้เท่านั้น แต่ปรากฏว่าประชาชนชาวสยามโดยทั่วไปเป็นนักพนันทั้งนั้น เพราะห่างจากที่นั่นไปเพียงสองก้าวก็มีพ่อค้าเล่นการพนันกันด้วยเบี้ยทำด้วยกระเบื้องเคลือบมีตัวเลขหมุนขึ้นมา^๑ และในกระโจมอื่น ๆ ซึ่งอยู่ได้ร่มมะพร้าวต้นใหญ่ ๆ และปูด้วยเสื่อขาด ๆ ซึ่งจะเห็นได้แต่ในแถบตะวันออกเท่านั้น มีพวกทาสเอาเงินที่มีค่าต่ำซึ่งเป็นเปลือกหอยตัวเล็ก ๆ เรียกชื่อว่า หอยสังข์แห่งวินด์^๒ และมีค่าพันตัวต่อห้าชูล์มาเลี้ยงเล่นกัน

^๑ หมายถึงเบี้ย ซึ่งเป็นกระเบื้องด้วย ทองเหลือง หรือแก้วทำเป็นเครื่องหมายสำหรับใช้แทนเงินในบ่อนเบี้ย - สวป.

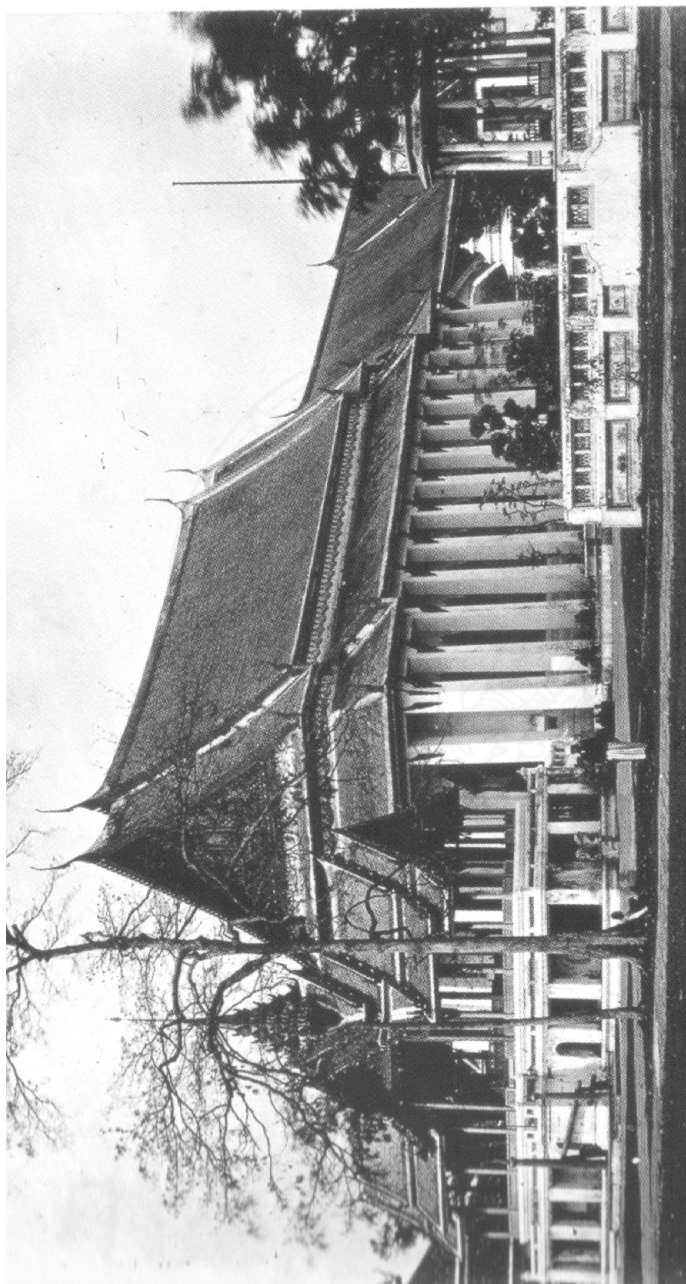
^๒ หมายถึงหอยเบี้ย - สวป.

ถ้าเดอคอมป์ (Decamps) ได้มาเห็นก็คงจะวาดภาพออกมาได้อย่างน่าดู ! ทางด้านขวาคือพวกคบตีซึ่งนอนเล่นอยู่บนผ้าไหมโดยไม่อนาทรร้อนใจใด ๆ ทั้งสิ้น และโยนเงินลงไปทีละเป็นกำ ๆ อย่างกับชาวไร่หว่านเมล็ดพืช ส่วนทางด้านซ้ายคือพ่อค้าซึ่งมักจะเล่นได้ และขายคะแนนของตนโดยการลดราคาครั้งต่อครั้งเพื่อเลียงว่าจะออกเลขคู่หรือเลขคี่อย่างคร่ำครี๊ยะ และลึกสุดเข้าไปจนเกือบจะถึงป่า ท่ามกลางแมกไม้สีเขียวขจี ซึ่งมีแดดส่องเป็นสีทอง มีกลุ่มทาสสาว ๆ ซึ่งวิ่งหนีออกมาอย่างกระหืดกระหอบเพื่อมาเล่นการพนันสักหนึ่งชั่วโมง หล่อนมักตกแต่งกายเพียงครั้ง ๆ กลาง ๆ จะนุ่งน้อยห่มน้อยตอนมาถึงแต่ไม่เหลือเครื่องนุ่งห่มอะไรเลยตอนกลับไป ตอนที่เล่นหล่อนจะนั่งไขว่ห้างอย่างโก้โก้ เอาข้อศอกและหัวเข่ายันอยู่บนพื้น หล่อนยื่นทั้งคอและศีรษะออกไปและเกร็งเท้าชูขึ้นไปเหมือนคนที่มีอาการชัก ร่างอันบอบบางและมีรูปทรงของหล่อนซึ่งเกร็งอยู่นั้นจะลั่นไปหมดทุกครั้งที่มีการโยนลูกเต๋า ก็เป็นเรื่องที่น่าคิดเพราะการซื้ออิสรภาพของหล่อนกลับคืนขึ้นกับโชค และการหลบหนีมาชั่วโมงหนึ่งนี้อาจช่วยให้หล่อนเป็นไทไปตลอดชีวิตก็ได้ !

เรากลับมายังสำนักมิดซิงโดยผ่านมาทางสนามหญ้าอันกว้างใหญ่^๑ ซึ่งอยู่ติดกับพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สอง^๒ ซึ่งสวรรคตเมื่อปีที่แล้ว ที่สนามนั้นมีสิ่งก่อสร้างที่แปลกตา

^๑ท้องสนามหลวง หรือที่เรียกว่าทุ่งพระเมรุ - สวป.

^๒หมายถึงพระบรมราชวัง หรือพระราชวังบวรสถานมงคล - สวป.

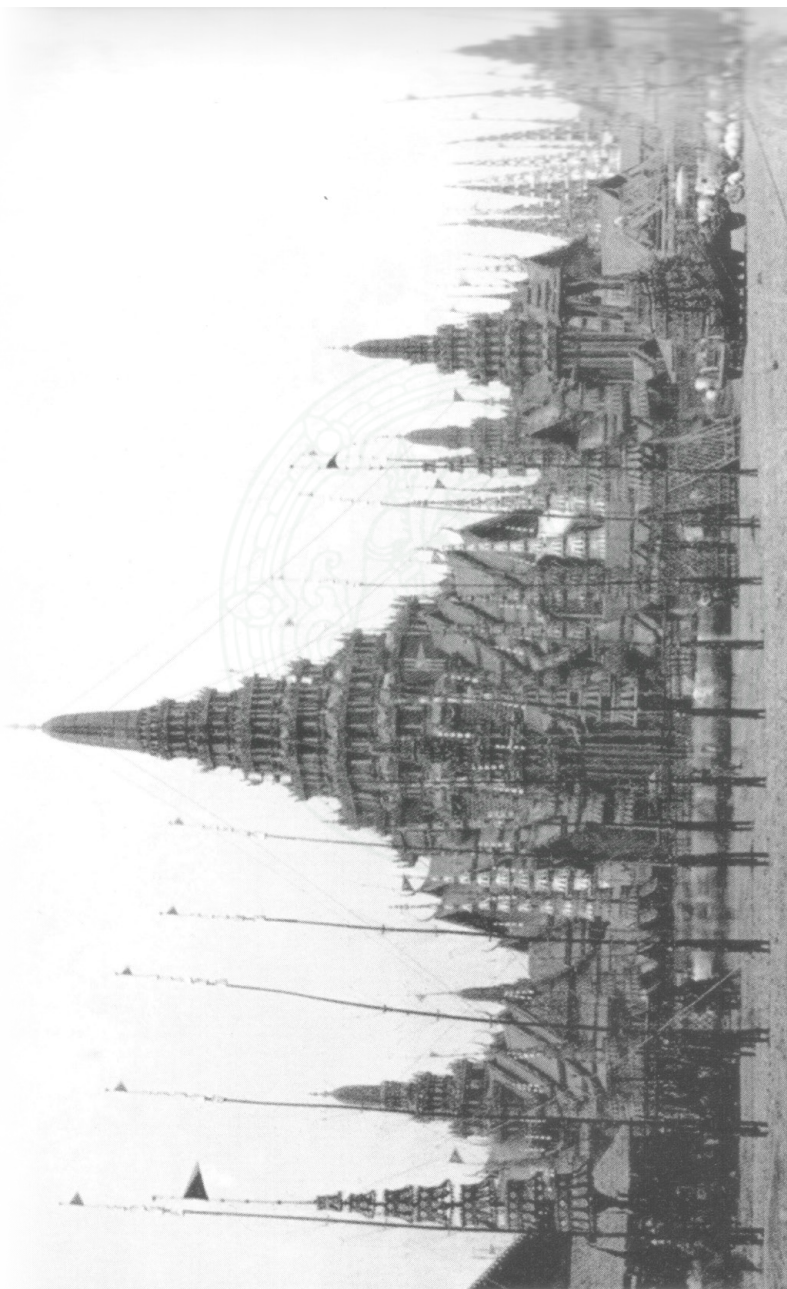

พระที่นั่งพระบรมราชding
พระที่นั่งศกกรมประเวศ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

อยู่หลังหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากได้มีการสร้างพระเมรุใหญ่โตเหมือน
ภูเขาจำลองซึ่งมียอดเป็นอาคารทรงมณฑปอันงามสง่าสำหรับ
พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สวรรคตไปแล้ว ในอีกสองเดือนพระเมรุนี้
ก็จะถูกเผาไหม้ไปกับพระบรมศพซึ่งจะตั้งอยู่บนพระเมรุนี้
งานพระบรมศพนี้จะเป็นงานยิ่งใหญ่ซึ่งจะต้องเสียค่าใช้จ่ายถึง
ประมาณสิบสองล้าน ทั้งประเทศสยามจะมิ่งงานกันตลอดเจ็ดวัน
มีการแห่ช้างในชุดออกศึก และการยิงสลุตด้วยปืนใหญ่
พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่หนึ่งจะทรงโยนดอกไม้จำนวนนับไม่ถ้วน
ซึ่งมีเงินบาทเย็บติดตรงใจกลางให้แก่ประชาชน ในโอกาสนี้จะมี
การเล่นและการฉลอง จุดเทียนและมีการแห่ รวมทั้ง
การพ้อนรำและการแสดงที่น่าตื่นตาตื่นใจ เพราะงานพระบรมศพ
คืองานฉลองของประชาชน

ที่เราเห็นกันอยู่ที่นี่ก็น่าชมมากอยู่แล้ว เพราะเป็นภูเขา
ที่สร้างขึ้นโดยมีโครงไม้สักสูงกว่าร้อยเจ็ดสิบฟุตรองรับ ทั้งนี้
ได้ใช้กลุ่จำนวนเป็นพัน ๆ คนลากต้นไม้ที่งามที่สุดในป่าทั่วประเทศ
มาใช้เพื่อก่อนี้ เราได้เข้าไปถึงข้างในโดยทางช่องที่ซ่อนอยู่ตรง
กลางพระเมรุ และอดที่จะงงไม่ได้เนื่องจากลักษณะอันเบาของ
โครงสร้างทั้งหมด ไม่น่าเชื่อเลยเมื่อคำนึงถึงปริมาณงานการตัด
และฟันไม้ หยาดเหงื่อและความลำบากซึ่งมีผลเพียงแต่เพื่อที่จะ
ต้องถูกเผาไหม้หมดไปหมด

เครื่องยอดที่เป็นชั้น ๆ ของส่วนสูงสุดของพระเมรุ
ยังไม่เสร็จ และพระบรมศพที่จะเผาก็จะถูกนำมาประดิษฐานไว้ที่นั่น

พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ ท้องสนามหลวง

เรายืนมองดูเขาใส่แผ่นทองแผ่นสุดท้ายบนส่วนที่ว้านี้ และนับว่า
ได้มีการใช้ทองคำบริสุทธิ์ไปแล้วถึงร้อยยี่สิบสองปอนด์สำหรับ
รายละเอียดของส่วนนี้ของพระเมรุอันใหญ่โตนี้ และเนื่องจากช่าง
ทำแผ่นทองที่นี้ยังอ่อนวิชามาก แผ่นทองที่ว้าจึงหนาเกินไป หากเป็น
ช่างที่บ้านเราทองแผ่นเดียวกันนี้คงจะรีดได้ถึงห้าสิบแผ่นทีเดียว

ส่วนกลางของพระเมรุนี้ล้อมรอบด้วยระเบียบสี่เหลี่ยม
ทำด้วยกระจุก ล้อมรอบด้วยศาลาทองคำอีกแปดศาลา ซึ่งกระจาย
ออกไปแปดทิศเหมือนรัศมีดาวและสร้างอยู่บนยอดเขาเทียม
ดูเป็นการล้อมรอบพระเมรุที่สวยงามน่าดูมาก แต่ก็ยังมีฉัตรชนิด
ห้าชั้น^๑ อีกจำนวนสิบแปดฉัตรตั้งอยู่เหมือนทหารเฝ้ายามรอบ ๆ
พระบรมโกศซึ่งยังว่างอยู่^๒ รวมทั้งธงช้างเผือกสี่แดงซึ่งปลิวไสว
อย่างน่าดูอยู่เหนือพระเมรุนี้

สำหรับตัวภูเขาเองนั้นทำด้วยกระดาษแข็งและมีแต่
ภาพวาดระบายด้วยสีน้ำเท่านั้นที่จะแสดงให้เห็นได้เกี่ยวกับ
สีเหลือง ๆ สีทองเหลือง และสีโลหะของเนินเขา หน้าผา และ
ถ้ำสีน้ำเงิน ๆ เศษกระดาษผสมแป้งเปียก ซึ่งสูงประมาณ
ร้อยยี่สิบห้าฟุต สำหรับตัวหน้าผานั้นถูกปิดด้วยแผ่นทองแดงบ้าง
ทองคำบ้าง ส่วนที่สูงขึ้นไปปิดด้วยแผ่นดินจากเกาะบอร์เนียว

^๑ ตราประจำพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง คือฉัตรซึ่งมีชั้นน้อยกว่าพระเจ้าแผ่นดิน
องค์ที่หนึ่งสองชั้น - ดันฉับ

^๒ ฉัตรห้าชั้นอย่างที่คุณเขียนเข้าใจ ไม่ใช่ฉัตรแสดงอิสริยยศของพระบาทสมเด็จพระ
พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉัตรที่คุณเขียนกล่าวถึงเป็นฉัตรประดับราชวัติของพระเมรุมาศตาม
พระราชประเพณี - สวป.

ส่วนที่ต่ำกว่าปิดด้วยแผ่นทองคำขาวซึ่งต่างสะท้อนแสงระยิบระยับ นอกจากนั้นก็มียอดไม้เทียมทำด้วยโลหะ และแจกันมุกซึ่งเห็นได้แต่เพียงรูปร่าง บนเขานี้มีเส้นทางเดินคดเคี้ยวไปมาเป็นทางลาดชันบ้าง และเป็นบันไดบ้าง วนรอบเขาถึงห้ารอบกว่าจะถึงยอด ทุกก้าวบนเส้นทางนี้มีสุนัขกระเบื่องเคลือบ มังกรทอง และนกยูงประดับด้วยกระจกสีเฝ้าอยู่ ที่บรรยายมานี้คือสิ่งตกแต่งที่เห็นได้ชัดของพระเมรุซึ่งเหมือนกับออกมาจากเทพนิยายโปรดลองนึกภาพดูเถิดว่าแสงอาทิตย์ที่ส่องลงมาบนเขาโลหะนี้จะกระจายออกเป็นแสงไฟพัน ๆ ลำ ซึ่งบนกันไปบ้าง แปรเปลี่ยนไปบ้างอย่างสว่างไสวสักเพียงใด ทางด้านซวาระดับพื้นราบมีที่กันทำด้วยไม้มะเกลือแกะสลักประดับด้วยงาช้างเป็นประตูเข้าสู่พระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตไปแล้ว ศาลาแรกติดกันนั้นมีเพียงหลังคาทำด้วยเสาไม้สลักสี่เสา และประดับด้วยกระจก ทองคำ ตรงยอดและกระเบื้องสีเขียว เหลือง และน้ำเงิน แล้วก็มีกรงคล้าย ๆ กับที่เล่นเทนนิสของเราสร้างด้วยไม้จันทร์เป็นระเบียบซึ่งเป็นที่นั่งดูการปลุกพระเมรุของเจ้าจอมหม้ายเจ็ดร้อยคน^๑ ของพระองค์

งานตกแต่งนั้นยังไม่เสร็จ มีช่างไม้จำนวนเป็นพันซึ่งถูกจ้างมาเพื่อปักไม้สักขนาดใหญ่รอบ ๆ บริเวณนั้น ยอดของไม้เหล่านี้จะประดับด้วยสัตว์ทำด้วยทองคำ และในโรงงานยาว ๆ เราสามารถมองเห็นหัวหน้าช่างไม้คุมงานและดูแลให้มีการติด

^๑เป็นจำนวนที่มากเกินไปความจริง - สวป.

แถบทองบนรูปปั้นตัวมังกร และจระเข้ซึ่งมีปีก และนกต่าง ๆ เพราะฉะนั้นงานพระบรมศพนี้จะไม่เป็นงานที่น่าดูที่สุดในแถบเอเชียได้อย่างไร ในเมื่อท้องถนนหลวงรอบพระเมรุจะประดับด้วยเสาซึ่งมีเหล่าสัตว์จากในนิทานลอยอยู่ และมีชาวสยามจำนวนเป็นล้านคนในชุดออกงานเต็มไปหมดรอบ ๆ ภูเขาทอง (พระเมรุมาศ) รวมทั้งมีควันปืนใหญ่ในเวลากลางวัน และดอกไม้ไฟจำนวนมากไม่ถ้วนในเวลากลางคืน

ขณะที่คุยกันถึงสิ่งที่ได้เห็นมาล่าสุดนี้ เราลงเรือจ้างไปในแม่น้ำอันกว้างใหญ่ พวกต้นไม้ต้นสูงใหญ่ตามวัดมีแสงหิ่งห้อยประดับคลุมอยู่เหมือนละอองไฟอันเบาบางซึ่งปกคลุมไปทั่วทุกส่วน ส่วนความคดเคี้ยวของลำคลองในเมืองแห่งสาयน้ำนี้เห็นได้จากตะเกียงหลากสีซึ่งส่องแสงสะท้อนลงบนผิวน้ำอันสงบนิ่ง

วันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ เวลาประมาณ ๑๑.๐๐ นาฬิกา ขณะที่เรากลับมายังกระท่อมไม้ไผ่ของเรา หลังจากร่วมพิธีมิสซาในโบสถ์ภายใต้อากาศร้อนจัดและกำลังนึกถึงพวกนักสอนศาสนา ผู้กล้าหาญทั้งหลายนับแต่ แซ็งต์ฟรองซัวส์ ซาเวียร์^๑ ในปี ค.ศ. ๑๕๖๒ เป็นลำดับมา ซึ่งได้ก้าวลงมายังท่าเรือเดียวกันนี้และเสริมพลังให้แก่ตนเองก่อนที่จะออกไปใช้ชีวิตซึ่งเต็มไปด้วยความเสียสละ ความทุกข์ทรมาน ความอ้างว้างเดียวดาย เพื่อปฏิบัติหน้าที่ในป่าภายในประเทศ

^๑หมายถึงนักบุญฟรองซัวส์ ซาเวียร์ หรือนักบุญฟรังซิส เซเวียร์ (Saint François Xavier) - สวป.

ซึ่งเป็นการเลี้ยงต่อสุขภาพอย่างยิ่ง ก็เห็นกรมวังมาถึงอย่าง
กระหืดกระหอบ เขานำเอากระดาษยาวสองฟุตกว้างสองนิ้ว
เขียนเป็นภาษาไทย สักห้าสิบหกสิบคำบนลึบบรรทัด ซึ่งเรา
อ่านไม่ออกเลยมาให้ สาส์นนี้คือคำตอบจากพระเจ้าแผ่นดิน
แต่ว่าจะป็นหนังสือเดินทางหรือหนังสือแนะนำตัวสำหรับเรา
ก็ไม่ทราบ เราจึงวิ่งไปหาบาทหลวงลาร์โนติ และทราบด้วย
ความตกใจว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งสยามทรง
รอเราอยู่ตั้งแต่ ๙.๐๐ นาฬิกา เป็นที่แน่นอนว่าพระองค์
ทรงแปลกพระทัยที่เรายังไม่ได้ไปเข้าเฝ้าฯ แต่ทั้งนี้ก็เป็นความ
ผิดของขุนนางของพระองค์ซึ่งคงจะมัววิ่งตามสาวคนใดคนหนึ่ง
ที่หนีออกจากคฤหาสน์ของเขา ก็เลยเสียเวลาไปบ้างเหมือน
เด็กเวลาที่หนีเรียน ดังนั้นเราจึงได้รับลงเรือจ้างแล้วก็แวะไป
รับท่านนายพลซึ่งสวมเครื่องแบบเหมือนนายพลโทของ
ฝรั่งเศส แตกต่างกันอยู่ที่ตรงที่มีลายปักรูปช้างอยู่บนปก
เท่านั้น แต่แล้วพอมาถึงประตูพระบรมมหาราชวัง เราก็ได้ทราบ
ว่าพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จออกจากท้องพระโรงที่ทรงปรึกษ
ราชการเร่งด่วนกับพวกขุนนางที่เกี่ยวข้องทุกเช้าแล้ว และบัดนี้
พระองค์ได้เสด็จเข้าไปในพระราชฐานชั้นใน ซึ่งไม่มีใครสามารถ
ที่จะเข้าไปกราบบังคมทูลให้ทรงกลับออกมาได้ เพราะจะมีโทษ
ถึงขั้นประหารชีวิต !

อย่างไรก็ตาม ด้วยความกรุณาของผู้นำทางของเรา และเนื่องจากได้ผ่านพ้นเข้าไปในพระบรมมหาราชวังชั้นนอกแล้ว เราก็เลยฉวยโอกาสชมบริเวณนี้เสียเลย

ในเมื่อไม่ได้เข้าเฝ้าฯ เราก็ไม่ต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีต่อไป ดังนั้นเราจึงถอดเสื้อชุดผ้าขนสัตว์ออกด้วยความยินดีเพราะร้อนเหลือเกินอยู่แล้ว เดินเล่นไปตามระเบียงโดยสวมเสื้อเชิ้ตธรรมดาเหมือนอย่างกับพวกชาวปารีสเวลาไปชมกำแพงวังในฤดูร้อน มีมหาดเล็กหลวงคนหนึ่งสวมชุดเสื้อเอวพองและผ้าโจงกระเบนสีฟ้า น้ำทะเลกัมและโค้งคำนับให้เราหลายครั้งหลายคราอย่างฉันทมิตร และทุกครั้งทีพุดเขาก็จะเอามูหรีซึ่งมีกลิ่นหอมทัดไว้ข้างหู เราได้รับอนุญาตจากมหาดเล็กคนนี้เพื่อที่จะได้ไปแสดงความเคารพต่อสัตว์เป็น ๆ อันเป็นที่เคารพบูชา นั่นก็คือช้างเผือก !

พอถึงตรงประตูทางเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่ด้านข้างเป็นโรงช้าง พวกขุนนางประมาณสิบห้าคนที่ไปกับเราก็คุกเข่าลงแสดงความเคารพต่อสัตว์กึ่งเทพนี้ ส่วนเรานั้นปฏิบัติตามมารยาทอันสมควร เราได้ถอดหมวกออกทันทีที่เข้าไปในสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ พร้อมกับโค้งอย่างนอบน้อม แล้วเราก็ได้เห็นสัตว์เผือกศักดิ์สิทธิ์ที่ขึ้นชื่อลือชาซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งราชอาณาจักรสยามและเป็นที่เคารพบูชาของคนทั้งประเทศ ! เรารู้สึกผิดหวังอย่างยิ่งเพราะช้างเผือกก็มีสีเหมือนช้างอื่น ๆ ในโลก !

ช้างต้นทรงเครื่องคชาภรณ์ยืนแท่น ณ เกยช้างพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์
คราวพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร
มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

เพียงแต่ว่าประทับด้วยกำไลทอง สายสร้อยทอง เครื่องราง และเพชรพลอย^๑ แล้วเขาก็จัดอาหารให้มันบนถาดโลหะที่มีค่าไปใหญ่ซึ่งมีลวดลายละเอียด รวมทั้งใส่น้ำไว้ในเหยือกเงินซึ่งสวยงามมาก อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าไปใกล้สัตว์ที่ประทับประดาเต็มตัวนี้ เราก็ได้เห็นว่ามันดีเทากว่าและขาวกว่า “ช้างธรรมดา ๆ” และคงจะเป็นที่ถูกตาซึ่งชาวจริงที่ทำให้ช้างเผือกนี้ได้รับเกียรติ และเป็นที่เคารพบูชาถึงเพียงนี้ สรุปได้ว่าเทพองค์นี้เป็นสัตว์เผือกซึ่งเป็นคุณสมบัติที่หาได้ยาก

ตามที่เขาเล่าให้ฟัง ทันทีที่พบสัตว์ที่มีลักษณะเช่นนี้ พวกเจ้าเมืองในท้องถิ่นนั้นจะต้องรวบรวมกำลังผู้คนเพื่อจับมันให้ได้ ซึ่งในการนี้จำเป็นต้องใช้ยุทธวิธีพิเศษทีเดียว และหลังจากที่ได้เกิดสู้กันจนทำให้แขนขาแหลกไปเป็นร้อย ๆ ในที่สุดก็จะสามารถพามันเข้าไปยังพระนครโดยทางเรือหลวง แล้วก็มิทาสเป็นจำนวนมากกองหมอบอยู่แทบเท้ามัน พวกเขาน่าสงสัยสารนี้จะได้รับผลตอบแทนจากการจัดผลไม้และข้าวสารดีเยี่ยม ๆ ให้มันด้วยการถูกพาตบแบบอาจถึงตายได้ทุกครั้งที่เข้าใกล้วงของมัน ทั้งนี้ ไม่มีใครสนใจว่าเทพองค์นี้จะเหมือนตบ ดุดัน และพร้อมที่จะฆ่าคนได้สักเพียงใด ! พวกขุนนางจากกรุงเทพฯ ซึ่งนั่งมาในเรือหลวงด้วยจะนำหน้าไปและให้เกียรติโดยการหมอบของขวัญอันมีค่าให้เป็นจำนวนมาก เพราะว่าตามหลัก

^๑หมายถึงเครื่องคชารักษ์ ซึ่งประกอบด้วยเสมาคชารักษ์ วลัยงา (สนับงา หรือกำไลประดับงา) และสร้อยคอ - สวป.

ทางศาสนาของเขา วิญญาณของพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ผ่านออกจากร่างเดิมไปปฏิสนธิเกิดเป็นนกเหือก ลิงเหือก และช้างเหือก^๑ โดยเฉพาะสัตว์ประเภทสุดท้ายนี่เป็นที่ต้องเคารพบูชาเป็นพิเศษ เนื่องจากความศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในตัวมันมีจำนวนหลายตารางเมตร

สำหรับเรานั้นถึงแม้ว่าจะอดขำกันไม่ได้ แต่เราก็ไม่ได้ปฏิเสธที่จะแสดงความเคารพต่อช้างที่ว่า ทั้งนี้ เนื่องจากอย่างน้อยก็เป็นมารยาทอันดีที่เราจะสมควรแสดงออกต่อเจ้าบ้านชาวสยามที่น่ารักของเรา แล้วก็ตัวช้างเองซึ่งยินดีมากที่ได้ให้ญ่าอ่อนปริมาณมากที่เราจัดให้บนถาดทองใบหนึ่งก็กระโดดและเคลื่อนไหวไปมาอย่างสนุกสนานบนขาสามขาที่เป็นอิสระอยู่ ส่วนขาที่สี่ของมันถูกยึดไว้ด้วยโซ่ มิฉะนั้นข้าพเจ้าคิดว่าเทพเป็น ๆ องค์นี้คงจะรีบหนีไปจากที่แห่งนี้ซึ่งเต็มไปด้วยกลิ่นแห่งความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อไปวิ่งอยู่ในป่ากับช้างธรรมดาและเพื่อนเก่าของชีวิตเมื่อครั้งที่ยังพเนจรอยู่ เราใช้เวลาอยู่ในวัดนี้กว่าครึ่งชั่วโมงเพื่อชมเครื่องประดับชุดงานใหญ่ซึ่งห้อยอยู่บนแผงหินอ่อนเช่นเดียวกับอาณ นอกจากนั้นก็มีสัปคับช้างทำด้วยทองซึ่งมียอดแหลมหลายยอดที่ใส่และต่างหู^๒ อัญมณีอันมีค่าและแหวน^๓ เพื่อสวม

^๑ตามความเชื่อของพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้วถือว่าดับสิ้นไปแล้วไม่มีวิญญาณแล้ว ในที่นี้อาจหมายถึงเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกเหือก ลิงเหือก และช้างเหือกก็ได้ - สวป.

^๒หมายถึงพู่ - สวป.

^๓หมายถึงวลัยงา - สวป.

ใส่ที่จำนวนเป็นร้อย ๆ วง ซึ่งเมื่อรวมกับเครื่องประดับที่ใส่
อยู่แล้วก็จะทำให้มันเป็นสัตว์จากเทพนิยายที่ถูกประดับประดา
อย่างน่าดู เพราะเท่าที่เราเห็นอยู่เป็นเพียงช้างในชุดธรรมดาที่สุด
ในตอนเช้า คิดดูก็แล้วกันว่าเวลาอยู่ในชุดทรงเครื่องใหญ่มันจะ
เป็นอย่างไรบ้าง !

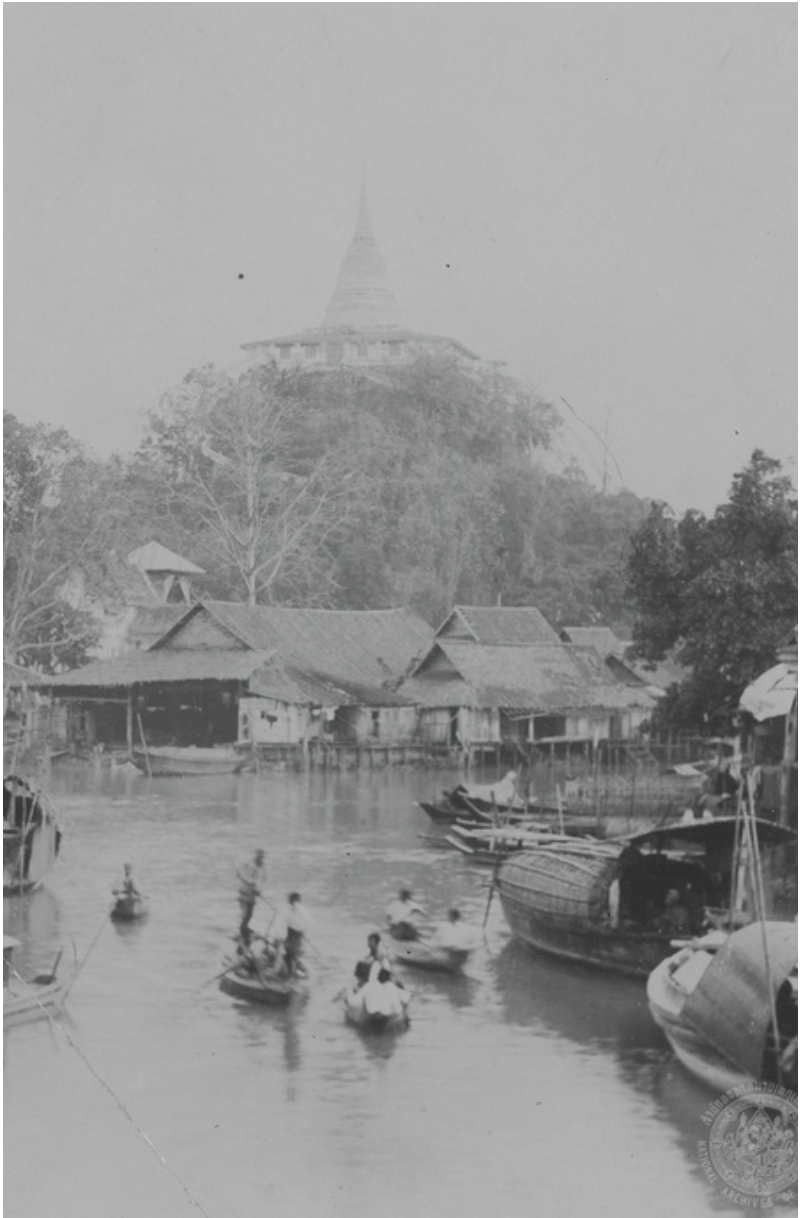
อย่างไรก็ดี เราไม่อยากจะออกไปโดยไม่ทำตามที่เรา
ได้เดิมพันกันไว้ตั้งแต่ก่อนการออกเดินทางจากยุโรป และเราก็
เคยเตือนกันอย่างสนุกสนานขณะที่ผจญภัยกับคลื่นลูกใหญ่ ๆ
ตรงแถบแหลมกู๊ดโฮป และในระหว่างงานลีลาศที่ซิดนีย์ นั่นก็
คือว่าเราจะต้องนำชนช้างกลับไปคนละสามเส้น ! แต่การถอน
ชนช้างนี้รู้สึกว่าจะเป็นความสนุกที่อันตรายเมื่อมาอยู่ต่อหน้าตัว
มันเช่นนี้ ก่อนอื่นเราต้องตอบแทนหัวหน้าคนเลี้ยงด้วยเงินก้อน
ใหญ่ เพื่อให้เขาคลานเข้าไปอย่างเคารพนบนอบและถอนชนออก
มาจากแถวได้ริมฝีปากมันด้วยการดึงถึงเก้าครั้ง ซึ่งก็สำเร็จลุล่วง
ไปเร็วกว่าที่ข้าพเจ้าเขียนอยู่นี้เสียอีก และข้าพเจ้าก็ได้นำของที่
ระลึกนี้กลับมาในตลับซึ่งยังไม่ได้ใช้เลยจนกระทั่งทุกวันนี้

ไม่มีอะไรที่จะดูอีกแล้วตรงระเบียงแถวนี้ ซึ่งมีแต่ยาม
เดินรักษาการณ์อยู่เท่านั้น และจำนวนผู้คนที่เดินตามเราก็
ขยายเพิ่มมากขึ้น พวกขุนนางและมหาดเล็กจึงแนะนำให้เรา
กลับมาใหม่ตอนประมาณ ๑๗.๐๐ นาฬิกา เพื่อเลี้ยงดูว่า
พระเจ้าแผ่นดินจะโปรดให้เราเข้าเฝ้าฯ หรือไม่เมื่อพระองค์เสด็จ
ออกจากพระราชฐานชั้นใน

ดังนั้นเราจึงได้ไปชมวัดซึ่งรู้สึกว่าจะเรียกกันว่า “หอ
บาเบล”^๑ แต่รู้สึกว่าจะเหมือนเตาอบและที่เก็บศพมากกว่า
หลังจากที่ผ่านประตูเข้าไปสี่ประตูและไปตามถนนปูด้วยหินซึ่งมี
พระสงฆ์เดินไปมาอยู่เต็ม เราก็มาถึงเมรุหินแบบสมัยใหม่ซึ่ง
เสาเป็นสี่ค้ำด้วยคานไฟ^๒ ส่วนใหญ่แล้วในกรุงเทพฯ จะนิยมมา
เผาศพกันที่นี่ และหลังจากที่รออยู่ประมาณชั่วโมงครึ่ง เราก็ได้เห็น
งานศพของคนชั้นกลาง ที่นี้ก็เช่นกัน สีของการไว้ทุกข์เป็นสีขาว
ซึ่งตรงกันข้ามกับที่ในยุโรป สำหรับคนพวกนี้ความตายไม่มี
ผลเหมือนอย่างกับที่บ้านเรา เพราะทั้งญาติ เพื่อน และสัปเหร่อ
ต่างสับบุหรี่ยุคยสัพยอกหยอกล้อและหัวเราะกันขณะที่เดิน
แห่ศพ คงเป็นที่ทราบกันแล้วว่าที่อินเดียและที่นี่ไม่มีการฝัง
แต่ต้องเผาศพ ซึ่งถึงแม้ว่าจะจริงที่ว่าเป็นการทำลายศพ
อย่างสะอาดสะอ้านกว่าการปล่อยให้หนอนไชและอืดเน่า
และที่ว่าการเผาศพช่วยให้ปัญหาความสกปรกของป่าช้า
หมดไปโดยปริยาย แต่ก็ต้องยอมรับว่าไม่มีภาพใดจะเลวร้าย
กว่านี้สำหรับคนที่มิชิตอยู่ และเป็นภาพที่ฝังใจจนจะต้องกลับ
มาหลอนทุกครั้งทีนอนไม่หลับเหมือนกับฝันร้ายอันแสนทรมาน

^๑ หอบาเบล เป็นหอที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนา ซึ่งกล่าวว่ามนุษย์
ตั้งใจพยายามที่จะสร้างหอนี้ให้สูงเทียมฟ้าสวรรค์ แต่วัดที่กล่าวไว้ในที่นี้น่าจะหมายถึง
วัดสระเกศ ซึ่งมีพระเจดีย์ภูเขาทองหรือพระบรมบรรพต - สวป.

^๒ สันนิษฐานว่าเป็นเมรุปูนวัดสระเกศ - สวป.

พระบรมบรรพต หรือภูเขาทอง วัดสระเกศ

เมรุภูมิวัดสระเกศ มีแรงเกาะอยู่ตามยอดหลังคา

เรายืนดูห่างออกไปประมาณยี่สิบเมตรเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา
 สำหรับความเชื่อของผู้คนที่นี่ และนี่ก็คือภาพที่เห็น ศพซึ่งมี
 ผ้าขาวห่อหุ้มอยู่ถูกนำออกมาจากหีบและวางลงไปในเชิงตะกอน
 เหนือขอนไม้แห้งสามแถว “เจ้าคุณปลัด” ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะ
 สงฆ์เป็นผู้จุดไฟทำให้ไฟลุกโชนขึ้นมา เปลวไฟและควันซึ่งหนา
 มากในตอนแรกทำให้เราไม่สามารถเห็นอะไรเลย แล้วเปลวไฟก็
 ค่อย ๆ ลดต่ำลง ควันก็หมดไป คงเหลือแต่ถ่านไม้ติดไฟ พอถึง
 ตอนนี้ศพก็โผล่ขึ้นมาให้เห็นข้างบน เสียงเนื้อที่ไหม้ดังอย่าง
 น่ากลัวท่ามกลางผู้คนที่ยืนดูอยู่เงียบ ๆ และเนื่องจากเพิ่งตาย
 เมื่อวานศพนี้จึงยังใหม่อยู่ ทั้งประสาทและกล้ามเนื้อของผู้ตาย
 จึงเกร็งขึ้นมาเมื่อได้รับความร้อน เป็นผลให้แขนบิดไปมา นิ้วก็
 กระดิกได้ และขาองขึ้นมา ทำให้ถ่านไม้กระจายออกไป ถ้าไม่มี
 ความรู้ด้านร่างกายว่าแมวที่ตายแล้วจะคืนเหมือนกบเป็น ๆ
 เมื่อถูกวางบนที่บั้งไฟ เราก็คงจะเชื่อว่าศพดินและพื้นดินชีพขึ้น
 มา ! อย่างไรก็ตามศพของชายคนนี่ซึ่งกระดกขึ้นมาสะบัดแขน
 ขาไปมาเหมือนคนที่กำลังชัก และดูเจ็บปวดแสนสาหัสบนไฟ
 ที่ลุกโชนทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเย็นเฉียบไปทั้งตัว ข้าพเจ้าไม่ต้องการ
 ตายที่นี้จริง ๆ !

แต่นั่นก็คืองานศพที่ธรรมดาที่สุดเท่านั้น นับว่าชาวสยาม
 บางคนอาจพูดก่อนตายว่า “ข้าฯ ขอมอบแขนข้างหนึ่งหรือ
 ขาข้างหนึ่งให้แก่กน” ในกรณีนั้นพระสงฆ์ที่ประกอบพิธีก็จะตัดศพ
 ออกเป็นท่อน ๆ แล้วก็โยนชิ้นส่วนที่บอกไว้ให้แก่อิเณรที่น่าเกลียด

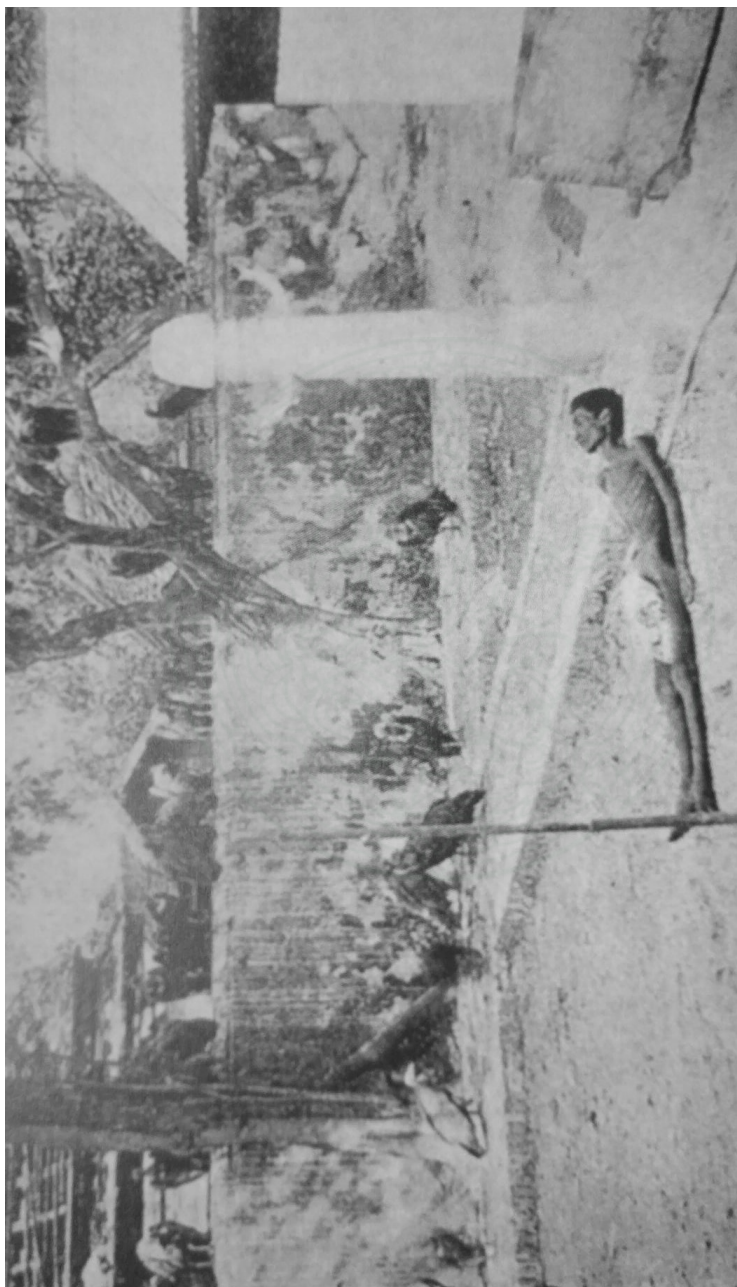
ซึ่งมักจะบินรือเหยื่ออยู่เหนือวัดจำนวนเป็นร้อย ๆ ตัว
ดังนั้นระหว่างที่ศพกำลังถูกเผาอยู่บนไฟ ชิ้นส่วนส่วนหนึ่งก็จะถูก
กัดกินสด ๆ ในที่เก็บศพซึ่งห่างจากที่นั่นเพียงสักร้อยก้าวเท่านั้น

เราได้เคยไปดูในที่เก็บศพ ปรากฏว่าภาพของอีกส่วนหนึ่ง
ของงานศพดูสงบกว่าที่เชิงตะกอนเผาศพ เป็นภาพที่เร้าความรู้สึก
มากกว่าจริง ๆ มีสิ่งที่ขัดกันอยู่คือ ในขณะที่ชาวสยามเชื่อ
อย่างบริสุทธิ์ใจว่าจะได้บุญจากการอุทิศส่วนหนึ่งของร่างกาย
ให้แก่ก แต่การถูกฉีกแฉกก็เป็นสิ่งที่ทำให้แปดเปื้อนเสื่อมเสีย
เกียรติที่สุด พระพุทธเจ้าไม่ยอมให้เกียรติแก่นักโทษของพระเจ้า
แผ่นดินให้ได้ถูกเผาหรือทำให้ไหม้ไฟ ทันใดที่เราก้าวเข้าไปในที่
เก็บศพ เราก็เดินเตะกะโหลกเก่า ๆ ที่ไม่มีเนื้อหนังหลงเหลืออยู่
เพราะถูกกัดแทะหมดแล้วประมาณสิบสองหัว แต่ใกล้ ๆ นั้นเอง
ก็มีชิ้นส่วนสด ๆ เต็มไปด้วยเลือดน่าขยะแขยง ซึ่งมีกลุ่มนก
เห่มีน ๆ ตะครุบไว้ด้วยจะงอยปากและกรงเล็บ พร้อมกันนั้น
มันก็กระพือปีกเพิ่มกำลังแรงในการฉีกเนื้อและเพื่อขับไล่คู่แข่ง
ไปจากเหยื่อ ถึงแม้ว่าอากาศจะร้อนมาก กลิ่นที่นี่ก็ไม่แรงอย่าง
ที่คิด เนื่องจากความรวดเร็วและประสิทธิภาพ แต่ก็มีความอันตราย
กลิ่นได้ของตัวแรงแรง นอกจากนั้นยังนอนกันเป็นจำนวนร้อย ๆ ตัว
ในที่ที่มันกินอยู่ที่นี่ ซึ่งเราก็เห็นได้ตามได้ขอบเสาดต่าง ๆ หลังจาก
ที่ได้พาเราเดินไปท่ามกลางชิ้นส่วนของคนที่ถูกกัดกินไปครึ่ง ๆ
กลาง ๆ ซึ่งกระจายไปทั่วที่เก็บศพนี้ พวกพระสงฆ์รู้สึกมีความ
ยินดีที่ได้พาเราไปชมที่เก็บศพนักโทษคนหนึ่งตายเมื่อวาน

ศพนี้มีไม้กระดานคลุมอยู่เพียงแผ่นเดียว และรอที่จะเป็นอาหาร
 เข้าในวันพรุ่งนี้ของเหล่านก นาสงสารจริง ๆ เพราะเขายังมี
 ไข่ต้องขายอยู่เลย แต่ไข่นี้ก็คงเป็นอุปสรรคเล็กน้อยเท่านั้นสำหรับแรง

เมื่อกลับมาทางด้านหน้าที่เผาศพ เราหวังว่าจะได้เห็น
 พิธีตอนจบแต่ถ่านไม้ก็ยังลุกอยู่ คงจะอีกหลายชั่วโมงกว่าที่เขา
 จะเอาเงินบาทที่ยัดใส่เข้าไปในปากของผู้ตายออกมาจากอัฐิได้
 มันเป็นเงินที่พ่อแม่ของเขานำไปใส่ก่อนที่จะนำศพออกมาจาก
 บ้านผู้ตายและเวียนสองสามรอบ “เพื่อป้องกันมิให้หาทางกลับ
 บ้านได้”^๑ ต่อจากนั้นส่วนสำคัญของอัฐิเหล่านั้นก็จะถูกเก็บเข้า
 ไว้ในโกศ และสมาชิกทุกคนในครอบครัวก็จะเอาส่วนหนึ่งของ
 อัฐิของคนตายใส่กระเป๋าลูกกลับไปด้วย ! ข้าพเจ้าเพิ่งจะเข้าใจ
 ว่าพวกกระปุกเล็ก ๆ ที่วางเรียงกันเป็นแถวบนหิ้งไม้รอบ ๆ
 ที่พระในหิ้งหน้าบ้านต่าง ๆ ที่เห็นมา และคิดว่าเป็นกระปุกแยม
 นั้นคืออะไร แล้วก็ไม่แปลกใจอีกแล้วเกี่ยวกับเรื่องที่ว่าในงานศพ
 ของนักบวชผู้ถือชื่อคนหนึ่งมีพระสงฆ์วิ่งเข้าไปคว้าเอาด้ายที่เผาไหม้
 นั้นมากิน ซึ่งเคยคิดว่าเป็นเรื่องเหลือเชื่อ นอกจากนั้นก็ยังมีขึ้น
 ได้ว่าเคยได้ยินเอกอัครราชทูตสยามคนเก่าที่ปารีส ซึ่งพอจะพูด
 ภาษาฝรั่งเศสได้กล่าวเชื้อเชิญเพื่อนคนหนึ่งให้ไปร่วมในพิธีและ
 งานศพคนชาวเดียวกันว่า “พรุ่งนี้ เวลาห้าโมงตรง ขอเชิญมา
 งานเผาน้ำชาของผมน”

^๑ น่าจะเป็นความเข้าใจผิดของผู้เขียน อาจเป็นการนำไปสู่ภพภูมิหน้ามากกว่า – สวป.

สุสานวัดสระเกศ มีแรงคอบกินซากศพ

แต่เราก็ไม่ลืมการนัดเวลาแปดโมงของเมื่อเช้าซึ่งถูกเลื่อนไปเป็นเวลาห้าโมงเย็น เนื่องจากเป็นความพอใจของขุนนางคนหนึ่ง ที่ลานกว้างในพระราชวังเต็มไปด้วยทหาร ซึ่งแม้เท้าจะเปื้อนโคลนแต่ก็เป็นระเบียบ และปฏิบัติตามคำสั่งที่เป็นภาษาฝรั่งเศสของนายพลอย่างดียิ่ง กองพันจัดแถวทางคาบปลายปืนหน้าเดินและวันทยหัตถ์ รวมทั้งดนตรีเร้าใจทุกอย่างนี้เขาทำกันได้ดีอย่างไม่น่าเชื่อสำหรับชาวเอเชีย เราจึงต้องชมนายพล จอมพลตามาจริง ๆ !

คราวนี้ประตูชั้นที่สองเปิดต้อนรับเราอยู่เต็มที่ บนระเบียงที่นี่มีปืนใหญ่และทหารพร้อมอาวุธยืนรักษาการณั้บนแต่ละชั้นของบันไดกระเบื้องอันคดเคี้ยว เมื่อเรามาดังพระทวารทองพระโรง^๑ พระเจ้าแผ่นดินที่เสด็จพระราชดำเนินมาต้อนรับเจ้าชาย^๒ โดยทรงพระดำเนินผ่านเหล่าขุนนางจำนวนมากซึ่งหมอบบังคมอยู่ในท่าแสดงความเคารพอย่างสูงสุด โดยไม่กล้าแม้แต่ที่จะมองขึ้นมายังเจ้าเหนือหัวซึ่งเป็นที่เกิดขุน

มีพระราชโอรสและพระราชธิดาของพระองค์จำนวนประมาณสิบสององค์ซึ่งน่ารักมากทรงนำหน้ามาก่อน ทุกพระองค์ทรงโกนพระเกศาหมด ยกเว้นตรงพระเมาฬีซึ่งมีพวงมาลัยสีขาวปักด้วยพระจุฑาามณีซึ่งเป็นไพลิน ไม่ทรงฉลองพระองค์ หากแต่ทรงสายสร้อยอัญมณีต่าง ๆ^๓ จำนวนหลาย

^๑ ต้นฉบับใช้ว่า La Salle du Trône - สวป.

^๒ เรือตรี ฌัก เคอ ปองติเยฟร์ - สวป.

^๓ อาจหมายถึงพระสังวาล - สวป.

เส้น ตรงเอวทรงคาดผ้าสีเงิน และทรงพระภูษาโจงกระเบน
ผ้าไหมเหลืองสลัชมพู่และฟ้า นอกจากนั้นยังทรงสวมกำไล
ข้อพระบาทประดับด้วยไพลินและทับทิมอีกเจ็ดหรือแปดองค์
ทั้งนี้เจ้าจอมมารดาคงจะได้ช่วยแต่งและประดับดอกไม้ให้แก่เหล่า
พระราชโอรสและพระราชธิดาที่น่ารักนี้ องค์หนึ่งทรงเชิญกลอง
พระโสมมวน อีกองค์หนึ่งทรงเชิญพระแสงดาบของพระเจ้า
แผ่นดิน องค์ที่สามทรงเชิญฉัตรเจ็ดชั้น^๑ ส่วนองค์ที่สี่ทรงเชิญ
พระสุพรรณศรี^๒ ฯลฯ ทุกพระองค์ทรงเดินก้าวสั้น ๆ เข้ามาหา
เราพร้อมกับแย้มพระสรวลต้อนรับ

พระราชโอรสและพระราชธิดาเหล่านี้ช่างทรงแตกต่างจาก
พระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงพระชราแล้วมากเหลือเกิน พระองค์ดูจะ
ทรงห่อพระองค์ลงภายใต้ร่มกฤษณของคำรูปกรวย และทรงหันไป
ทักพระวรกายในฉลองพระองค์ซึ่งเป็นเสื้อคลุมซึ่งปักและประดับ
ด้วยอัญมณีจำนวนมาก พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระชนมายุ
หกสิบสามพรรษา...พระองค์โปรดที่จะตรัสภาษาอังกฤษ ซึ่งเรา
ก็เข้าใจเพียงหนึ่งในสิบคำเท่านั้น การปฏิสนธารเป็นไปอย่าง
เป็นทางการมาก พระองค์ทรงกล่าวถึงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
และคณะทูตที่เลื่องลือ ขณะที่ทรงกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของ
พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ พระองค์จะทรงหันไปคายนานพระศรี^๓

^๑ น่าจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของผู้เขียน - สวป.

^๒ หมายถึงกระโถนเล็ก - สวป.

^๓ หมายถึงขานหมาก - สวป.

พระราชโอรส พระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงไว้พระเมาศี (จุก)

ลงในพระสุพรรณศรีนาที่ละสองหรือสามครั้ง แล้วก็ทรงหยิบคำใหม่ขึ้นมาจากพานพระศรีประดับเพชรซึ่งพระราชโอรสทรงถือให้ แต่การเข้าเฝ้าฯ นี้ไม่ได้เกินห้านาที และเนื่องจากเราอยู่ตรงหน้าพระทวารทองพระโรงอยู่แล้ว พระองค์จึงเสด็จพระราชดำเนินนำเราเข้าไปเจ็ดแปดก้าว ข้าพเจ้าไม่อาจเปรียบเทียบห้องนี้กับอะไรอื่นนอกจากใจกลางโบสถ์ ทั้งเพราะความสูงและความสง่า จากการวัดด้วยสายตา ข้าพเจ้าประมาณว่าห้องนี้มีความยาวตามสิบเมตรและสูงเก้าหรือสิบเมตร ภายในมีทั้งเสาทอง โคมลวดลายละเอียด เครื่องประดับแปลกตา พื้นและเพดานบุวัสดุซึ่งส่องแสงแวววาวและตรงฝาผนังมีการกั้นเป็นสองชั้น คล้ายกับระเบียบที่กั้นไว้รอบข้าง มองเข้าไปอย่างกับเป็นโรงละครซึ่งมีแต่สิ่งทอง ๆ ทั้งนั้น ตรงกลางผนังข้างหน้าเราที่เฝ้าเข้าไปในกำแพงขนาดใหญ่ ลึกเข้าไปในนั้นมีพระราชบัลลังก์ซึ่งคล้ายกับแท่นบูชาและมีเทียนขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางครึ่งฟุตและสูงกว่าคน จุดสว่างอยู่ตรงบันไดซึ่งทอดขึ้นไปยังพระราชบัลลังก์ เหนือขึ้นไปมีฉัตรเจ็ดชั้นซึ่งคล้ายกับหอระฆังโบสถ์จริง ๆ

ตามมุมต่าง ๆ มีพวกขุนนางหมอบคลานอยู่ที่พื้นอยู่เป็นกลุ่ม ๆ เครื่องตกแต่งห้องเป็นแบบตะวันตก ประดับด้วยฉนวนที่มีค่าและเครื่องประดับอื่น ๆ พระพุทธรูปประดับเพชรเคียงข้างกับสิ่งของกำนัน (ผลิตภัณฑ์จากปารีส) จากประมุขของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป แล้วก็เก้าอี้กำมะหยี่จากยูเทรคต์ (Utrecht) ซึ่งเอนได้

ท้องพระโรงพระที่นั่งอนันตสมาคม ในหมู่พระอภิเษกนิเวศน์ พระบรมมหาราชวัง

(เก้าอี้สำหรับคนเจ็บ) วางใต้เบญจา^๑เงินของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ในตุรกี เครื่องราชอิสริยาภรณ์เลฌียงดอเนอร์ (Ordre de la Légion d'Honneur) ในกรอบเหนือภาพวาดสี (แบบถูก ๆ) เป็น รูปทหารช่าง ก็อนพลอยอันมีค่าในสภาพธรรมชาติในจานจาก ร้านขายเพชรพลอยถูก ๆ ที่โอแวร์น์ (Auvergne) สถาปัตยกรรม และงานไม้งดงามแบบหาดูไม่ได้แถวบ้านเรา และสิ่งละอันพันละน้อย จากงานตามหมู่บ้าน เห็นได้ว่าทั้งหมดนี้เป็นลักษณะพิเศษ ของแถบตะวันออกอย่างแท้จริง คือการผสมผสานกันระหว่าง อัญมณีทองถิ่นที่สวยงามที่สุดกับสิ่งของไร้ค่าจากยุโรป ซึ่งความ ไม่รู้ทำให้ผู้เป็นเจ้าของเข้าใจว่าเป็นศิลปวัตถุ ระหว่างสิ่งของอัน ยิ่งใหญ่และไร้ค่า ทองและดีบุก เครื่องเคลือบอันสวยงามที่สุด และภาพวาดระบายสีแบบของเด็ก ข้าพเจ้ายินดีที่จะแลกอะไร ก็ได้เพื่อได้ชมดูทั้งหมดที่ล้อมรอบเรา ตู้ที่อยู่ใกล้ที่สุดที่ทำให้เรา ต้องหัวเราะเสียแล้ว เพราะมีสิ่งของประติษฐานด้วยาง้างแบบที่ สวยงาม หยกอันมีค่าเป็นพัน ๆ ฟรังก์ ขวดน้ำมันโคลา โคโลญ และถ้วยกระเบื้องเคลือบขนาดเท่าผลแตงโม มีขอบหนาและ หุ้มันคงสักโหลหนึ่ง นัยว่าชาวฝรั่งเศสฉลาดแกมโกงคนหนึ่งได้ ขยายเครื่องใช้ในบ้านอันน่าเกลียดเหล่านี้ให้แก่พระเจ้าแผ่นดิน อย่างกับว่าเป็นเครื่องใช้สำหรับโต๊ะอาหาร

^๑ ต้นฉบับใช้คำว่า Dais หมายถึง Baldaquin ชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นหลังคาสี่เหลี่ยม มี ๔ เสา ประดับสวยงาม วางอยู่เดี่ยว ๆ หรือวางคร่อมแท่นบูชา หรือบัลลังก์ก็ได้ ยกเคลื่อนที่ ไม่ได้ ใช้ทำนองเดียวกับร่มหรือฉัตร ใช้สำหรับผู้สูงศักดิ์ - สดป.

แต่เราก็ไม่มีเวลาเพียงพอเพื่อดูตามความอยากรู้ อยากเห็น พระเจ้าแผ่นดินได้ตรัสบางอย่างกับบรรดาพระราชธิดา ซึ่งประทับอยู่ห่าง ๆ อย่างอาย ๆ เป็นผลให้พระราชธิดาทรงไปเปิดห้องเก็บเสื้อผ้าซึ่งอยู่ใต้ภาพที่ลอกมาจากผลงานของเจโรม^๑ เป็นภาพงานต้อนรับชาวสยามในปารีส พระราชธิดาพระองค์นี้มีพระชนมายุประมาณสิบสามพรรษา แต่งพระองค์ด้วยอัญมณีเครื่องประดับเท่านั้น ซึ่งน่ารักและมีเสน่ห์ ได้ทรงรินเครื่องดื่มที่รสชาติไม่อร่อยเลยแต่เรียกกันว่าเหล้าไวน์ให้แก่เราตามพระราชประสงค์ ทั้งนี้ เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินโปรดดื่มจนแก้วกับเราก่อนที่จะทรงให้เราทราบอย่างสุภาพว่าสมควรกราบถวายบังคมลา โดยการมีพระราชดำรัสสั่งให้พระราชธิดาทรงนำบัตรพระนาม^๒ บนกระดาษมันมาสามใบเพื่อพระราชทานให้แก่เรา บนบัตรดังกล่าวมีข้อความเขียนไว้อย่างสวยงามดังนี้

**“สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ
มาจอร์ เร็กซ์ เซียเมเนซุส”**

ประโยคภาษาละตินตอนสุดท้ายนี้ตลกดีไหม

^๑หมายถึงภาพเขียนเหตุการณ์เมื่อครั้งพระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ออกรับราชทูตสยาม ณ พระราชวังฟงแตนโบล ซึ่งวาดโดย ฌอง-เลออง เจโรม (Jean-Léon Gérôme) จิตรกรและประติมากรชาวฝรั่งเศส - สวป.

^๒หมายถึงนามบัตร - สวป.

ภาพเขียนนี้ เป็นเหตุการณ์ราชทูตสยามเข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์น และเครื่องมงคลราชบรรณาการ
แด่พระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ณ พระราชวังฟงแตนโบล โดย ฌอง เบ็ฌ็อง จิตรกรชาวฝรั่งเศส

แล้วเราก็โชคดีอีกเพราะขณะที่ทรงตรัสลา พระองค์รับสั่งให้ขุนนางพาเราไปชมพระที่นั่งอื่น ๆ ในพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สวรรคตไปแล้ว เวลาพຼ່ງนี้เข้า เสร็จแล้วบรรดาพระราชโอรสซึ่งชอบเยี่ยมพระสรวลและพຼกขุนนางเป็นจำนวนมากพาเรากลับไปยังประตู ส่วนเราพยายามกวาดสายตามองดูทั่วไปหมด แต่ก็ไม่อาจเห็นแม้แต่เงาสักเงาหนึ่งตรงหน้าต่าพระราชมณเฑียรชั้นใน หรือไม่เห็นแม้แต่กระทั่งทหารหญิงในกองทัพหญิงอันลือชื่อของพระองค์ ซึ่งประจำอยู่ในพระบรมมหาราชวังสักคนหนึ่งเลย

วันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ วันนี้โฟเวล (Fauvel) และข้าพเจ้าได้เริ่มต้นโดยการเยี่ยมเยียนนาวาโท โอบาเรต์ (M. Aubaret) กงสุลฝรั่งเศส^๑ ซึ่งเป็นคนที่น่ารักและมีเสน่ห์ร่วมทั้งมีพรสวรรค์สำหรับการเรียนภาษาตะวันออกทุกภาษา เขาได้เล่าเรื่องต่า ๆ เกี่ยวกับการเมืองในแถบนี้ให้เราฟัง ทั้งนี้ หลังจากที่ได้ทรงยอมรับว่าประเทศกัมพูชาอยู่ภายใต้การคุ้มครองของประเทศ

^๑ หลุยส์-กาเบรียล ยัลเดริก โอบาเรต์ (Louis-Gabriel Galdéric Aubaret) เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ ที่เมืองมงต์เปลิเยร์ (Montpellier) ประเทศฝรั่งเศส สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายเรือประเทศฝรั่งเศส และได้รับราชการในดินแดนโคชินจีนของฝรั่งเศส ตำแหน่งล่ามทหารในการทำสนธิสัญญาไซ่ง่อน พ.ศ. ๒๔๐๕ ซึ่งผลจากสนธิสัญญานี้ทำให้ดินแดนโคชินจีนตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส เมอซีเออร์โอบาเรต์มีความเชี่ยวชาญในด้านภาษาเวียดนามเป็นอย่างมาก จนมีผลงานการแปลคำศัพท์ภาษาฝรั่งเศส-เวียดนาม และเวียดนาม-ฝรั่งเศสหลายฉบับ ต่อมาเข้ารับราชการด้านการทหารและด้านการทูต ดำรงตำแหน่งกงสุลแห่งฝรั่งเศสประจำสยาม เมอซีเออร์โอบาเรต์เสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ ณ เมืองปัวติเยร์ (Poitiers) ประเทศฝรั่งเศส - สวป.

ฝรั่งเศส พระเจ้าแผ่นดินแห่งสยามได้ทรงกระทำสนธิสัญญาลับ ๆ กับบรรดาพระเจ้าแผ่นดินของประเทศดังกล่าวลงสนธิสัญญาของเรา ทำให้พวกนี้ต้องนำส่งเครื่องราชบรรณาการมายังกรุงเทพฯ แบบลับ ๆ ทั้งที่ได้ล้มเลิกไปแล้วอย่างเป็นทางการสำหรับกงสุลอังกฤษนั้นก็ไม่ต้องการอะไรมากไปกว่าการส่งเสริมให้ชาวสยามดำเนินการต่อไปเพื่อสกัดกั้นการแผ่ขยายการยึดครองโคชินจีนของเรา “ประเทศกัมพูชาจะต้องเป็นของเราต่อไป มิเช่นนั้นข้าพเจ้าก็ล้มเหลว” นี่เป็นคำกล่าวของกงสุลของเราซึ่งเป็นคนที่ไม่กลัวอะไร โดยวิธีนี้ トラบไตที่สร้างสิ่งกีดขวางระหว่างประเทศจีน และอินเดียของอังกฤษก็จะได้แน่นอน トラบนั้นเมืองขึ้นของเราก็จะเจริญเติบโตได้อย่างมั่นคงมากขึ้น รวมทั้งอาจป้องกันมิให้ประเทศใหญ่ ๆ ที่แข่งขันกับเราบุกรุกราชอาณาจักรของพระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ในที่เล็กที่ละน้อย

เรื่องของอิทธิพลยุโรปในตะวันออกไกลนี้เหมือนการแข่งขันม้าทางวิบากจริง ๆ ต่างฝ่ายต่างจะต้องรีบคว้าเอาไว้ทันทีที่มีโอกาสอันดี เพื่อป้องกันมิให้คู่แข่งชนะคว้าได้ในโอกาสต่อไป คือความลับที่ทุกประเทศที่ต้องการครอบครองเมืองขึ้นจะต้องยึดถือ ถึงแม้ว่าจะเป็นหลักที่ไม่สู้จะเป็นไปตามหลักของศีลธรรมนักก็ตาม ทั้งนี้โดยในบางกรณีอาจต้องเริ่มต้นด้วยการให้ความคุ้มครองฉันทมิตร และในบางกรณีด้วยการแสดงความไม่พอใจอย่างเย่อหยิ่งหรืออภัยหนึ่งก็คือ โดยการยกยอหรือชมเชย แสดงกระป๋องให้เห็นทั้งในฝักหรือนอกฝัก ทุกฝ่ายต้องกระทำ

เช่นนี้ไม่ว่าจะถูกหรือจะผิด ทั้งนี้เพื่อผู้กับการประวิงเวลาอย่าง
ฉลาดแกมโกง คำตอบชนิดหลบเลี่ยงตลอดกาล การบดบังภัย
หรือการละเมิดข้อตกลงอย่างเปิดเผยของบรรดาพระเจ้าแผ่นดิน
เชื้อชาติมองโกเลียนเล็ก ๆ หรือใหญ่ ในแถบเอเชีย สำหรับ
คณะรัฐบาลของประเทศสยามนั้น บางครั้งก็ทำท่าถ่อมตัว
จากนั้นไม่นานก็ลุกขึ้นมาประกาศเกี่ยวกับความเป็นอิสระ แต่แท้
ที่จริงแล้วประเทศนี้ก็คือชนมอันน่ารับประทานซึ่งอยู่ตรงกลาง
ระหว่างมหาอำนาจทั้งสองฝั่ง คือ ฝรั่งเศส และอังกฤษ ซึ่งไม่
อาจแย่งอะไรจากประเทศอื่นทางยุโรปมารับประทานได้อีกแล้ว
จึงได้หันมาแสวงหาเหยื่อทางตะวันออก

เราไม่ได้ลืมพวกดูเพล็กซ์ (Dupleix) และ ลา บูร์ดอนเนย์
(La Bourdonnaye) และก็โชคดีที่พิชิตได้มาอีกมากมายในแถบ
โคชินจีน หลังจากที่ได้สูญเสียไปมากแล้วในแถบเอเชียอาคเนย์
แต่ที่ง่าย ๆ ก็คือถ้าเราต้องการเคารพบูรณภาพแห่งราช
อาณาจักรสยามอย่างจริงใจ เราก็ต้องการให้ประเทศคู่แข่งอื่น ๆ
ของเรากระทำเช่นเดียวกัน และเพราะเหตุนี้สถานการณ์จึง
ได้ตึงเครียดอย่างมาก และความบาดหมางใจซึ่งกันและกัน
ซึ่งไม่อาจนำมาถ่วงกันได้อย่างโจ่งแจ้งจึงมีความรุนแรง แม้แต่
เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นผลให้กงสุลของเราตกลงใจที่จะไม่ถวาย
พระแสงกระบี่อันงดงามและเครื่องราชบรรณาการจากประเทศ
ฝรั่งเศสแด่พระเจ้าแผ่นดินสยาม ทั้งนี้โดยจะถวายให้ก็ต่อเมื่อได้
มีการกำหนดเขตชายแดนตามการเรียกร้องของฝรั่งเศสแน่นอนแล้ว

ในการประชุมเมื่อคืนนี้คณะรัฐบาลสยามได้ตัดสินใจที่จะส่งคณะเอกอัครราชทูตไปยังกรุงปารีสเพื่อเรียกร้องเขตชายแดนแบบที่เขาฝันอยากได้ และยืนยันว่าจะมีการส่งหนังสือด่วนไปพร้อมนี้ด้วยเพื่อ “เตรียมลู่วางไว้” หากปรากฏผลในทางตรงกันข้าม !

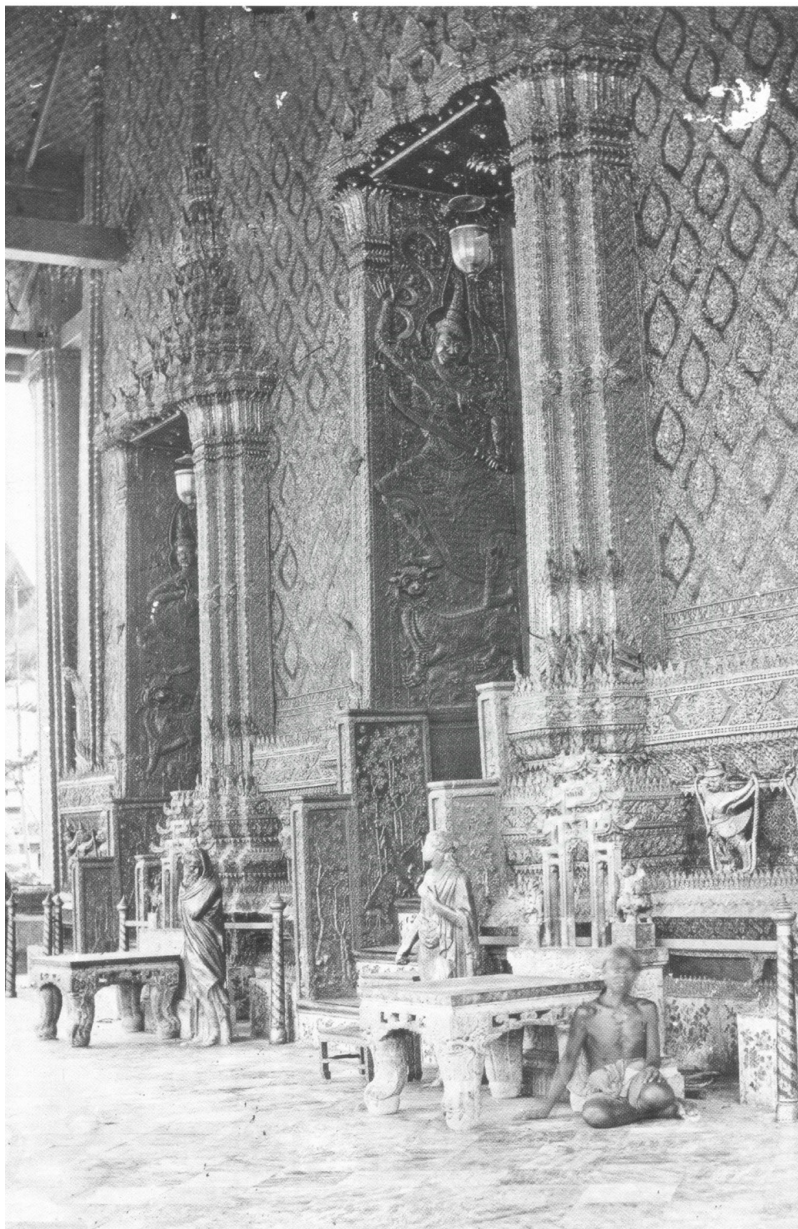
หลังจากเรื่องการเมืองแล้วเราก็มามาชมเรื่องตลก ๆ กันบ้าง ชาวสยามนิยมละครกลางแจ้งมาก ดังนั้นจึงมีพวกนักแสดงหนุ่ม ๆ เล่นละครกันใต้วังโบตองให้ผู้ชมเป็นร้อย ๆ คนดูได้อย่างสนุกสนานตลอดวัน นักแสดงเหล่านี้สวมชุดขาวทอง และเสื้อเกราะสำหรับป้องกันทั้งหน้าอกและขาซึ่งทำด้วยโลหะมัน แล้วก็ร้ายรำตามจังหวะดนตรีซึ่งดังแสบหู กระโศก ร้องและสู้กันเพื่อแสดงฉากต่าง ๆ ซึ่งเหมือนนิยายจากประวัติศาสตร์ชาติเขา ถึงแม้ว่าลักษณะการแสดง การแต่งหน้าให้หนา และการกระโดดแบบน่ากลัวอันตรายจะแปลกตา แต่เราก็ไม่ได้หยุดดูการแสดงที่น่าขบขันและไม่มีฝรั่งคนไหนเข้าใจได้นานนัก ทั้งนี้เพราะเสียงกลองหลวงที่ตั้งขึ้นห่างออกไปทำให้เราทราบว่าได้เวลาที่จะไปชมสวนต่าง ๆ ของพระบรมมหาราชวังตามที่พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงสัญญากับเราเมื่อวานนี้แล้ว

ขุนนางมีบรรดาศักดิ์ชั้น “พระยา” คนหนึ่งในชุดผ้าไหมสีลูกเขวรีเป็นมัคคุเทศก์นำชม เขาพาเราเดินผ่านบันไดกระเบื้องเคลือบพระที่นั่งหลายองค์ และประติมากรรมอันน่าเกลียดทำด้วยหินสีแดง แล้วเราก็มาถึงพระอารามหลวงซึ่งส่องแสงด้วยกระจกและกระเบื้องมัน ๆ วาววับเช่นที่อื่นๆ แต่สิ่งแรกที่สังเกตเห็นก็คือ

ทางเดินปูด้วยแผ่นทองแดงซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถใช้เดินได้ และ
 เลื่อนเงินถักเหมือนเลื่อนเกราะชนิดถักซึ่งมีปูอยู่บนพื้นเป็นระยะ
 เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้นที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปบนเลื่อน
 นี้ได้ ทั้งภาพวาดและโคมไฟ เสาขนาดใหญ่ ๆ และที่จุดเครื่อง
 หอมล้วนดูค้ำยความสำคัญลงเมื่อเทียบกับแท่นที่อยู่ลึกเข้าไป
 และเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนับร้อยองค์ และฉัตรประดับ
 ด้วยทับทิมและเพชร สองแสงสว่างราวกับแสงดอกไม้ไฟจำนวน
 เป็นร้อย ๆ ซึ่งจุดอยู่รอบพระพุทธรูปองค์ที่เป็นที่เคารพบูชามาก
 ที่สุดในประเทศสยาม พระพุทธรูปองค์นี้มีขนาดเท่าคนธรรมดา
 และเป็นทองคำล้วน พระเศียรประกอบด้วยมรกตก้อนเดียว^๑
 แกะสลักอย่างละเอียด สีสันงดงาม บนพระเศียรสวมมงกุฏ^๒
 ประดับไพฑูริยและพลอยโอปอล นับว่างามสุดอังกฤษได้เคยเสนอ
 ให้กล่าวล้านหนึ่งในนามของรัฐบาลของเขา แต่พระเจ้าแผ่นดิน
 มงกุฎทรงถือว่าพระเศียรนี้มีค่ามากเท่ากับของพระองค์เอง และ
 ข้าพเจ้าก็รู้สึกว้าวุ่นเช่นนี้ไม่มีที่ไหนอีกแล้วในโลกนี้ ตามบันทึก
 เหตุการณ์ของราชอาณาจักรเล่าว่าได้ค้นพบพระพุทธรูปนี้เมื่อ
 ประมาณเจ็ดร้อยหรือแปดร้อยปีมาแล้ว มีชาวยุโรปคนหนึ่งซึ่ง

^๑หมายถึงพระพุทธรูปหามณเฑียรปาฏิมากร หรือพระแก้วมรกต ซึ่งผู้เขียนมีความเข้าใจ
 คลาดเคลื่อนเพราะองค์พระแกะสลักจากหยกสีเขียวทั้งองค์ ส่วนที่ผู้เขียนกล่าวว่าพระพุทธรูป
 เป็นทองคำล้วน สันนิษฐานว่าในช่วงที่บันทึกได้นั้น ผู้เขียนได้เห็นพระพุทธรูปหามณเฑียรปาฏิมากร
 ทรงเครื่องสำหรับฤดูหนาว ซึ่งมีสะเก็ดทองคำห่มคลุมพระวรกายตั้งแต่บริเวณพระศอก
 จนถึงพระบาท - สวป.

^๒หมายถึงครอบพระเศียรทองคำ - สวป.

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระพุทธรูปหามณีรัตนปริมากรทรงเครื่องฤดูหนาว
ที่มา : นายพิชัย ยินคิน้อย

รับราชการอยู่กับพระเจ้าแผ่นดินกล่าวให้เราฟังว่า “ถ้าเกิดการปฏิวัติขึ้นระหว่างที่พระเจ้าแผ่นดินทรงมีภาระกับพระสนมแพศยา เจ็ดสิบห้าคน ผมก็จะพอใจถ้าจะได้แต่พระพุทธรูปองค์นี้ไป” แล้วก็กล่าวต่อว่า “เพียงแค่ว่าทองคำสองก้อนขนาดสี่ฟุตซึ่งเป็นส่วนที่ติดอยู่กับมรกต ก็จะทำให้มีชีวิตอยู่ได้อย่างสุขสบายที่อื่น” รู้สึกว่าจะง่าย สะดวก เป็นธรรมดา และมาจากความรู้สึก อันดีทีเดียว ! เป็นที่อื่น...แต่จะมีประเทศอื่นใดเล่าที่ถือว่าการเอาสิ่งของชนิดนี้ มาเป็นของตนเองนั้นเป็นเกียรติ !

ขณะที่เราต้องเปล่งเสียงร้องอุทานกันครั้งแล้วครั้งเล่ากับความมั่งคั่งของพระบรมมหาราชวังและพระอารามหลวงแห่งนี้ ข้าพเจ้าจะขอละเว้นไม่บรรยายมากไปกว่าทั้งสองลักษณะดังที่กล่าวไปแล้ว เพราะเกรงว่าข้อเขียนนี้จะกลายเป็นการโฆษณาการขายการสินค้าของพ่อค้าเพชรพลอย เราอดชื่นชมความเรียบง่ายและความสมณะของพระสงฆ์ ซึ่งอยู่อย่างสงบเสถียรไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่เป็นผู้ดูแลสิ่งของอันล้ำค่าต่าง ๆ นี้ ท่านเดินเท้าเปล่าอุ้มบาตรเหล็กไปท่ามกลางรูปปั้นเทวดาทองคำจำนวนมากเป็นแถวทีเดียว

จากวัดมาถึงพระคลังมหาสมบัติห่างกันแค่ก้าวเดียว แต่ต่างกันมากทั้งนี้เพราะที่วัด^๑ ทองคำเป็นทองคำบริสุทธิ์ และเพชรก็งามที่สุด แต่ที่นี่พระเจ้าแผ่นดินคงจะทรงคิดว่า

^๑ หมายถึงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม - สวป.

จะไม่ได้ทรงกระทำตามหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินทางตะวันออก หากพระองค์มิได้ทรงผลิตเงินที่คงอที่สุด ชุนนางที่เป็นผู้ผลิตเงิน ซึ่งมีค่าสามชั้นเหมือนพระพุทธรเจ้า^๑ แต่งกายในชุดผ้าโจงกระเบน สีส้มพุดอ่อนและสวมแหวนที่นิ้วมือและนิ้วเท้าประมาณยี่สิบวงได้ พาเราไปดูแท่งเงินและที่ผลิตเงิน เนื่องจากทรงมีวิชาในด้านการผสมโลหะพระเจ้าแผ่นดินจึงทรงได้กำไรเป็นล้าน ๆ จากการผลิตเงิน และนับว่าแม้แต่ตัวชุนนางผู้นี้ก็เพิ่มพูนทรัพย์สินตนเองได้ ปีละถึงสี่แสนพริก^๒ เป็นที่น่าเสียดายที่ระบบของเงินที่เป็นเม็ดเงิน^๓ อันยุ่งยากของพระเจ้าแผ่นดินมณฑลกำลังจะสูญหายไปแล้ว ต่อไปนี้จะมีแต่การผลิตเงินที่มีรูปแบบ ซึ่งมีรูปฉัตรอยู่ด้านหนึ่ง และข้างเผือกอีกด้านหนึ่ง แล้วชุนนางซึ่งเป็นคนใจกว้างเหมือนกับพระเจ้าแผ่นดินของเขาก็หัวเราะพร้อมกับตบท้องตนเองซึ่งเป็นชั้น ๆ ด้วยไขมันอย่างอารมณ์ดี และให้เงินเหรียญทองแดง (ซึ่งมีค่าประมาณเท่ากับสี่ซูล์) และเหรียญตะกั่วซึ่งมีค่าประมาณเศษหนึ่งส่วนสิบของเหรียญทองแดงที่ฝรั่งเศสแก่เราทุกคนอย่างละหนึ่งเหรียญ

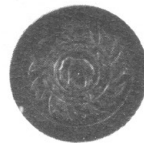
ที่แล้วมาข้าพเจ้าได้พูดถึงความร้อนที่ประเทศสยาม แต่เพียงอย่างผ่าน ๆ ไปเท่านั้น วันนี้แม้ว่าจะจะเป็นช่วงกลางฤดูหนาว แต่อากาศก็ร้อนอบอ้าวจนเราได้ตัดสินใจเอาปรอทไปด้วย

^๑พระยากระสาปนิภักโส (โหมค อมาตยกุล) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งพระวิสุทธโยธามาตย์ ทำหน้าที่กำกับการทำเงิน และถือว่าเป็นช่างภาพชาวไทยคนแรกที่เรียนการถ่ายภาพจากบาทหลวงลารีนตี - สวป.

^๒หมายถึงเงินพดด้วง - สวป.

พระวิสุทธิโยธามาศย์ (โหมต อดมตยกุล) ผู้กำกับการทำเงินสมัยรัชกาลที่ ๔
ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยากระสาปนกโกศล

และนี่ก็คืออุณภูมิที่เราวัดได้ในสวนบริเวณวัด อุณภูมิอากาศในที่ร่ม ๔๖ องศาเซนติเกรด^๑ อุณภูมิพื้นดินในที่ร่ม ๕๕.๕ องศาเซนติเกรด เพราะฉะนั้นคิดดูก็แล้วกันว่าอุณภูมิจะสูงสักเท่าไรขณะที่เราเดินกันอย่างนี้เป็นพิธีรีตองบนถนนหินกระเบื้องท่ามกลางแสงแดดจ้า !

อย่างไรก็ตามเมื่อออกมาจากกระทรวงพระคลังเราก็ต้องเดินบนแผ่นดินอันแสนร้อนดังกล่าว ลองทายดูว่าเพื่อไปยังที่ใด ! เพื่อไปถวายความเคารพต่อพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองซึ่งสวรรคตไปเมื่อต้นปีที่แล้ว ทั้งนี้ตามคำเชิญของพระเจ้าแผ่นดิน... หลังจากที่ได้เห็นการเผาศพของชาวสยามไปแล้ว นี่ก็เป็นธรรมเนียมที่แปลกที่สุดของราชอาณาจักรนี้ที่เราได้เห็น พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้สวรรคตไปเก้าเดือนแล้ว หลังจากที่ได้มีพระราชพิธีต่าง ๆ นานา นับว่าตามธรรมเนียมเก่าแก่ซึ่งเป็นพิธีจริง ๆ นั้น^๒ ได้มีการจัดวางพระศพบนบัลลังก์ไม้เนื้อแข็งซึ่งเจาะรู แล้วก็กรอกปรอทจำนวนประมาณสิบลิตรเข้าไปในพระศพ โดยทางท่อที่สอดเข้าไปในพระศอ ปรอทดังกล่าวทำให้พระศพแห้งเร็วมาก เสร็จแล้วก็จะไหลลงไปรวมกันในภาชนะทองเหลืองแกะสลักที่วางไว้ใต้บัลลังก์ ทุกเจ้าพนักงานหน่วยงานต่าง ๆ จะมาทำพิธีเพื่อนำเอาภาชนะนี้ไปเทลงในแม่น้ำ พอแห้งดีแล้ว

^๑ เซนติเกรดเป็นชื่อองศาที่ใช้วัดอุณภูมิ แบ่งออกเป็น ๑๐๐ องศา เรียกว่าองศาเซนติเกรด ปัจจุบันใช้องศาเซลเซียส - สวป.

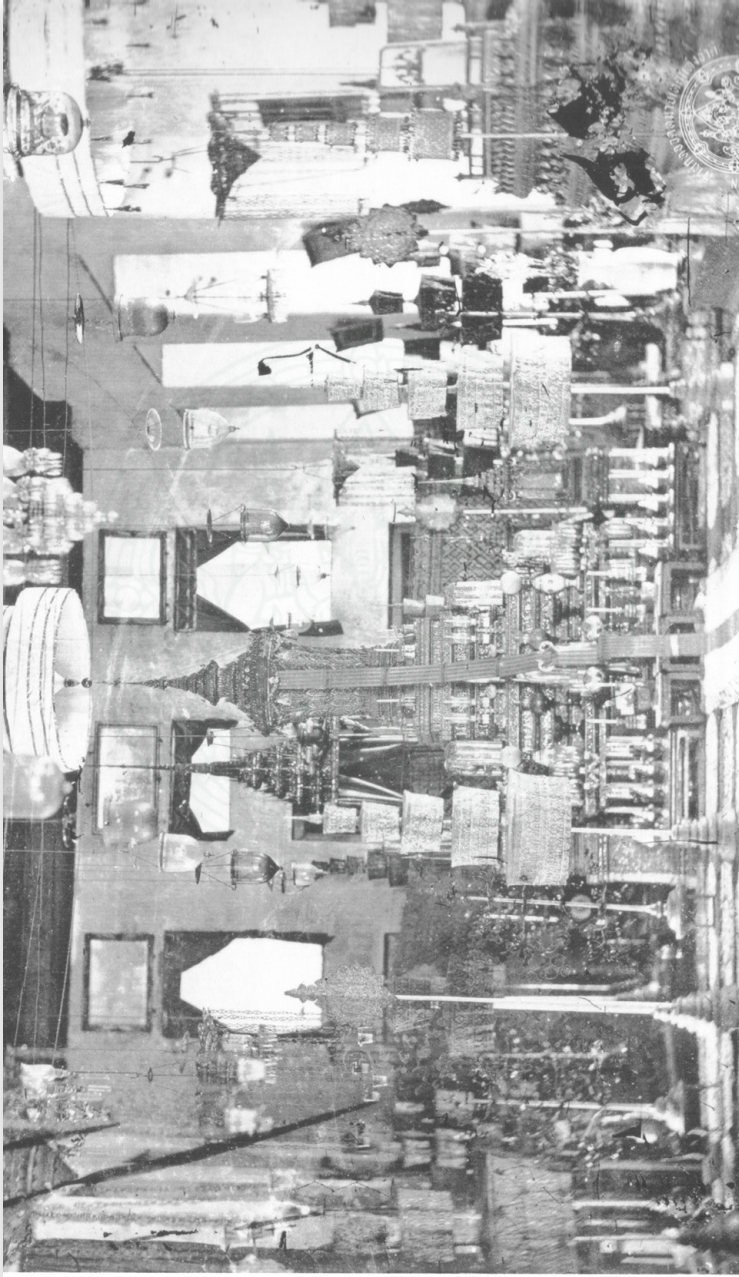
^๒ บาทหลวงลาร์โนคกับนักสอนศาสนาอื่น ๆ ในประเทศสยามและนายพลลามาชเป็นผู้เล่าให้เราฟัง - ต้นฉบับ

โรงกระสานปลัทธิการในพระบรมมหาราชวัง

พระศพก็ถูกหักเป็นสองท่อน และมีดอย่างแน่นหนา ก่อนที่จะ
ฉีกเชิญไปไว้ในพระโกศทองซึ่งตั้งอยู่บนที่ตั้งอันงดงามมาก

พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่เราจะไปถวายความเคารพคือ
องค์ที่สถิตอยู่ในพระโกศมาเป็นเวลาเก้าเดือนแล้ว ภายใต้หลังคา
โค้งของพระราชวังยังคงมีขุนนาง พลเรือน และทหารจำนวน
เป็นร้อย ๆ ปฏิบัติงานถวายอย่างซื่อสัตย์ เราเดินผ่านประตูเข้าไป
ถึงแปดชั้น จากนั้นเจ้าหน้าที่อยู่งานได้เปิดพระวิสูตรออก ทำให้
เห็นห้องพระราชบัลลังก์ใต้ทั้งห้อง พระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคต
ไปแล้วและทรงประทับอยู่ในพระโกศบนที่บูชานี้ยังคงมีพระราช
ลำนึกเหมือนอย่างกับว่ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ มีคนบอกให้
เราถวายความเคารพเราจึงปฏิบัติตาม เป็นผลให้พวกขุนนาง
ซึ่งหมอบถวายบังคมศีรษะจรดพื้นทั้งที่ยังสูบบุหรี่อยู่ ทั้งทาง
ด้านขวาและซ้ายพึงพอใจมาก ทุกคนในที่นี้แต่งขาวเพื่อไว้ทุกข์
มีมหาดเล็กคนหนึ่งไปหาชิการ์มาจากตรงที่ตั้งพระศพ แล้วนำไป
ใส่บนถาดลายละเอียดสีแดง ๆ มาให้เราพร้อมกับบ่นพึมพำอะไร
สักอย่าง ซึ่งมีคนแปลให้เราฟังว่า “พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองเป็น
ผู้ทรงให้เรา” และเขาได้จุดชิการ์นี้ด้วยเทียนหน้าพระศพ จากพื้น
พระโกศทองมีแถบขาวและทองแผ่ออกไปทุกทิศเหมือนอย่างกับ
ใยแมงมุม และตรงปลายแถบแต่ละแถบมีขุนนางคนหนึ่งนั่งกราบ
ถวายบังคมอยู่ด้วยความจงรักภักดี ตามความเชื่อของพวกเขา
แถบนี้จะนำคำทูลและการสวดมนต์ของเขาไปยังพระเจ้าแผ่นดิน
ดังนั้นเขาจึงแนบแถบนี้นับริมฝีปากอย่างสุดซึ้งและด้วยความเชื่อ

พระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐาน ณ พระที่นั่งศิวดิฉัตร พระบรมราชวัง

อย่างจริงจัง บนบันไดขั้นแรกของที่ไว้พระศพมีตะกร้าทองใบใหญ่ เต็มไปด้วยหนังสือกราบบังคมทูลและฎีกาถึงพระเจ้าแผ่นดิน ผู้สวรรคตไปแล้วนี้ตั้งแต่เมื่อสัปดาห์ก่อน ทุกคนรอคำตอบจาก พระองค์ ! ทั้งหมดนี้เป็นภาพที่แปลกประหลาดที่สุด เพราะความคิดที่ให้พระเจ้าแผ่นดินยังคงทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ต่อไปอีกหนึ่งปี ในพระโกศล้อมรอบด้วยชีวิตชีวาของราชสำนัก และแม้กระทั่ง บุหรี่และหนังสือติดต่อนั้น เป็นความคิดที่พิสดารจริง ๆ

แม้แต่พระราชฐานชั้นในของพระองค์ก็ยังคงถูกสงวนไว้ สำหรับพระองค์โดยเฉพาะเป็นเวลาเก้าเดือนแล้ว ทุกวันขณะที่ พระอาทิตย์ขึ้นหรือตก พระสนมจำนวนน้อย ๆ คนของพระองค์ ก็จะมาราบทูลสนทนากับพระสวามีซึ่งสงบนิ่งและไร้พิษภัยไปแล้วโดยผ่านแถบขาว ๆ ในสายตาของชาวสยามหญิงเหล่านี้ไม่ได้เป็นหม้าย แต่ยังคงมีชีวิตสมรส...ซึ่งยังคงสภาพต่อเนื่องกันไป นางจะพ้นจากสภาพที่เป็นของผู้ตายก็ต่อเมื่อผู้ตายถูกเผาแล้ว ก็เป็นที่แน่นอนว่านิยายที่ว่าพวกผู้หญิงจะกระโจนเข้าไปในไฟที่เผาไหม้สามีคงจะไม่เป็นจริงขึ้นมา

สำหรับเราซึ่งทั้งแปลกใจ ขณะเดียวกันก็ชื่นชมในสิ่งที่เห็น เราได้ถวายความเคารพต่อพระองค์ท่านอย่างสุภาพที่สุด พร้อมกับขอพระทัยพระองค์สำหรับพระมหากษัตริย์คุณในการต้อนรับ และพระราชทานชิการ์แก่เรา พร้อมกับถวายพระพรให้พระองค์ ทรงติดไฟได้ดีเหมือนกับชิการ์เหล่านี้ !

ในสองเดือนข้างหน้า ตราประทับก็จะถูกปลดออก
เสร็จแล้วพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ยังมีพระชนม์ชีพอยู่จะทรงเปิด
พระโกศที่เก็บพระศพและในระหว่างนี้มีการนำเอาพระอัฐิออก
เพื่อนำไปเผาบนยอดภูเขาเทียม (พระเมรุมาศ) ที่เราไปชมมา
เมื่อวานนี้พร้อมกับชิ้นส่วนทั้งหมดของพระองค์ พระเจ้าแผ่นดิน
มณฑลก็จะได้ขยายพระราชฐานขึ้นในออกไปอีกเท่าตัวหนึ่งแล้ว
ก็ทรงจัดละครรำ งานฉลอง การสวนสนามและการประดับไฟ
อย่างสว่างไสวให้แก่ประชาชนของพระองค์ พระเจ้าแผ่นดิน
องค์ที่สองซึ่งเราเพิ่งไปถวายความเคารพมายังไม่ทรงมีผู้ใด
สืบแทนพระองค์ และจนกระทั่งปัจจุบัน ประเทศสยามก็เคย
มีแต่พระเจ้าแผ่นดินสององค์คู่กันตลอดมา โดยองค์หนึ่ง
เพื่อพระราชภารกิจในการบริหาร และอีกองค์หนึ่งเพื่อทรง
ออกงาน และนับว่าความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้ง
สองพระองค์นี้เป็นไปอย่างราบรื่นตลอดมา ทั้งนี้คงจะเนื่องจาก
ความเห็นพ้องต้องกันและการเคารพนับถือในอำนาจอันสูงสุด
การขาดความกระตือรือร้นของชนชาติสยามโดยทั่วไป
และการเสวยสุขอย่างสงบจากความอุดมสมบูรณ์ จากพระราช
ฐานชั้นใน และความเคารพบูชาจากประชาชนซึ่งเป็นแบบของ
บรรดาพระเจ้าแผ่นดินทางแถบตะวันออกยิ่งกว่าที่จะมา
คิดคำนวณการปกครอง เท่าที่ได้ฟังมาเห็นว่าอาจเป็นไปได้ว่า
ระบบการปกครองแบบมีพระเจ้าแผ่นดินสององค์ซึ่งเคยเป็น

เรื่องที่สำคัญมากในอดีตจนกระทั่งปัจจุบันจะไม่มีการนำมาใช้สืบต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินมณฑลได้ทรงตัดสินพระทัยที่จะรวบรวมทั้งเกียรติศักดิ์ผู้หญิงและการเงินไว้สำหรับพระองค์เอง และรัชทายาทของพระองค์ก็จะมีเพียงองค์เดียวคือพระราชนุตรองค์โตซึ่งมีพระนามว่า “อลองกุ” ซึ่งเราเห็นแล้วเมื่อวานนี้^๑ ดังนั้นระบบพระมหากษัตริย์ของประเทศสยามก็จะไต่สายขึ้นและร่ำรวยขึ้นด้วยตามตัวอย่างของประเทศยุโรป เราอยากจะรุดดูงานอันยิ่งใหญ่ที่จะมีการจัดขึ้นเนื่องในโอกาสงานถวายเพลิงพระศพของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองและการครองราชย์ลักษณะใหม่ แต่รู้สึกว่าจะเตือนจะเป็นเวลาที่ยาวนานเกินไปเพื่ออยู่ในเมืองที่ไม่สู้มีอะไรใหม่ให้ดูเพิ่มเติมและถ้าเดินทางต่อไปที่อื่นในช่วงที่กล่าวเราอาจได้เห็นอะไรที่อาจแปลกน้อยกว่าแต่ก็น่าสนใจกว่าก็ได้

ในช่วงบ่ายเราได้ไปเที่ยวที่จัตุรัสสาธารณะอันกว้างใหญ่ท่ามกลางผู้คนเป็นจำนวนมาก ที่นี่มีพระสงฆ์ครองผ้าเหลืองเป็นจำนวนมาก และดูเหมือนกับว่าสังคมชั้นสูงทั้งหมดของกรุงเทพฯ จะได้นัดกันมา ณ ที่นี่เพื่อประกอบพิธีอะไรสักอย่าง ทั้งนี้ไม่มีใครนั่งผ้าโจงกระเบนที่เป็นผ้าฝ้าย หรือสาว ๆ ที่ใส่กำไลเท้าธรรมดาเดินกันเป็นกระบวน ๆ หากแต่มีบรรดาภริยาขุนนางแต่งกาย

^๑ หนังสือพิมพ์ฉบับเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๖๘ ได้ลงข่าวการสวรรคตของเจ้าชายทั้งสองพระองค์ ในช่วงที่พระนามของพระองค์ซึ่งจะยังคงอยู่เป็นฐานสำหรับการรวบรวมอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินเพียงองค์เดียว - ดันฉบับ

ในชุดสไบผ้าไหมสีแดงและโจงกระเบนผ้าจีน ซึ่งพวกคลังของใหม่ ๆ ตามถนนสายใหญ่ ๆ แถวบ้านเราจะต้องฉีกฉีก เรารู้สึกแปลกใจ ที่เห็นพวกผู้หญิงที่เดินคดเคี้ยวไปมาท่ามกลางฝูงชนนี้มีอายุและ เลือดฝาดต่าง ๆ กัน ซึ่งเพื่อน ๆ ที่มาด้วยก็ได้ช่วยอธิบายเกี่ยวกับ ธรรมเนียมของชาวสยามในเรื่องชีวิตครอบครัวให้เราฟัง

ขุนนางแต่ละคนจะมีฮาเร็มของเขาประกอบด้วยภรรยา ประมาณสิบสอง ยี่สิบ หรือสามสิบคน ทั้งนี้ขึ้นกับความชอบ และฐานะการเงินของเขา ไม่ว่าขุนนางนั้นจะมีบรรดาศักดิ์ชั้น สมเด็จเจ้าพระยา เจ้าพระยา พระยา พระ หรือหลวง (ระดับ ต่าง ๆ ห้าระดับของระบบขุนนางที่นี่) เขาจะแตกต่างจากคน ทั่วไป เนื่องด้วยจำนวนหรือคุณภาพของหญิงที่เป็นภรรยา ใน บรรดาเหล่าภรรยานี้จะมีคนหนึ่งซึ่งเป็น “หลวง” คือคนที่แต่ง กันตามประเพณี “ชั้นหมาก” หรือการหมั้นหมายอย่างเป็นทางการ เป็นพิธิ ส่วนคนอื่น ๆ นั้นเรียกว่า “น้อย” ภรรยาเกือบทุกคนเป็น ภรรยาที่ซื้อมา แต่ข้าพเจ้าไม่ทราบแน่ชัดว่าราคาโดยเฉลี่ยจะตก คนละเท่าไร เท่าที่เห็นคนที่ซื้อมาในราคาเจ็ดหรือแปดร้อยฟรังก์ ก็ดูน่ารักดี ดังนั้นถ้าสักพันห้าร้อยฟรังก์ ก็น่าจะได้สาวที่น่ารัก ปานนางฟ้ากระมัง ลักษณะที่แปลกและขัดกันในตัวก็คือภรรยา “หลวง” นี้เป็นคนที่สามีมอบหมายหน้าที่ให้จัดซื้อผู้หญิงมา ไว้ในฮาเร็มของตน และภรรยา “หลวง” นี้ก็เป็นคนมีหน้าที่ ควบคุมดูแลฮาเร็มทั้งหมด เช่นพาผู้หญิงเหล่านี้ออกไปเดินเล่น ควบคุมการจัดทำอาหาร ดูแลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย และการแต่งตัว

นอกจากนั้นภรรยา “หลง” นี้ก็เป็นคนเดียวที่จะได้รับมรดกต่อจากสามี และมีบุตรซึ่งเป็นทายาทรับทั้งชื่อและสมบัติสืบต่อไป และที่สำคัญก็คือหล่อนเป็นผู้เดียวที่ไม่อาจถูกขายได้ ส่วนภรรยาคนอื่น ๆ เป็นดัง “ฝูงวัวที่ชอบเล่นแต่น้ำสงสาร”^๑ ถึงแม้ว่าจะเป็นที่ชื่นชมของสามีผู้เป็นนายเนื่องจากความงามและความสาวสักเพียงใด แต่หล่อนก็เป็นเพียงสินค้า และในกรณีที่สามีเสียพินันต์ต้องการซื้อที่ดิน หรือขาดทุนในธุรกิจการค้าจนไม่มีเงินเหลือ เขาก็สามารถชำระคืนเจ้าหนี้โดยใช้ภรณยาน้อยและบุตรตามอัตราที่กำหนดตามกฎหมาย แล้วภรรยาและบุตรเหล่านั้นก็จะตกเป็นสินทรัพย์ของเจ้าหนี้ต่อไป

อย่างไรก็ดีข้าพเจ้าอยากจะได้ประเพณีอันน่ารังเกียจซึ่งเป็นที่ยอมรับด้วยความไม่ประสีประสนี้เสียเพื่อบรรยายให้ท่านฟังอย่างคร่าว ๆ เกี่ยวกับขบวนการในฮาเร็มที่เห็นอยู่ข้างหน้าหน้าสุกก็คือภรรยา “หลง” ซึ่งมักจะเป็นหญิงแก่ ๆ ซึ่งมีแต่ผมจุกที่หงอกแล้วบนศีรษะที่ถูกโกนจนเกลี้ยงและเขาก็เหี่ยวย่นต่อจากนั้นก็จะมีสาว ๆ ที่ช่างแต่งตัวและสดสวยจำนวนสิบห้าหรือยี่สิบคนซึ่งเป็นภรรยา “น้อย” ในชุดหม่สไบเฉียง ถ้าเพียงถูกซื้อมาได้ไม่เกินสองปี และในชุดไม้ไผ่เสื้ออื่นเพียงแต่ใส่สายสร้อยทองยาวลงมาถึงสะเอว ถ้าได้พ้นช่วงของน้ำผึ้งพระจันทร์แล้ว สำหรับภรรยาคนโปรดที่สุดในปัจจุบันจะเห็นได้จากจำนวนเครื่องประดับที่มีมากกว่าคนอื่น

^๑ข้อความนี้ต้นฉบับเขียนเป็นภาษาละตินว่า “lascivum sed miserabile pecus !” – ต้นฉบับ

ห่างจากขบวนนี้สักสองสามก้าวก็เป็นพวกทาสซึ่งอาจตามมาเป็นจำนวนหลักสิบหรือแปดสิบคน พวกนี้มีหน้าที่ถือหีบเล็กหิบน้อย คนโท ก่อง ลวดลายละเอียดและตระแกรงไม้ และนำส่งสารจริง ๆ กว่าเศษหนึ่งส่วนสี่ของประชาชนชาวสยามมีสภาพเป็นทาสทั้งนี้อาจเนื่องจากว่าเป็นเชลยศึก หรือเพราะว่าเกิดมาเป็นลูกทาส แต่ละคนเหมือนกับเป็นสินค้าซึ่งมีค่าระหว่างสองร้อยถึงสามร้อยฟรังก์ พวกผู้ชายมีหน้าที่เพาะปลูก พายเรือ ก่อสร้าง ส่วนผู้หญิงทำงานในบ้าน ส่วนลูกของทาสก็มีส่วนช่วยเพิ่มพูนความร่ำรวยของนาย แต่เรื่องทาสก็เป็นเรื่องที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้ว ข้าพเจ้าเพียงแต่นำมากล่าวถึงเพื่อให้ท่านทราบถึงที่มาของระบบการซื้อขายภรรยาและลูกโดยสามีและผู้เป็นบิดาอย่างไรก็ดีธรรมนี้เท่านั้น บาทหลวงลาร์โนตีคงจะเห็นได้จากแวตาคันฉงนสนเท่ห์ว่าข้าพเจ้าไม่สู้จะเชื่อเรื่องนี้อย่างสนิทใจนัก ดังนั้นเพื่อเป็นการยืนยัน บาทหลวงลาร์โนตีจึงได้ให้ข้าพเจ้าดูหนังสือของท่านสังฆราชปาลเลอกัวซ์ เรื่องเกี่ยวกับราชอาณาจักรไทยหรือสยาม (ค.ศ. ๑๘๕๔) ซึ่งข้าพเจ้าได้คัดคำแปลของสัญญาฉบับหนึ่งออกมาจากหนังสือเรื่องนั้นดังนี้ “วันพุธ เดือนหก วันที่ยี่สิบห้า แห่งจันทร์คติ ปี ๑๒๑๑ ปีระกา ข้าพเจ้านายมีซึ่งเป็นสามีนางกตผู้เป็นภรรยา ได้พามาถูกล่าวเราไปขายให้แก่นายหลวงศรีในราคาแปดสิบบาท (๒๔๐ ฟรังก์) เพื่อใช้แทนดอกเบี้ยค้างชำระในกรณีที่มาถูกล่าวของเราหนีไป นายเขายังมีสิทธิที่จะเอาตัวมาข้าพเจ้าไปเพื่อบังคับให้ข้าพเจ้าหามากลับคืนมาให้ได้”

ความรักลูกของบิดาและความรักในสิ่งที่เป็นคนน่าจะยับยั้งการขายอันไม่น่าเชื่อนี้ได้ ถ้าอัตราดอกเบี้ยไม่ได้สูงถึงร้อยละสามสิบในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นผลให้หนี้สินแม้แต่เพียงเล็กน้อยทำให้ครอบครัวแตกแยกได้ภายในระยะเวลาเพียงไม่กี่ปี ข้าพเจ้าเข้าใจว่าการเลิกทาสอาจมีปัญหายุ่งยากสำคัญ ๆ หลายปัญหา แต่ก็เป็นปัญหาชั่วคราวที่น่าจะมีทางแก้ไขได้ อย่างไรก็ตามถ้าในโลกนี้ยังคงมีคนที่ยึดมั่นสนับสนุนทฤษฎีของลัทธิการมีทาส ซึ่งก็ยังคงมีอยู่อย่างแน่นนอน เขาสมควรจะคิดบ้างว่าพวกชนชาติซึ่งไม่รู้โอหนือเหนืนี้จะถูกทฤษฎีอันเลวร้ายนี้นำไปถึงไหน ซึ่งเราก็ได้เหตุผลเพื่อต่อต้านขึ้นมาใหม่อีกเหตุผลหนึ่งแล้ว นั่นก็คือถ้าคนคนหนึ่งสามารถเป็นเจ้าของและเปลี่ยนมือการเป็นเจ้าของคนอื่นคนหนึ่งซึ่งมิได้เกี่ยวข้องกับเขาทางสายโลหิตเลยได้ก็แล้วทำไมเขาจะขายเด็กที่เป็นลูกของเขาและภรรยาซึ่งเขาได้มาโดยสัญญาการส่งมอบตัวและการสมรสไม่ได้ จริงอยู่ เราอาจกล่าวได้ในกรณีของประเทศสยามเช่นเดียวกับสหรัฐอเมริกาว่า “พวกทาสไม่ได้ร้องทุกข์อะไรและเขาก็มีความสุขดี” ข้าพเจ้ายอมรับว่าความอ่อนโยนอันเลื่องลือของชาวสยามผสมผสานกับความเกียจคร้านของพวกทาส และความไม่เอาใจใส่ในความต้องการของผู้ขึ้นของพวกนาย ทำให้คนพวกนี้เป็นพวกที่ไร้ทุกข์และเขาก็ไม่ได้มีความสุขเช่นเดียวกัน เพราะในเมื่อการทำงานมิได้มีค่าจ้างเป็นสิ่งตอบแทน แรงของมนุษย์จะไม่กลายเป็นแรงอันเฉื่อยไปได้ได้อย่างไร

กลับมาสู่จัตุรัสสาธารณะของเราซึ่งมีภรรยาขุนนางและ
ทาสมารวมกันอยู่ถึงกว่าสองหมื่นห้าพันคน และมีพระราชโอรส
ของพระเจ้าแผ่นดินประมาณสิบสององค์ทรงม้าซึ่งประดับ
ด้วยเงิน ขณะที่พวกขุนนางชั้นผู้ใหญ่โจงกระบี่สนมพู่และ
สีก้าวิ่งตามเสด็จ ทุกปีในช่วงฤดูนี้พระเจ้าแผ่นดินจะทรงแต่งตั้ง
ให้ขุนนางที่ทรงโปรดปรานคนหนึ่งเป็น “กษัตริย์สามวัน” แล้วก็
จะมีการจัดงานแห่เล็ก ๆ ขึ้น เมื่อเพียงไม่กี่ปีมานี้เอง กษัตริย์
ชั่วคราวนี้ยังมีสิทธิ์ที่จะยึดแวงร้านที่ผ่านไปเห็นหรือที่จะให้ทาส
ของเขาเข้าไปปล้นร้านนั้น ๆ ก็ยังได้ นอกจากนั้นเขายังมีสิทธิ์
เป็นเจ้าของเรือสำเภาคืนที่โคร้ายพอที่จะเข้ามายังกรุงเทพฯ ใน
ช่วงสามวันนั้นด้วย^๑ อย่างกับได้รับการบันดาลจากนางฟ้าด้วย
ไม่วิเศษ แต่ปัจจุบันนี้ประเพณีนี้คงเหลือแต่งานอันสนุกสนานซึ่ง
ทำให้เสียเงินจากท้องพระคลังของพระเจ้าแผ่นดินไปประมาณ
สองหมื่นฟรังก์สำหรับการฉลองต่าง ๆ

ในงานที่กล่าวซึ่งมีผู้คนประหลาด ๆ ให้ดูหลายแบบนี้มีชิงช้า
สูงมากตั้งอยู่ด้วย ได้ชิงช้านี้มีการชุดหลุมไว้หลุมหนึ่ง เสร็จ
แล้วเสนาบดีกรมนาเดินออกมา แล้วก็กลายเป็นนักกายกรรม
ไปโดยปริยาย เนื่องจากถูกแกว่งไปมาในอากาศบนชิงช้านี้
เพื่ออธิษฐานขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายซึ่งเป็นผู้คุ้มครองดูแลการ

^๑ธรรมเนียมเหล่านี้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนในตอนที่ว่าด้วยพระราช
พิธีพิธีขมกและจรดพระนังคัล ดูหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน กรมศิลปากรอนุญาตให้
ศิลปบรรณาการพิมพ์จำหน่าย พ.ศ. ๒๕๑๑ หน้า ๔๐๒ - ๔๐๙ - สวป.

เพาะปลูกได้โปรดอำนวยการเพาะปลูกทั่วประเทศเป็นไปด้วยดี ในศักราชใหม่นี้^๑ ต่อจากนั้นกษัตริย์สามวันขึ้นไปแกว่งบนชิงช้า^๒ เหมือนกัน ทำให้ฝูงชนซึ่งดูอยู่อย่างสงบเงียบเมื่อครุ่นนี้ยินดีปรีดา เป็นอย่างยิ่งเสียงจึงดังกันขึ้นมาใหม่ พร้อมกันนั้นก็ตีฉิ่งและ ตีกลองผสมเพื่อให้เสียงอีกทีก็ครึกโครมที่สุด

เราปล่อยตนเองให้ไหลไปกับฝูงชน จนกระทั่งมาถึงกำแพง พระราชวังที่มีหอเล็กหอน้อยมากมาย แล้ววิบุรุษของงานแห่ ทางเกษตรกรรมนี้ก็ขึ้นไปลาออกจากตำแหน่งที่บนระเบียงวัง จับพลันนั้นปรากฏว่าตามทางเดินและระเบียงทั้งหมดในวัง มีผู้คนแต่งตัวชุดต่าง ๆ สวยงามอยู่เต็มไปหมด ที่ข้างล่างนี้เป็นพวกทาสจำนวนเป็นพัน ๆ คน ส่วนข้างบนก็พวกทหาร ของเหล่าขุนนางซึ่งต่างแต่งสีสันดูฉูดฉาดอย่างกับนกแก้วและ นกกระตั้ว โดยลวดลายของผ้าก็ทำให้ดูเหมือนขนนกด้วย ! ข้างบนสุดก็คือพวกผู้หญิงจากพระราชฐานชั้นในซึ่งสวดศีระ

^๑ เข้าใจว่าผู้เขียนเข้าใจคลาดเคลื่อนในจุดมุ่งหมายของพิธีแรกนาขวัญกับพิธีโล้ชิงช้า – สวป.

^๒ โล้ชิงช้า เป็นส่วนหนึ่งในพระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย ซึ่งเป็นการรับเสด็จพระ อิศวรซึ่งถือกันว่าทรงลงมาเยี่ยมโลกปีละครั้ง เดิมจัดในเดือนอ้าย ต่อมาได้เลื่อนมาจัดในเดือนยี่ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเจ้าพระยาพลเทพซึ่งเป็นเกษตราธิบดีมีหน้าที่เป็นพระยาขึ้นชิงช้าซึ่งสมมติ ว่าเป็นองค์พระอิสวร (ไม่ได้เป็นผู้โล้) ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาพลเทพต้องรับหน้าที่พระยาขึ้น ชิงช้าเรื่อยมาจนถึงปลายรัชกาลที่ ๓ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หลังจากนั้นเป็นต้นมาข้าราชการ ที่ได้รับพระบรมราชโองการให้เป็นพระยาขึ้นชิงช้าเปลี่ยนกันไปเป็นคราว ๆ ไม่กำหนดแน่นอน ส่วนผู้ที่ขึ้นไปโล้ชิงช้าั้นพราหมณ์นำลวกันขึ้นไปโล้ กระดานละ ๔ คน ๓ กระดาน โล้ ๒ วัน ใน ปัจจุบันได้เลิกการโล้ชิงช้าแล้ว – สวป.

พระยาประคิพพัทธภูบาล (คอยู่เหลด ณ วรรณอง) พระยายืนชิงช้าในพระราชพิธี
ตรียัมปวาย-ตรีปวาย พ.ศ. ๒๔๗๔ กำลังถวายบังคมหน้าพระที่นั่ง
เป็นพระยายืนชิงช้าคนสุดท้ายของกรุงรัตนโกสินทร์

นาฬิกากำลังไล่ชิงช้าในพระราชพิธีตรึงพญา-ตรีพญา

และท่อนบนเปลือยเปล่าผ่านซึ่งลูกกรงไม้ออกมาอย่างกับนกที่ถูกขังอยู่ในกรง หญิงเหล่านี้ทูลนบรดาพระราชโอรสและพระราชธิดาของพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงแต่งองค์ด้วยอัญมณีอันสดสวยไว้เหนือศีรษะ

ทางด้านขวามีหอสีขาว ซึ่งมีช่องทำให้สามารถเห็นป็นใหญ่ที่มีขนาดยาวจนในตอนแรกข้าพเจ้าคิดว่าเป็นกลังทางดาราศาสตร์ แล้วอยู่ที่ ๆ หอที่กล่าวก็เต็มไปด้วยเครื่องแบบสถูปขนาดเราจึงทราบว่ามันคือทหารหญิงของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งทำหน้าที่ยามรักษาการณ์ พวกนี้แต่งตัวในชุดหมวกสีแดง ห้อยกระบี่และถือปืนติดดาบปลายปืนเป็นอาวุธ และข้าพเจ้าก็เกือบจะว่าส่วนนี้พวกก็อยู่ตรงตะเข็บกางเกง แต่ไม่ใช่เพราะเป็นโจงกระเบนพอง ๆ ดูเหมือนกึ่งกระโปรงชั้นในกึ่งกางเกงอาบนํ้าซึ่งยาวประมาณครึ่งน่อง ไนไม่เข้าทั้งบันไดและยอดหอก็เต็มไปด้วยทหารหญิงนี้ซึ่งทำท่าถืออาวุธอย่างทะมัดทะแมงแล้วก็ดูมีระเบียบมาก กองทหารซึ่งดูอย่างกับออกมาจากในฉากบัลเลต์นี้ทำให้เราต้องหัวเราะ หล่อนชักธงช้างเผือกสีแดงขึ้นสู่เสาตามครึ่งส่วนพระเจ้าแผ่นดินนั้นทรงออกมาประทับอยู่บนระเบียงชั่วคราวเดี่ยวแล้วก็ทรงรีบกลับเข้าไปยังห้องพระโรงซึ่งนับว่าไกลาหลเป็นอย่างยิ่ง

ทหารหญิง หรือทหารจิงโจ้ สังกัดกรมโชเดน

พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงร่างพระราชสาส์นที่จะทรงมีไปยัง พระจักรพรรดินโปเลียน^๑ มาเป็นเวลาถึงแปดวันแล้ว โดยทรง ปรีกษาหารือกับเจ้าหน้าที่จวนตึก แล้วก็จบลงด้วยการที่พระราชสาส์นที่ร่างไว้ในคืนก่อนจะถูกเผาไฟทิ้งอีกในวันรุ่งขึ้น ! เสร็จแล้ว พระราชสาส์นซึ่งจัดทำขึ้นด้วยความยากลำบากนี้ก็จะอาจจะตรงไปลงตะกร้าที่คอรเซ (d'Orsay) เลยก็ได้

ในระหว่างนี้พระอาทิตย์ก็กำลังจะตกดิน พวกทหารหญิงที่กำลังชักโคมอันเก่าแก่ซึ่งเป็นโบราณวัตถุทางประวัติศาสตร์ขึ้นสู่เสาใหญ่ท่ามกลางการให้จังหวะเสียงแหลม ๆ พร้อมกันนั้นก็มีการชักกิ่งปาล์มขึ้นไปกับโคมดังกล่าวอีกสองกิ่งซึ่งแกว่งไกวไปมาตามลม นัยว่าพิธีนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแจ้งให้พวกภู่ตึบสาธิตได้ทราบว่าคนเรากำลังเฝ้าอยู่ เพื่อไล่สิ่งเลวร้ายทั้งหลายไปไกล ๆ และเนื่องจากความเชื่อแต่ครั้งโบราณนี้ บรรดาบ้านริมแม่น้ำต่างก็กระทำพิธีเช่นเดียวกันพร้อมกันกับทางหอนี้

วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ เนื่องจากเราไม่ได้หยุดออกไปชมเหล่าวัด วัง จัตุรัสสาธารณะและเมืองแห่งสายน้ำในกรุงเทพฯ เลยตลอดเวลาสามวันที่ผ่านมา วันนี้เราจึงตกลงไม่ไปดูสิ่งก่อสร้างที่ประดับด้วยกระเบื้องและกระจกอีก หากแต่ออกไปชมบริเวณบ้านนอกรอบ ๆ เมือง ปรากฏว่าบ้านนอกนี้ไม่งามเหมือนภาพวาด และไม่มีทิวทัศน์น่าชมเหมือนแถวขวา แต่ก็อุดมสมบูรณ์มาก ทั้งนี้เพราะทุกปีน้ำจากลำแม่น้ำซึ่งเป็น

^๑พระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ - สวป.

เสมือนแม่น้ำในลี้ของอียิปต์แห่งเอเชียแถบนี้ นำความสมบูรณ์มาให้แก่นาข้าวในกลุ่มน้ำ ซึ่งนอกจากจะสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอสำหรับทั้งราชอาณาจักรแล้ว ยังสามารถส่งออกได้เป็นจำนวนประมาณถึงสิริร้อยลำเรือขนาดใหญ่อีกด้วย ! แต่ชาวสยามซึ่งมีบุญที่มีความสะดวกสบายอย่างเรียบง่ายเช่นนี้ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากที่ดินของเขามากกว่าเศษหนึ่งส่วนสิบของความสามารถในการผลิต ประเทศนี้มีพวกขุนนางและทาสแต่ไม่มีพ่อค้า มีชาวบ้านซึ่งทำไร่ทำนาเพื่อนำผลิตผลไปขายยังตลาด หมู่บ้าน หรือเมืองที่ใกล้ที่สุด แต่ไม่มีเกษตรกร ทั้งนี้ถ้าเหมืองในประเทศยังมีทองอยู่เป็นจำนวนมาก และปัจจุบันทองพระคลังยังมีภาษีมากเพียงพอที่จะใช้จ่ายสำหรับความเป็นอยู่ที่มีลักษณะภายนอกอันโอ้อ่าและความหรูหราตามปกติวิสัยของประชาชนซึ่งเต็มไปด้วยความเคารพบูชากษัตริยาธิราชเจ้าของเขาแล้ว ชาวสยามจะมีอะไรเป็นเหตุจูงใจให้ทำงานอย่างเหน็ดเหนื่อยในเมื่อมีแต่พระเจ้าแผ่นดินเท่านั้นที่จะเป็นผู้ทรงได้รับผลประโยชน์

ชาวสยามสามารถอยู่ได้อย่างสบายโดยใช้เงินเพียงสองหรือสามชูล์สำหรับซื้อข้าวและอีกชูล์หนึ่งสำหรับซื้อปลา ดังนั้นความจำเป็นที่จะต้องทำงานจึงแทบจะไม่มีบนผืนแผ่นดินนี้ ซึ่งธรรมชาติได้สร้างมาเพื่อให้ผลิตได้มากในขณะที่ประชาชนมีความต้องการบริโภคน้อย ดังนั้นจึงยังคงมีแผ่นดินส่วนที่อุดมสมบูรณ์แต่ถูกทิ้งไว้เฉย ๆ อีกมาก และยังคงมีกลุ่มน้ำซึ่งน่าจะ

ปลูกข้าวได้มากขึ้นอีกถึงปีละสองครั้งโดยไม่ลำบากหนองบึงต่าง ๆ ก็เหมือนเป็นแหล่งเพาะปลาตามธรรมชาติ เนื่องจากกระแสน้ำจะนำปลามาเป็นล้าน ๆ ตัว ซึ่งจะถูกล่อยให้เจริญเติบโตโดยไม่มีใครมาตกเอามันไป ! ถ้าประเทศนี้มีกลุ่มบุคคลอื่นอีกนอกจากพวกขุนนางที่อยู่ในวังและพวกทาสที่มีหน้าที่ถือหมาก และถ้าเขามีระบบการบริหารที่เอื้ออำนวยต่องานสาธารณประโยชน์ และต่อการสร้างความกระตือรือร้นให้ผู้คนทำงานเพื่อผลประโยชน์แทนความกลัวการถูกเฆี่ยนด้วยหวาย ก็สรุปได้ว่าถ้าแผ่นดินนี้ได้ผลิตและได้ส่งออกสิ่งที่พระเจ้าพรหมมาให้แล้ว ความทุกข์ยากในโลกนี้ก็คงจะเบาบางไปได้มากเพราะจะได้พืชผลมาช่วยแก้ปัญหาความอดอยากอย่างประเทศอินเดียและอัลจีเรียเคยประสบ และประเทศจีนต้องประสบอยู่เป็นประจำ !

จริงที่เคียวว่าประเทศสยามมีลักษณะพิเศษของทางตะวันออกที่มีได้ผสมผสานกับอิทธิพลจากที่อื่นอย่างเห็นได้ชัดว่ายอดแหลมประดับด้วยกระเบื้องของวัฒนาอารามให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนที่ไม่เคยรู้จักอะไรอื่นว่าถนนที่เต็มไปด้วยวรรณะซึ่งเป็นที่เคารพบูชาและวรรณะที่เป็นทาส พระราชฐานชั้นในอันสดสวยและพระสงฆ์ในชุดผ้าเก่า ๆ พระพุทธรูปหุ้มทองคำและกระท่อมเก่า ๆ อันประหลาดพิง ว่าที่นี้คือภาคตะวันออกอย่างแท้จริง คือมีทั้งความเห็นแก่ตัวและความสโลธ ทั้งล้าหลังและยิ่งใหญ่ แต่นอกเหนือจากที่กล่าวข้างต้นก็ยังมีสิ่งอื่นให้ค้นพบ นอกจากการทัศนาวจร คือมีการหาทางช่วยเหลือมนุษยชาติที่

ตกระกำลำบาก ทั้งนี้ต้องเปิดประตูนี้และต้องพยายามให้ผู้เก็บตนเองอยู่เบื้องหลังประตูนี้มีความกระตือรือร้นขึ้นมา ซึ่งอาตุรกีไม่จำเป็นต้องใช้เพื่อการนี้ ดังเห็นได้จากตัวอย่างของคนจีนที่เข้ามาอย่างสันติ คนจีนจำนวนไม่กี่พันคนที่ได้ย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในประเทศสยาม ได้ยึดการค้าทั้งหมดมาอยู่ในกำมือ และทุกสิ่งทุกอย่างที่ต้องใช้การทำงานได้ถูกส่งเสริมจัดการ และทำให้เจริญงอกงามโดยเขาเหล่านี้ ยิ่งชาวสยามเป็นคนที่ตามสบายเท่าไร ผู้ที่มาจากอาศัยจากอาณาจักรจีนซึ่งไม่เคยอยู่หนึ่งก็มีลักษณะของผู้ที่แสวงหาแต่ผลประโยชน์และทุ่มเทให้กับงานอย่างสม่ำเสมอมากขึ้นเท่านั้น

ดังนั้นเราจึงไม่ควรปล่อยให้ น้ำซึ่งหากมีการกวนก็จะเกิดประโยชน์ขึ้นอย่างมหาศาลต้องอยู่หนึ่ง เมื่อใดที่ประเทศสยามถูกเชื่อมโยงสายการเดินทางบนเส้นทางอันสำคัญระหว่างประเทศอินเดียและประเทศญี่ปุ่นโดยผ่านสิงคโปร์ เมื่อใดที่มีการจัดตั้งบริษัทการค้าขึ้น และแทนที่จะผ่านมาทางกรุงเทพฯ กันอย่างนักผจญภัย แต่จะมากันเพื่อการค้าขายอย่างจริงจังแล้ว เมื่อนั้นข้าพเจ้ามั่นใจว่าตัวเลขจะต้องแสดงให้เห็นว่า แนวความคิดแต่แรกของข้าพเจ้าถูกต้อง ข้าพเจ้าปรารถนาเหลือเกินที่จะให้ประเทศฝรั่งเศสแสวงหาเกียรติในการช่วงชิงชัยชนะทางการค้านี้โดยทางสันติ และอย่างถูกต้องตามกฎหมายโดยอาศัยบริษัท “เมสซาเจอรี แองเปรี็ล” (บริษัทแห่งพระจักรพรรดิ) อันยิ่งใหญ่ของเรา ทั้งนี้เนื่องจากชัยชนะอันนี้เป็นแบบเดียวที่เรา

จะพึงเสาะแสวงหาได้ และเป็นชัยชนะที่จะนำชื่อเสียงมาให้แก่เรา
มากยิ่งขึ้น เนื่องจากจะไม่เกี่ยวข้องกับการขยายอาณาเขตและ
จะมีผลกระทบไปกว้างไกลกว่า รวมทั้งมีลักษณะเกี่ยวข้องกัน
หลายประเทศกว่าด้วย

สำหรับบาทหลวงลาร์โนตินั้น ถึงแม้จะมีปัจจัยต่าง ๆ จำกัด
แต่ก็ได้พยายามชี้แนะให้ชาวสยามได้เห็นว่าการคิดประดิษฐ์
ใหม่ ๆ ของเราจะเป็นประโยชน์แก่ชาติสักเพียงใด ขณะที่เรานั่ง
เรือเร็วผ่านไปตามคลองที่ตัดกันกลางชนบท เห็นแต่หน้ากระต๋อม
แต่ละหลังมีครกไม้สั๊ก และมีผู้หญิงไม่สวมเสื้อสองสามคนค่อย ๆ
ใช้สากเก่า ๆ ตำข้าวเพื่อกะเทาะเปลือกออกจากข้าวจำนวนทีละ
เล็กทีละน้อยอย่างช้า ๆ และแบบโบราณที่สุด แต่หลังจากนั้นไม่
นานเราก็มาถึงโรงสีซึ่งนักศาสนาสอนผู้ขยันขันแข็งผู้นี้ได้จัดทำ
ขึ้นมาและขายไปแล้ว ท่านคงพอจะนึกออกว่าเครื่องจักรไอน้ำ
ที่นี้สามารถทำงานได้เร็วและมากกว่าชาวบ้านถึงร้อยเท่า การใช้
เครื่องชนิดนี้ได้ช่วยเปิดช่องทางใหม่ ๆ ให้แก่ผู้คนซึ่งไม่ค่อยจะ
รู้เรื่องรู้ราวที่นี้ในอุตสาหกรรมหลายสาขาแล้วเหมือนกัน^๑
อย่างไรก็ตามถ้าการริเริ่มนี้ได้รับการสนับสนุนทางการเงินซึ่งเขา
ขาดอยู่ ราชอาณาจักรนี้ก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง
ภายในเวลาเพียงสิบปีข้างหน้า !

^๑ นอกจากจัดทำโรงสีขึ้นมาแล้ว บาทหลวงลาร์โนตินยังได้สร้างโรงงานน้ำตาลอย่างแบบ
ยุโรปขึ้นเพื่อให้คนไทยรู้จักพัฒนาอุตสาหกรรมด้านนี้ให้ดีขึ้น จะได้เป็นผลดีต่อการครองชีพของ
ประชาชน - สวป.

บาทหลวง (ลาร์โนตี) ซึ่งไม่เคยทอดถอนใจผู้นี้อยู่ที่นั่นมาเป็นเวลาสี่สิบสองปีแล้ว และเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านมาก ท่านเป็นทั้งนักพฤกษศาสตร์และนักฟิสิกส์ นักล่าสัตว์และนักคำนวณ มีเสียงต่ำมีความบริสุทธิ์ของพระ และรูปร่างผอมผิวดำ รวมทั้งหนวดเหมือนทหาร และลักษณะเป็นนักสู้เหมือนนายทหารในแอฟริกา ท่านได้เดินทางไปตามป่าในประเทศและเทศนาไปทั่วเพื่อให้ความรู้แก่ผู้อื่น ขณะเดียวกันก็ได้ความรู้ต่าง ๆ อันมีค่าติดตัวกลับมา เราจึงโชคคืที่ได้ฟังท่านเล่าเกี่ยวกับชีวิตอันพเนจรและต้องผจญภัยท่ามกลางเสือหรือผู้คนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อท่าน และสิ่งที่เราได้ประจักษ์ก็คืออรองจากพระปรเมนทรมหามงกุฎแล้ว ท่านก็คือพระเจ้าแผ่นดินของกรุงเทพฯ ทั้งนี้เนื่องจากทั้งชายและหญิงต่างก็ก้มแสดงความเคารพท่านพร้อมกับยิ้มให้ด้วยความปรารถนาดี ซึ่งก็เป็ผลตอบแทนอย่างคุ้มค่าสำหรับการกระทำความดีด้วยความบริสุทธิ์ใจของท่าน

ในชีวิตซึ่งเป็นการสมัครใจเนรเทศตนเองของท่านมีหลายช่วงที่มีลักษณะพิเศษเช่นท่านเป็นคนแรกที่ได้ทำการถ่ายรูปในเมืองนี้ ซึ่งก็คงพอจะนึกออกกันว่าได้ทำให้เกิดความมหัศจรรย์ใจสักเพียงใด นอกจากนั้นไฟฟ้าก็เป็นสิ่งที่ทำให้ท่านได้มีโอกาสแสดงอะไรวิเศษ ๆ หลายครั้ง โดยเฉพาะวันหนึ่งได้มีพระสงฆ์ทำท่ายานต์ต่อหน้าผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยมีรูปหนึ่งประกาศว่าจะอธิษฐานขอให้ “พระพุทฺธ” บันดาลให้ “ปีศาจของพวก

คริสตังต้องกำศึระลงให้ได้ ในตอนแรกดูพวกในจิวรผ้าเหลือง
จะได้เปรียบแต่แล้วกลายเป็นเรื่องตลกเมื่อพระสงฆ์ทั้งสองรูปซึ่ง
ประกาศตนว่ามีความคงกระพันเกิดจับปลายสายของเครื่องไฟฟ้า
อย่างมั่นคง ทันทีที่เครื่องเริ่มหมุนก็เกิดประกายขึ้นมา นอกจาก
นั้นแรงสะเทือนก็ทำให้พระสงฆ์ที่น่าสงสารบิดไปมาอย่างกับกบ
ในห้องทดลอง พร้อมกับส่งเสียงร้องอย่างบ้าคลั่งและเต้นอย่าง
กับจะตาย !

นอกจากนั้นประเทศสยามก็เพิ่งจะได้เริ่มนำเรือกลไฟ
เข้ามาใช้ แต่การใช้ดังกล่าวเป็นไปเพื่อความสำราญตามพระราช
นิยมของพระเจ้าแผ่นดินมากกว่าเพื่อความเจริญของประชาชน
พวกฉีพายซึ่งว่องไวมากของเราได้พาเราผ่านไปดูเรือหลวง
จำนวนสักสิบสองลำ ซึ่งสวยงาม...และเหมาะสำหรับผืนน้ำเรียบ ๆ
โดยเฉพาะ ซึ่งส่วนใหญ่มีนายเรือเป็นชาวเยอรมันและมีคนจีน
ซึ่งมีความชำนาญในการควบคุมสินค้าเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อย
หลังจากที่ได้เดินทางเช่นนี้ตามลำน้ำโดยขึ้นไปทางเหนือของ
กรุงเทพฯ เราก็มาถึงโรงเรือพระราชพิธี เรือเหล่านี้เป็นเรือ
ขนาดใหญ่มาก แกะจากต้นไม้ต้นเดียวและยาวถึงสี่สิบแปดเมตร
ตรงหัวเรือและท้ายเรือซึ่งเป็นสีทองประดับด้วยไม้แกะสลักรูป
มังกรมีปีก จระเข้ ปลาโลมา และนางเงือก ตรงกลางมีกัญญา
อันสง่างามเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนิน
ในพิธีสำคัญตามลำน้ำนี้ ด้วยกระบวนเรืออันบางยาวพายโดย
ฉีพายแปดสิบคนซึ่งถือพายสี่ทอง ตามด้วยเรืออันสวยงามของ

พวกขุนนางซึ่งแข่งกันช่วยเสริมความยิ่งใหญ่ของกระบวนเรือ
พระที่นั่ง ท่อมกลางเสียงแห่เรือแบบตะวันตกออกอย่างแท้จริงคงจะ
เป็นภาพที่น่าดูมาก

ต่อจากนั้นเราก็ได้ไปดูสถานที่ต่อเรือ ซึ่งมีชาวสยามกำลัง
ต่อเรือลาดตระเวนเบาดัดด้วยไม้สักสวย ๆ ตามแบบยุโรปเกือบจะ
เสร็จอยู่แล้ว และจะได้ติดตั้งเครื่องจักรใบพัดซึ่งมาจากกลาสโกว์
ในไม่ช้า คนงานพวกนั้นฉลาดและมีความชำนาญมาก ถึงแม้ว่า
สถานที่ต่อเรือนี้จะดูโบราณและน่าจะเป็นอยู่เรือมากกว่า ทั้งนี้
เขาใช้วิธีชุดหลุมขนาดใหญ่ห่างจากแม่น้ำสักยี่สิบก้าว แล้วก็สร้าง
โครงเรือในหลุมนั้น พอต่อเรือเสร็จเขาก็จะพังกำแพงดินที่กั้น
หลุมจากแม่น้ำออกเป็นผลให้เรือลอยน้ำอย่างเรียบร้อย แต่ส่วน
ใหญ่เรือที่ต่อกันก็เพื่อแล่นในอ่าวเพราะเขาไม่ชำนาญในการออก
ทะเลใหญ่ โดยเฉพาะตั้งแต่ที่ได้พยายามซ่อมแหลมก๊อตโฮปแล้ว
เรือได้ล่นระหว่างทาง

วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ เข้านี้นายพลมา
ถึงอย่างกับฟ้าผ่าเพื่อบอกให้ทราบว่ามีเรือทรงทราบว่าเราจะ
กลับพร้อมนี้โดยเรือเจ้าพระยา พระเจ้าแผ่นดินจึงมีพระราช
ประสงค์ให้เจ้าชายเข้าเฝ้าฯ อีกครั้งเพื่อจะได้ทรงลา เราจึงรีบ
ไปยังพระบรมมหาราชวังส่วนที่ติดกับที่ประทับ พระที่นั่งใน
พระบรมมหาราชวังส่วนนี้มีความสง่างามมาก ทั้งนี้เนื่องจาก
เป็นสถาปัตยกรรมประกอบด้วยหลังคามันเป็นเงาสีน้ำเงิน
สดและเขียว หกชั้น ยอดแหลมตามมุมซึ่งสูงเสียดและหน้า

บันประดับด้วยกระจก สำหรับหลังคาซึ่งเป็นประภาสนั้นมีได้ มีฝาผนังคำอยู่เลย หากแต่มีเสาไม้สักขนาดใหญ่มากทั้ง ด้านขวาและด้านซ้ายด้วยม่านผ้าไหมสีแดงกำ ลายเงินและ ลายทองจีบสี่เหลี่ยม พื้นของพระที่นั่งนี้เป็นระเบียบยกพื้นทำ ด้วยหินอ่อนสีขาว แล้วก็มีเสากระเบียงประดับอยู่รอบนอก อย่างกับยามรักษาการณ์^๑ บรรยากาศนี้ไม่มีความมืดขรึมเลย หากแต่มีลักษณะแบบตะวันออกอันวิเศษกว่าที่เราได้เห็นมา ทั้งหมดเนื่องจากพระราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าแผ่นดินจะ ทรงพระราชยานเสด็จไปยังวังใดวังหนึ่งในเมือง เราจึงต้อง คอยอยู่พักหนึ่งจนกว่าให้พิธีการรำลึกลิ้นสุดลง พระปรเมนทรมหามงกุฎประทับอยู่บนบันไดสีขาว ซึ่งพระองค์ทรงใช้เพื่อขึ้น ประทับบนหลังช้างด้วย

เสร็จแล้วเราก็ได้เข้าไปข้างใน พระเจ้าแผ่นดินพระพักตร์ แจ่มใส หลังจากที่ได้ทรงถามพวกเราทุกคนเกี่ยวกับอายุ ที่อยู่ วันที่ออกเดินทางจากยุโรป เหมือนกับเมื่อวันก่อนนี้แล้ว พระองค์ ได้ทรงมีพระปฏิสันถารกับเราตลอดแล้วอย่างไม่น่าเชื่อ แล้ว ก็ได้ทรงจับแขนของ ตู๊ก เดอ ปองติเยร์ เพื่อสวมข้อมวงค์ ทองพันกันไปมาวงใหญ่ของพระองค์ซึ่งเป็น “ทองคำแท้ของ ประเทศสยาม” ให้บนนิ้วพระหัตถ์ ก่อนที่จะเสด็จพระราชดำเนิน พาไปจากห้องพระราชบัลลังก์ไปยังพระตำหนักสวนพระองค์

^๑ตามที่บรรยายมานี้เข้าใจว่าเป็นพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท - สวป.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยืนบริเวณเกย
หน้าพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท

วันนี้พระองค์ทรงมีลักษณะโอ้อ่า ว่องไว เห็นได้ว่าไม่ได้ทรงกลัวเราอีกแล้ว “มีเสียง จ๊ับจ๊ับจ๊ับ” ในระหว่างที่พระองค์ทรงเคี้ยวพระศรีตีสีชมพู “ข้าฯ รัก” ...(แทรกด้วยคำภาษาสยาม) “มาก มาก” ทรงทิ้งช่วงอีกเพื่อทรงคายพระศรีลงในพระสุพรรณศรี “ท่าน ข้าฯ จึง (อาการเคี้ยวเร็วมากช่วงนี้) “ขอมอบภาพถ่ายให้แก่”^๑ (ทรงคายออกไปนอกกระโถน) “แก่ท่าน” ฯลฯ ข้าพเจ้าอยากจะพูดภาษาไทยได้อย่างที่พระองค์ตรัสภาษาอังกฤษได้ แต่ก็ไม่สามารถบรรยายให้ท่านทราบได้ถึงจำนวนคำภาษาสยามภาษาถิ่นละติน กึ่งฝรั่งเศสซึ่งเราไม่อาจเข้าใจได้ ซึ่งพระองค์ทรงแทรกเข้าไปในระหว่างประมาณสิบสองคำที่ตรัสข้างต้น พระองค์เสด็จพระราชดำเนินโดยทรงจับข้อพระกรของเจ้าชายอย่างโปรดปราน ส่วนเรานั้นเดินตามกันเงียบ ๆ ภายใต้เพดานซึ่งสะท้อนแสงเหมือนจากในเทพนิยายท่ามกลางกระบวนพระราชโอรสและพระราชธิดาซึ่งตามเสด็จพร้อมทรงพระสรวลกันอย่างสนุกสนาน สังเกตได้ว่าจะโปรดฝรั่งมากที่สุดทีเดียว และด้วยพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นซึ่งไม่เคยปรากฏว่าได้พระราชทานให้แก่ชาวต่างชาติอื่นใดเลย (บาทหลวงดาร์โนติและนายพลว่าอย่างนั้น) เราได้ผ่านประตูเข้าไปยังพระราชฐานชั้นในส่วนพระองค์ ! พวกผู้หญิงซึ่งอยู่กันเป็นกลุ่ม กลุ่มละสิบห้าหรือยี่สิบคน ดูแปลกท่าทางใจเนื่องจากเสด็จมาอย่างไม่ทราบมาก่อนล่วงหน้า แล้วพวกหล่อนกราบถวายบังคม

^๑ต้นฉบับใช้ว่า “give sieraklao, my photograph to...” - สวป.

ลงบนเสื้อสีต่าง ๆ ที่ปูอยู่บนพื้น โดยการทิ้งน้ำหนักตัวลงบนหัวเข่าและข้อศอก ลักษณะกัวเกรงมาก ส่วนอีกประมาณร้อยหกสิบคนหลบไปอยู่บนบันไดวนบนระเบียงที่ยื่นออกมาบนศาลาซึ่งเชื่อมกันโดยสะพานหินอ่อน แต่ก็ยังมีที่หนีไปตรงทางเดินที่ร่มในสวน บางคนก็แอบดูตามช่องประตูที่แง้มเปิดอยู่ด้วยความอยากรู้อยากเห็น ผู้หญิงบางคนชรา ผิวเหี่ยวห่อตัวอยู่ในเสื้อสีเหลืองอยู่ทางด้านหนึ่ง และมีจำนวนมากที่ยังสาว ๆ ผิวสีช็อกโกแลตห่มผ้าแถบขนาดกว้างไม่ถึงศอกไขว่กันแทนเสื้อและนุ่งผ้าโจงกระเบนสีฟ้า ที่คอ เหว และมือประดับด้วยเพชรดูเหมือนรังผึ้ง

จากนั้นพระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จพระราชดำเนินไปยังกลุ่มเจ้าจอมที่มีอายุมากที่สุด ทรงจับมือคนหนึ่งซึ่งกัวเกรงตัวสั่น แล้วก็ทรงพามาจนกระทั่งถึงเรา พระหัตถ์ขวาของพระองค์ทรงจับแขนเจ้าจอมและพระหัตถ์ซ้ายทรงจับแขนเรา แล้วก็ทรงให้เราแตะแปะปลายนิ้วกัน... “เธอเป็นหญิงที่ดี” พระองค์ตรัสหลังจากที่ได้ให้เจ้าจอมคนนี้กลับไปทันทีหลังจากที่ได้ “จับมือ” กันแบบชาวเอเชียแล้ว “ให้ลูกสาวฉันสามคน” แล้วพระองค์ก็ได้ทรงไปนำมาอีกคนหนึ่งเพื่อการแตะแปะปลายนิ้วเช่นเดียวกัน “เธอดีมาก” พระองค์ตรัส “ให้ลูกสิบคน” และนี่ก็คือวิธีแนะนำบรรดาเจ้าหญิงในประเทศสยาม ! และทุกคนจะเริ่มต้นการกราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินด้วยประโยคเป็นจังหวะ ซึ่งเป็นสำเนียงที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะและเป็นตัวของตัวเอง

ของเลียง ! ภาพของพระเจ้าแผ่นดินชาวเอเชียซึ่งยังคงรักษาไว้
ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีของสุลต่านสมัยก่อนไว้อย่างสมบูรณ์
นี้เป็นภาพที่พิเศษจริง ๆ สำหรับชาวยุโรปที่ได้เห็น ! ...

การเดินทางกลับ จากประเทศสยาม

- คณะราชทูตจากประเทศสยาม
- ทะเลสาบ ซึ่งเป็นสาเหตุของข้อขัดแย้ง
กับประเทศฝรั่งเศส
- พระบรมราโชบายด้านการเมืองของ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ กลางทะเลบน
เรือเจ้าพระยา เราออกเดินทางจากกรุงเทพฯ เมื่อเช้า
วานขึ้นด้วยความหวังอันค่อนข้างจะแน่นอนว่าจะได้มาถึง
สิงคโปร์ทันเวลาที่จะเดินทางต่อไปกับเรือฝรั่งเศสที่ชื่อ “แอมเปรา
ทริซ” (Impératrice) ซึ่งกำลังจะไปยังโคชินจีน มันเป็นความฝัน
ที่จะได้ไปเหยียบบนผืนแผ่นดินของฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในแถบภูมิภาค
อันห่างไกลนี้ เราได้จองตั๋วเดินทางที่บริษัทเมสซาเจอรีเมื่อ
ประมาณเดือนหนึ่งมาแล้ว และน่าจะได้เห็นโคชินจีนซึ่งเป็น
เมืองขึ้นของเราอย่างน้อยก็ชั่วโมงก็ยังดี แต่เป็นที่น่าเสียดาย
เพราะเรือเพิ่งจะออกเดินทางมาได้ไม่ถึงสองชั่วโมงก็มีเรือหลวง
ไล่ตามมาอย่างรวดเร็วเพื่อนำคำสั่งมาแจ้งกับต้นเรือเจ้าพระยาว่า
ให้รอคณะทูต (อันเลื่องลือ) ที่พระเจ้าแผ่นดินมณฑลกุญโปรดเกล้าฯ
แต่งตั้งให้ไปยังราชสำนัก “สมเด็จพระจักรพรรดิแห่งฝรั่งเศสผู้เป็น
เสมือนพระอนุชา” ณ ที่สันดอนแม่น้ำ และนี่ก็เป็นสาเหตุที่ทำให้
เราต้องทอดสมออยู่ท่ามกลางโคลนตมแถวสันดอนนี้มาเป็นเวลา
สองวันแล้ว ภายใต้แสงอาทิตย์อันร้อนแรงราวกับกองเพลิงและ
ร้อนจนแทบจะหายใจไม่ออก เนื่องจากกลิ่นที่ลอยขึ้นมาจาก
ใต้ท้องเรือ นับจากช่วงระหว่างคาคฟ้า (L’entre – pont) และ
จากคาคฟ้าของบ่อขังน้ำที่เรียกกันว่าเรือเจ้าพระยาลำนี้ แทบไม่
น่าเชื่อว่าเราต้องทนทุกข์ทรมานสักเพียงใดในการอยู่ท่ามกลาง
ผู้โดยสารชาวพื้นเมืองจำนวนสี่ร้อยคนซึ่งทั้งเหม็นและตัวเหนียว
เหนอะหนะมอมแมมไร้มารยาทและส่งเสียงดัง เป็นที่น่าเสียดาย

ที่พวกมตจำนวนนับล้านตัว ที่มีอยู่ตอนเดินทางขามามีได้ล้ม
หายตายจาก ขณะที่เรือจอดอยู่ที่กรุงเทพฯ ขณะที่ทอดสมอยู่
นี้ก็ไม่มีลมอะไรพัดมาเพื่อทำให้มีคลื่นทะเลเสียด้วย จะได้ช่วย
ให้เราพ้นจากสิ่งแวดล้อมของผู้โดยสารซึ่งทำกับข้าวด้วยกะปิ
ที่เหม็นน่าคลื่นเหียน และสูบฝุ่นบนคาค้ำซึ่งแน่นขนัดไปชั่วคราว
เพราะการเมาเรือ มีอยู่เพียงช่วงเดียวที่เกิดสิ่งน่าสนใจขึ้น
นั่นก็คือท่ามกลางเรือจำนวนประมาณยี่สิบลำที่ทอดสม
อยู่ที่สันดอนก็มีเรือลาดตระเวนอเมริกันชื่อว่าเชนานโด
(Shenandoah) เข้ามาทอดสมด้วย เรือลำนี้กำลังอยู่ในระหว่าง
การเดินทางรอบโลก เมื่อทอดสมเสร็จแล้วเขาก็ได้ส่งเรือเล็กมา
ลำหนึ่งและพาเรากลับไปเยี่ยมเรือเขา ส่วนใหญ่แล้วพวกนายเรือ
เป็นคนที่เจ้าชายทรงเคยรู้จักมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนหนึ่ง
เป็นเพื่อนรุ่นเดียวกันกับพระองค์ พระองค์จึงทรงมีความสุขมาก
ที่ได้คุยกันเกี่ยวกับโรงเรียนนายเรือและการออกรบร่วมกันบนเรือ
เลอ มาเซโดเนียน (Le Macédonian) และเรือจอห์น อาดัมส์
(Le John Adams) ในอ่าวแห่งเม็กซิโก

ในที่สุดก็มีควันสีดำ ๆ ไพล่ขึ้นมาให้เห็นเหนือแนวต้นมะพร้าว
แล้วกระบวนคณะที่ทรงเกียรติก็เคลื่อนที่ใกล้เข้ามา และ
จอดเทียบเรือเรา เขาคงจะเห็นได้ชัดว่าเราอารมณ์ไม่ดีเลยที่
ต้องรอมมาเป็นเวลาถึงสี่สิบแปดชั่วโมงท่ามกลางผู้คนเหล่านี้
นายพลมาส่งคณะทูตด้วย คณะทูตนี้มีนายพลอย^๑ เป็นหัวหน้า

^๑พระยาสุรวงค์ไวยวัฒน์เป็นเอกอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็ม - สวป.

และถูกขายของเขาชื่อโตโต้ (Photo) ก็มาด้วย และเนื่องจาก
เป็นการเดินทางไปยังกรุงปารีสทุกคนต้องยอมสละผ้าโจง ครั้น
แล้วท่านเอกอัครราชทูตจึงสวมกางเกง เลื้อยก็ักผ้าสักหลาดสีแดง
และเสื้อนอกสีดำ ภรรยาหลวงของเขา (อายุสี่สิบสองปี) อยากไปด้วย
ทั้งนี้ถึงแม้จะไม่ได้หวังว่าจะไปมีชื่อเสียงที่กรุงปารีส แต่อย่างน้อย
ก็จะได้ดูแลนายพลอย มีภรรยาขุนนางอีกคนหนึ่งขึ้นเรือมา
เหมือนกัน แต่ว่าคนนี้จะไปส่งถึงสิงคโปร์เท่านั้น อุปทูตและราชทูต
ผู้ได้รับมอบอำนาจเต็มคือพระราชเสนา^๑ ซึ่งถูกส่งไปเพื่อแสดงตัว
และเพราะเขามีสัญญาติดัมพูชา ด้วยเหตุนี้ข้อคิดเห็นของเขา
จะต้องมีน้ำหนักมาก เขาแต่งกายในชุดผ้าสักหลาดสีเขียว
แอปเปิล พวกเขาเหล่านี้คงคิดว่ากำลังจะเดินทางไปยังแลปแลนด์
(Laponie) ขั้วโลกเหนือหรืออย่างไรจึงใส่เสื้อผ้าเสียจนอุ่นทีเดียว
ถึงแม้ว่าจะยังร้อนถึง ๔๕ องศาอยู่ก็ตาม

หลังจากผู้ที่ร่วมไปในคณะทูตอีกห้านายได้ขึ้นเรือแล้ว
ปรากฏว่ามีกระบวนผู้หญิงจำนวนมากบุกขึ้นมบนาคาฟ้า ผู้หญิง
เหล่านี้คือภรรยาจำนวนสามสิบหรือสามสิบห้าคนของนายพลอย
ซึ่งมาร่ำลาเขา เราจึงช่วยตัดฉากอันแสนเศร้าให้แก่การทูต
ซึ่งมีพิศลึกล้ำผู้นี้โดยเร็ว โดยการให้เรือเจ้าพระยาเปิดहुด
เป็นผลให้เรือเหล่านั้นกลับไปในทิศทางตรงกันข้ามกับเราโดยมีนาง
ร้องให้เต็มคาคาฟ้าเรือ “เดี่ยวก็จะส่งบลงเอง” มีคนบอกเรา
“เพราะที่กรุงเทพฯ ก็เหมือนกัน เวลาแมวไม่อยู่หนูก็เดินรำเริง”

^๑ปลัดกรมมหาดไทยฝ่ายเหนือเป็นอุปทูต - สวป.

พอขึ้นเรือมาได้ไม่เท่าไร พวกนักการทูตชาวสยามก็กระทำตามหน้าที่โดยการอ่านคำสั่งครั้งแล้วครั้งเล่าเพื่อให้ขึ้นใจ พระราชสาส์นซึ่งทรงใช้เวลานานมากในการร่างนี้เป็นคำคัดค้านสูงสุดของเราอย่างไม่มียุติธรรมมากกว่าเป็นการปฏิเสธการยินยอม^๑ เพราะสถานการณ์ไม่อำนวยให้ปฏิเสธที่จะยินยอมตามข้อเรียกร้องอันนำมาซึ่งความลำบากใจมากอีกต่อไปแล้ว เหล่าที่ปรึกษาของท่านกลาโหมจึงจำใจต้องปฏิบัติตาม แต่ก็อยากให้การเสียดสีครั้งนี้เป็นการเสียดสีต่อองค์จักรพรรดิของฝรั่งเศสเอง “โดยที่เป็นพระราชประสงค์ เราจึงยินยอมให้เขตแดนตามที่เรียกร้อง แต่ทั้งนี้เราจะยอมให้กรุงปารีสเท่านั้น ไม่ใช่แก่กรุงสุด” ซึ่งถึงแม้จะเป็นการกระทำที่เราต้องสูญเสีย แต่ก็เป็นที่เกียรติแก่เราอย่างสูง !

สำหรับชนชาติที่ไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีลัทธิชาติที่แน่นอนเหมือนหมู่ชนต่าง ๆ ในแถบเอเชียตอนใต้ ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองด้วยอำนาจเด็ดขาดของพระเจ้าแผ่นดินเล็ก ๆ จำนวนมาก อาทิ ขึ้นกับเวียตญั๊ ประเทศสยามบ้าง เป็นต้น และสำหรับผู้ลี้ภัยจำนวนมากเหล่านี้ ซึ่งผลผลิตเป็นประโยชน์แต่สำหรับพระเจ้าแผ่นดินของเขาเท่านั้น จึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยง

^๑พระราชสาส์นนี้ถึงวันที่ ๑๓ เดือนมกราคม คริสต์ศักราช ๑๘๖๗ เป็นปีที่ ๑๗ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดูหนังสือพระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานไปยังประเทศต่าง ๆ ภาคที่ ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าเสวษฐศิริ กฤดากร หน้า ๕๗ - ๖๓ - สวป.

ไม่ได้ที่เขาจำเป็นต้องหาที่พึ่งใฝ่ใจจากประเทศที่มีอำนาจ เพื่อให้ประเทศดังกล่าวเดินหน้าเจริญรุ่งเรือง เสริมสร้างพลังให้ เพื่อแก้ปัญหาความเฉื่อยแฉะและความเหี่ยวแห้งของเขา ด้วยการปรับปรุงเมืองท่าเรือ และเปิดโอกาสทางการค้า และที่ตั้งของโคชินจีนนั้นอยู่ตรงประตูสู่ประเทศจีนที่มีพลเมือง มากจนไม่อาจเลี้ยงดูพลเมืองได้ และจำเป็นต้องขอข้าวจาก ดินแดนนี้ทุกครั้งที่ฤดูฝนอันวยให้ผลผลิตดี ฉะนั้นประเทศเมืองขึ้น ของเราซึ่งสามารถผลิตได้มากกว่าความต้องการถึงยี่สิบเท่า จึงจำเป็นต้องหาทางป้องกันการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ของตน และขณะเดียวกันก็ป้องกันมิให้เจ้าเมืองต่าง ๆ เป็นปฏิปักษ์ ต่อตน นอกจากนั้นก็ต้องรักษาตลาดสำหรับสินค้าของตน ให้เปิดไว้ และเพราะเหตุนี้จึงได้เกิดข้อขัดแย้งขึ้นกับคณะรัฐบาล สยาม ทั้งนี้เราต้องระวังตลอดเวลาว่าเบื้องหลังประเทศดังกล่าว ก็คือประเทศอังกฤษซึ่งอาจปิดทางออกต่าง ๆ ของเราได้

ถ้าแม่น้ำเจ้าพระยาคือลุ่มน้ำไนล์แห่งกรุงเทพฯ แม่น้ำโขง ก็คือลุ่มน้ำไนล์ของกัมพูชาและเราก็ต้องการให้การคุ้มครองของ เราครอบคลุมแคว้นต่าง ๆ ของลำน้ำสายนี้ การละเลยหรือ การขาดความสนใจในเรื่องนี้อาจทำให้เราต้องสูญเสียหมดสิ้น ที่เดียว ทั้งนี้เพราะคนอื่นที่มีโชเราที่อาจจะครอบครองพื้นที่ ดังกล่าวจะเป็นผู้ที่มีอำนาจบนพื้นที่อันกว้างขวาง ซึ่งมี ทรัพยากรมาก แต่แม่น้ำโขงซึ่งปากแม่น้ำเป็นของเรานั้น

รับน้ำจากทะเลสาบเขมร^๑ ทั้งแม่น้ำและทะเลสาบนี้ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาจริง ๆ จึงเป็นปัจจัยใหญ่ และมีความสำคัญในแถบภูมิภาคนี้ซึ่งส่งปลาแห้งไปขายยังชวา จีน อินเดีย ได้กำไรเป็นล้าน ๆ ที่นี่มีปรากฏการณ์อันแปลกและอาทาทิไคเหมือนไม่ได้คือทั้งคลองที่ติดกับทะเลสาบและตัวทะเลสาบเอง (ซึ่งเป็นทะเลขนาดเล็กในประเทศ) น้ำจะแห้งฤดูหนึ่งทุกปี เป็นผลให้มีปลาหลายสายพันธุ์นอนทับถมกันอยู่หนาประมาณสองสามฟุต และนี่ก็คือประเด็นสำคัญของปัญหาระหว่างประเทศฝรั่งเศสและประเทศสยาม และสาเหตุของข้อขัดแย้ง เนื่องจากหากสูญเสียมันไปจะทำให้เราจนลง ส่วนถ้าได้เอาไว้ก็จะทำให้การคุ้มครองกัมพูชาของเราประสบแต่ความเจริญอย่างแน่นอน

เรื่องที่เรารู้ก็คือเขตแดนของประเทศสยามและประเทศกัมพูชาแบ่งทะเลสาบนี้ออกเป็นสองส่วนเท่า ๆ กัน และในเมื่อปัจจุบันนี้ประเทศกัมพูชาขึ้นกับเรา เราจึงอยากได้ทะเลสาบไว้ทั้งหมดซึ่งชาวสยามก็อยากได้เช่นกัน !

ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุที่นายพลยดต้องออกเดินทางไปยังกรุงปารีส โดยนำเอาปลาจากทะเลสาบดังกล่าวเป็นจำนวนมากติดตัวไปด้วย และคงจะกลับมาสู่ร่วมเงาวิหารกระเบื้องเคลือบของบ้านเกิดเมืองนอนของเขาโดยไม่มีสินค้าติดตัวมา และจนลงด้วย บาทหลวงลารโนตีทำหน้าที่เป็นล่ามให้แก่คณะนี้เช่นเดียว

^๑ทะเลสาบเขมร หรือที่เรียกกันว่า โตนเลสาบ (Tonle Sap) ที่เมืองเสียมราฐ เป็นทะเลสาบน้ำจืดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในกัมพูชา - สวป.

กับคราวคณะทูตซึ่งเจโรมได้วาดภาพไว้ พวกนักศาสนาสนา
เข้าใจเกี่ยวกับผลประโยชน์ของประเทศสยาม ซึ่งถูกคุกคามโดย
โครงการช่วงชิงดินแดนของประเทศฝรั่งเศสในเรื่องนี้ดี และก็เป็น
ที่ยอมรับกันว่าไม่มีแม้แต่รัฐบาลใดในยุโรปซึ่งส่งเสริมอารยธรรม
คริสต์ตั้งมากเท่าราชสำนักแห่งสยาม ทั้งนี้นอกจากจะได้เปิดให้
ศาสนาของเรามีอิสระเต็มที่อย่างเป็นพิเศษแล้ว พวกนักสอ
ศาสนายังได้เป็นพระสหายของพระเจ้าแผ่นดินด้วย^๑ ดังนั้นจึง
จะน่าเข้าใจว่าความซาบซึ้งในสิ่งที่แล้วมา และการคำนึงถึงผล
ประโยชน์แห่งความเจริญต่อไปในอนาคตจะทำให้เขาเข้าข้างฝ่าย
สยามที่เป็นโจทก์ในเรื่องใหญ่นี้

อย่างไรก็ตามในเมืองหลวงแถบเอเชียนี้ บุคคลที่เห็นใกล้ชิด
เข้มแข็งและเด่นที่สุดก็คือเมอซิเออร์โอบาเวต์กงสุลของเรา
ซึ่งมีทั้งความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยว และปฏิบัติหน้าที่อย่างสุด
ความสามารถเพื่อความยิ่งใหญ่ของชาติ อีกทั้งยังเป็นการปลุกจิต
สำนึกของคนมากยิ่งขึ้นกว่าเพื่อแสดงออกต่อมนุษยชาติ ข้าพเจ้าคิด
ว่าชาวสยามไม่ชอบเขา แน่ใจว่าอังกฤษหวั่นเกรงเขาและจะไม่
แปลกใจเลยถ้าที่ปารีสก็ไม่เข้าใจเขา เนื่องจากความโกรธเคือง
ที่ถูกชาวตะวันตกออกหลอกหลวงครั้งแล้วครั้งเล่า ละทิ้งให้เดียวตาย
เหมือนโรบินสันที่ถูกปล่อยอยู่บนเกาะ^๒ แต่ความเดียวตาย

^๑สันนิษฐานว่าผู้เขียนหมายถึง บาทหลวงปาลเลอกัวซ์ - สวป.

^๒ หมายถึง โรบินสัน ครูโซ (Robinson Crusoe) นวนิยายผจญภัยของแดเนียล เดโฟ
(Daniel Defoe) ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการติดเกาะร้างของตัวละครหลัก - สวป.

พระสังฆราชฉง - บัปติสต์ ปาลเลอกัวซ์
มุขนายกเกียรตินามแห่งมาลลอส

ของเขานี้เกิดขึ้นท่ามกลางมวลมนุษย์ ซึ่งเป็นภาวะที่ลำบากเสียยิ่งกว่าการอยู่โดดเดี่ยวบนพื้นที่อันกว้างเปล่า เมอซีเออร์โอบาเรต์จึงเป็นพื้นเป็นไฟในเรื่องที่เกี่ยวกับการครอบครองเมืองขึ้น ซึ่งผู้ที่อยู่ตามประเทศอันห่างไกลมักจะรู้สึกมากกว่าผู้ที่เสวยสุขอยู่ในเมืองหลวงของผืนแผ่นดินแม่นับพันเท่า ในฝรั่งเศสเรามักจะคิดว่าประเทศฝรั่งเศสยิ่งใหญ่เพียงพอ และงดงามพอแล้ว โดยการมีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ระหว่างช่องแคบอังกฤษถึงทะเลเมดิเตอร์เรเนียน และจากมหาสมุทรแอตแลนติกถึงแม่น้ำไรน์ เรามักจะมองไปไกลแค่นี้เอง ดังนั้นจึงเกือบจะมีแต่พวกเขาซึ่งเดินทางออกทะเลไปยังแหล่งไกล ๆ ซึ่งต้องการขยายอิทธิพลและปรารถนาจะเห็นธงแห่งการค้าและความคิดอันยิ่งใหญ่ของเราไปปลิวไสวอยู่ในดินแดนที่เราถือว่าเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อนและไม่คุ้มค่าต่อการสนใจ

แต่อย่างน้อยก็ขอให้ชาวฝรั่งเศสที่ไปอยู่นอกประเทศเป็นผู้ที่สมควรทำให้ชื่อเสียงของเราแผ่กระจายไปไกล เพราะปรากฏว่านอกจากยกเว้นบางรายเช่น พวกมาลเอร์บี^๑ เป็นต้นแล้วข้าพเจ้าก็สามารถบรรยายเสียดล็ดเล็กน้อยถึงคนวงสังคมนักชาวฝรั่งเศสที่พำนักอยู่ในกรุงเทพฯ หรือเกี่ยวข้องกับเมืองนี้ได้เป็นอย่างดีทีเดียว เราต้องมาไกลถึงอีกซีกหนึ่งของโลก

^๑ ดันฉบับใช้คำว่า Malherbe มาจากชื่อของกวีนิพนธ์ชาวฝรั่งเศสสมัยคลาสสิก ฟร็องซัวส์ เดอ มาลเอร์บี (François de Malherbe) - สวป.

เพื่อพบกับคนเหล่านี้ พวกทหารที่ละทิ้งหน้าที่ นักผจญภัย และคนล้มละลายซึ่งแก่งแย่งชิงกันเพื่อเกียรติอันน่าชื่นชมที่จะ หลอกหลวงพระเจ้าแผ่นดิน คนหนึ่งขายเครื่องประดับปลอม จากกรุงปารีสในราคาสองแสนฟรังก์ อีกคนหนึ่งหลบหนีเจ้าหนี้ จากเมืองมะนิลาและเซี่ยงไฮ้มาที่นี่ ส่วนอีกคนหนึ่งถูกเรียก กลับไปจากกรุงเทพฯ แล้วเพราะถึงแม้พระเจ้าแผ่นดินจะได้โปรด ให้เขามีที่อยู่โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด แต่ปรากฏว่าเขา ก็ยังเรียกเงินค่าเช่าบ้านจากรัฐบาลในอัตราหนึ่งหมื่นสองพันฟรังก์ และอีกคนหนึ่งยังได้สมรสกับชาวสยามซึ่งสามารถเข้าออกเขต พระราชฐานชั้นในแล้วก็ให้ภรรยาใส่เครื่องประดับอย่างมากมาย เพื่อพวกผู้หญิงในพระราชฐานชั้นในจะได้ซื้อไปในราคาร้อยเท่า จากมูลค่าจริง จึงทำกำไรได้เกือบเป็นล้าน แล้วอ้างว่าเป็น พระสวามีของพระราชธิดาองค์หนึ่งของพระเจ้าแผ่นดินขณะที่ วางท่าอยู่ในกรุงปารีส และคนสุดท้าย (ซึ่งยอดที่สุดในบรรดาคน ประเภทนี้) ได้เขียนจดหมายยืดยาวฉบับหนึ่งถึงพระเจ้าแผ่นดิน มงกุฎ หลังจากที่เขาได้กลับมายังกรุงปารีสแล้วเพื่อ “อ้อนวอน ให้พระองค์พระราชทานเกียรติให้เขาได้กลับไปยังประเทศสยาม เมื่อเขาเสียชีวิต และได้บำปนกิจบนเมรุหลวง”

แต่เมื่อพิจารณาความเลื่อมทางด้านศีลธรรม ซึ่งส่งผลให้ เกิดการค้าขายชนิดที่น่าละอายใจจนเหลือที่จะกล่าวถึง ข้าพเจ้า ก็ไม่อยากจะจากประเทศอันขึ้นชื่อลือชานี้ไปโดยไม่ให้ความยุติธรรม

แก่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ ซึ่งแม้จะทรงศักดิ์ยิ่งใหญ่เนื่องด้วย “ทรงสืบราชตระกูลมาจากทวยเทพ ทรงมีความยุติธรรมที่สุด มีอำนาจเทวสิทธิ์ และทรงเป็นพระจักรพรรดิราช” แต่ถึงกระนั้น พระองค์ได้ทรงปกครองประเทศด้วยพระวิสัยทัศน์อันกว้างไกล และล้ำสมัยมากสำหรับชาวต่างประเทศทั้งหลาย

พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนจากสมณสงฆ์ผู้ทรงไว้ซึ่งพระวินัย ที่เข้มงวดและต้องบิณฑบาตเพื่อยังชีพมาเป็นผู้ทรงอำนาจ และมีฝ่ายในจำนวนนับไม่ถ้วน นับตั้งแต่วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ ทรงละสมณเพศเพื่อกลับมาสู่ชีวิตอันโอ่อ่า ทรงโปรตงาน ด้านศิลปะ ทรงส่งเสริมการต่อเรือกลไฟ ทรงตั้งโรงพิมพ์หลวง ทรงประกาศให้บุคคลต่างมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา เป็นต้น เป็นความจริงที่ว่าลักษณะภายนอกดังกล่าว หรือเปลือกของ อารยธรรมเป็นเพียงแต่เปลือกส่วนลึกอันแท้จริงที่สุดซึ่งประกอบ ด้วยการบูชาตามแบบของชาวเอเชียที่มีต่อพระองค์ การที่ทรงรวบรวม ทรัพยากรเหมืองแร่และทางการเกษตรของประเทศไว้ การมีสุข จากรายได้ต่าง ๆ เพื่อพระองค์เอง โดยการรวบรวมรายได้ทั้งหมด เข้าไว้ในพระคลัง ซึ่งเป็นผลให้ประเทศยังคงสภาพล้าหลังอยู่ และท้ายที่สุดก็คือความที่ทรงเกรงอิทธิพลของประเทศยุโรป ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศสยามให้เจริญรุ่งเรือง อย่างแท้จริง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมเทศนาให้กรมฝ่ายในฟัง
ในวันวิสาขบูชา ทรงเครื่องทรงศีล พระภูษาโจงสีแดง ทรงสะพักผ้าขาว

วันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ ถึงแม้จะมีคิ่้นน้อยกว่า
 ซาไป แต่การเดินทางกลับของเราซึ่งกำลังจะจบลงแล้ว มีความ
 รู้สึกคิ่้นเหียนมากกว่า คิ่้นนี้พระจันทร์ส่องแสงสีเงินแบบของ
 ทางตะวันออก ทำให้ชายฝั่งแหลมมะละกาซึ่งเรากำลังเลียบไป
 กูสว้างใส่ว พวกชาวสยามของเราค่อยหายจากการเมาเรือ และ
 ภรรยาของนายพลอยก็คุกเข่าลงอย่างเต็มไปด้วยศรัทธา และ
 จูตฐูปเพื่อบูชาดวงจันทร์^๑ แต่แล้วพลมหยุดพัดและทันทีที่เรือ
 ลดใบที่ไม่จำเป็นลงแล้วราวกับต้นไม้ที่ผลัดใบทิ้งในฤดูใบไม้ร่วง
 ภรรยาท่านทูตก็อาเจียนเอาอาหารเย็นซึ่งรับประทานเข้าไปโดย
 ใช้ส้อมด้วยความมานะพยายามนั้นออกมาอย่างรวดเร็วยิ่งกว่า
 ต้นไม้ที่ผลัดใบเสียอีก ในที่สุดหลังจากที่ได้เดินทางเป็นเวลาสี่วัน
 และสิบสี่ชั่วโมงเราก็ได้เห็นสิงคโปร์ใหม่อีกครั้ง

วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ ชาวไม่ดีที่ได้รับทราบทันที
 ก็คือเรือฝรั่งเศสได้ออกเดินทางไปแล้วเป็นเวลาสิบสองชั่วโมง
 ก่อนที่เราจะมาถึง ดังนั้นความหวังอันแรงกล้าของเราที่จะได้
 เดินทางไปกับเพื่อนร่วมชาติและได้เห็นแม่น้ำแห่งเมืองไซ่ง่อน
 จึงมลายหายไป หากไม่ต้องเสียเวลารอคอยอยู่ที่ต้นคอนแม่น้ำ
 เราก็คงจะสมหวังแล้ว และโดยที่เราก็ไม่อาจจะรอคอยโอกาส

^๑ต้นฉบับใช้คำว่า Phébé หมายถึง เฟบ ซึ่งตามเทพปกรณัมกรีกเป็นตัวแทนของ
 ดวงจันทร์ เป็นบุตรสาวของยูเรนัส บุคลาธิษฐานของท้องฟ้า และไกอา บุคลาธิษฐานของ
 แผ่นดิน - สวป.

ดังกล่าวอีกถึงหนึ่งเดือนได้ วันนี้เราจึงจะออกเดินทางโดยเรือเบฮาร์ (Le Behar) ซึ่งเป็นเรืออังกฤษเพื่อตรงไปยังฮ่องกง

การหยุดพักที่สิงคโปร์นี้มีสองเหตุการณ์ที่ต่างกัน เหตุการณ์แรกคือ นายพล เลอ มาร์ซีง ผู้บัญชาการกองทหารอังกฤษที่อินเดียได้เข้าตรวจค้นเรา หลังจากการตรวจค้นผ่านไปแล้ว เราก็ได้ไปตลาดในสิงคโปร์กับภรรยาของนายพลอย เพื่อช่วยหล่อนเลือกซื้อโครงกระโปรงสุ่ม “ตามฉันมา พ่อหนุ่ม” หล่อนกล่าวกับเราก่อนจะซื้อรองเท้าบู๊ทยาวขัดมัน คงจะพิลึกน่าดูหากหล่อนสวมใส่บู๊ทคู่กับโจงกระเบนแล้วไปเดินในสวนบัว เดอ บูโลญ^๑

^๑Bois de Boulogne เป็นสวนสาธารณะขนาดใหญ่ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกของกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส สร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ - ๑๗.

